

T.C
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE MARAZ KAVRAMI
VE BEDENİ HASTALIKLAR

Hazırlayan

Azize IŞIKHAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Merve SAÇLI

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2022

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'AN-I KERİM'E GÖRE MARAZ KAVRAMI
VE BEDENÎ HASTALIKLAR**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Azize IŞIKHAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Merve SAÇLI

ŞIRNAK, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Azize IŞIKHAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI

Kur'an-ı Kerim'e Göre Maraz Kavramı ve Bedenî Hastalıklar adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıŐtır.

Tezi Hazırlayan

Azize IŞIKHAN

Danışman

Dr. ÖĞr. Üyesi Merve SAŐLI

Temel İslam Bilimleri ABD BaŐkanı

DoŐ. Dr. Nurullah AGİTOĐLU

ÖNSÖZ

Hak Teâlâ insanı, yeryüzü varlıklarının gerek fizyolojik gerekse ruhsal ve zihinsel yetenekler bakımından en mükemmeli ve en seçkini olarak yaratmıştır. İrade sahibi, gören, konuşan, işiten, tefekkür edip tedbir alan, fizik bakımından kendisinden daha güçlü varlıklar üzerinde bile hâkimiyet kurabilen, kültürler ve medeniyetler geliştirebilen bir varlık olarak halk etmiştir.

Allah Teâlâ bu nimetlerin yanında insana sorumluluklar da vermiştir; Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde yaşam ve sıhhatin insana verilen en büyük nimet olduğu belirtilmiştir. Sıhhatin bozulması zayıflaması Kur'an'da "maraz" kavramıyla ifade edilmektedir.

Maraz, Kur'an-ı Kerim'de maddi ve manevi olarak vücut dengesinin aksaması, sağlığın bozulması manasına gelmektedir. Türkçe'de "hastalık" kelimesiyle de ifade edilen maraz, sözlüklerde ve ilk dönem lügatlerde maddi/bedeni, manevi/kalbi rahatsızlık anlamında kullanılmaktadır.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de maraz kavramının ihtiva ettiği manalar, bedeni hastalıklar, Kur'an'da adı geçen peygamberlerin hangi hastalıklara yakalanmış oldukları ve zikredilen bu hastalıkların günümüze yansımaları araştırılacaktır. Vahyin hastalıklara getirdiği koruyucu prensipler, hastalığa sabır, hastalıklarda şifa ve maraz ile bağlantılı konular incelenecektir. Bu konular insanın kulluğunu en güzel bir biçimde ifa edebilmesi noktasında kanaatimizce önemlidir.

Peygamberlerin hastalandıkları zaman üsve-i hasene olarak yaşamlarını nasıl geçirdikleri, maraz durumunda en güzel şekilde nasıl davranılması gerektiği ayet-i kerimeler ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sünneti eşliğinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Araştırmamda bana yol gösteren kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Merve Saçlı, tez jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gül, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Altın hocalarıma ve hiçbir desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Araştırmamın bu konuyla ilgilenen herkese yararlı olmasını dilerim.

Azize IŞIKHAN

Şırnak, 2022

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE MARAZ KAVRAMI VE BEDENİ HASTALIKLAR

Azize IŞIKHAN

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans / Mart, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Merve SAÇLI

ÖZET

Allah Teâlâ'nın kudretinin en belirgin tezahürlerinden biri insandır. Kur'an'da sunulan bilgiler; insanın kulluğunu bilip aciz olduğunu kabul ederek sorumluluklarını ifa etmesi, tabiatı ve kendi özünü maddi ve manevi anlamda koruyarak Rabbinin nimetlerine şükretmesi içindir.

Araştırmamız Kur'an-ı Kerim'de maraz kavramı ve bedeni hastalıkları içermektedir. İnsanın yaratılışına özgü maddi ve manevi muvazenenin zayıflayarak ölçünün dışına çıkılması manasında olan "maraz" farklı anlamlarda ve türevleriyle beraber Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve lügatlerde maraz maddi/bedeni, manevi/kalbi ve mecaz olarak ayrılmaktadır. İnsanın inanç boyutunun bozulması manevi/kalbi maraz olarak nitelenirken maddi boyutunu beden sağlığı oluşturmaktadır. Beden sağlığının bozulması maddi marazı ifade eder. Rabbine karşı sorumlu olan insan, O'nun emaneti olan bedenine karşı da sorumludur. Bu nedenle bedenine iyi bakmalı, onun yeme, içme, dinlenme gibi ihtiyaçlarını zamanında görmeli ve sağlığına dikkat etmelidir. Hayatının devamı, kendisinden istenen amelleri yerine getirebilmesi ve zamanı geldiğinde de emanetini sağlıklı teslim edebilmesi, kişinin beden ve ruhen sağlıklı bir yaşam sürmesiyle mümkündür.

Anahtar Kelimeler; Tefsir, Kur'an, Maraz, Beden, Şifa, Kulluk, Sabır.

ACCORDING TO THE QUR'AN, THE CONCEPT OF MALADY AND PHYSICAL DISEASE

Azize IŞIKHAN

Sirnak University, Graduate Education Institute Department

of Basic Islamic Sciences, Post Graduate, March 2022

Consultant: Dr. Lecturer Member Merve SAÇLI

ABSTRACT

One of the most obvious manifestations of God's power is man. The information presented in the Qur'an; It is for man to perform his responsibilities by knowing his servitude and accepting that he is incapable, and to be thankful for the blessings of his Lord by protecting nature and its essence in a material and spiritual sense.

Our research includes the concept of malady and body diseases in the Qur'an. Malady", which means weakening the material and spiritual consent specific to human creation and going beyond the measure, is mentioned in the Qur'an with different meanings and derivatives. In the Qur'an and in the blessings, the malady is divided into material/body, spiritual/heart and metaphor. The deterioration of the human belief dimension is characterized as spiritual/heart disease, while its material dimension constitutes physical health. Deterioration of physical health refers to material maridia. The man who is responsible to his Lord is also responsible for His trusting body. Therefore, she should take good care of her body, see her needs such as eating, drinking, resting in a timely manner and take care of her health. The continuation of his life, the ability to perform the deeds requested from him and to surrender his trust with health when the time comes, is possible by the fact that the person lives a healthy life physically and spiritually.

Keywords; Commentary Quran, Malady, Body, Healing, Servitude, Patience.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK SAYFASI	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK SAYFASI	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	2
B. Araştırmanın Önemi ve Metodu	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
MARAZ KAVRAMI	
1.Maraz Kavramının Kullanım Şekilleri.....	4
1.1. Marazın Lügat ve İstilah Anlamı.....	4
1.2. Marazın Yakın Anlamları.....	8
1.2.1. es-Sukm (السُّقْمُ).....	8
1.2.2. İlet (عِلَّةٌ).....	9
1.2.3. Darr (ضَرٌّ).....	10
1.2.4. Nusb (نُصْبٌ).....	12
1.2.5. Azab (عَذَابٌ)	13
1.3. Marazın Zıt Anlamları	13
1.3.1. Şifâ (الشفاء)	14
1.4. Maraz Kavramının Maddi/Bedeni Anlamda Kullanımı	15
1.4.1. Hastalık, Sağlığın Bozulması.....	15
1.4.2. Mualece Yapmak, Sağlığına Kavuşturmak.....	16
1.5. Marazın Manevi /Kalbi Anlamda Kullanımı	17

1.5.1. İnanç Eksikliği	19
1.5.2. Nifak	20
1.5.3. Şek, Şüphe.....	23
1.5.4. Riya	25
1.6. Marazın Mecazi Anlamda Kullanımı.....	25
1.6.1. Eksiklik, Noksan	26
1.6.2. Karanlık.....	26
1.6.3. Hasta Kavim, Hasta Yer	27
1.6.4. Fücür, Zina Sevgisi, Şehvet	28

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLER BAĞLAMINDA KUR'AN'DA BEDENİ HASTALIKLAR VE ERZEL-İ UMUR

2.1. Hz. İbrahim	30
2.1.1.Humma.....	33
2.1.2. Maraz-ı Mevt.....	34
2.1.3. Tâun	35
2.1.4. Ayak Burkulması	36
2.2. Hz. Yakub	37
2.2.1. Körlük	38
2.2.3. Katarakt.....	38
2.3. Hz. Eyyûb.....	40
2.3.1. Çiçek Hastalığı	42
2.3.2. Cüzzam.....	43
2.4. Hz. Mûsâ	43
2.4.1. Kekemelik	44
2.5. Hz. Süleyman.....	45
2.5.1. Kaygı, Korku, Endişe	47

2.6. Hz. Yunus.....	47
2.6.1. Cilt Hastalıkları.....	48
2.7. Hz. Zekeriyya	49
2.7.1. Kısırlık	49
2.8. Hz. İsa'nın Mucizevi Bir Şekilde İyileştirdiği Hastalıklar	50
2.8.1. Ekmeh	51
2.8.2. Ebras.....	52
2.9. Hz. Muhammed.....	53
2.9.1. Nazar.....	55
2.9.2. Sihir.....	57
2.10. Erzel-i Umur	60
2.10.1. Bunama	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'I KERİM'DE MARAZ VE KULLUK

3.1. Marazdan Korunma Prensipleri	63
3.1.1. Akıl Sağlığı.....	64
3.1.2. Ruh Sağlığı.....	65
3.1.2.1. İman	66
3.1.2.2. İbadet.....	66
3.1.2.3. Dua.....	68
3.1.2.4. Tevekkül	69
3.1.3. Beden Sağlığı	70
3.1.3.1. Temizlik	70
3.1.3.2. Beslenme.....	71
3.1.3.2.1. Anne Sütü.....	74
3.1.3.3. Sağlık ve Cinsellik	74
3.1.3.3.1. Hayız.....	76

3.2. Maraz ve İbadet	78
3.2.1. Teyemmüm	78
3.2.2. Namaz.....	79
3.2.3. Oruç.....	81
3.2.4. Hac ve Umre	82
3.2.5. Cihat.....	84
3.3. Maraz ve Sabır	86
3.3.1. Kur'an'da Sabır	87
3.3.2. Hastalık ve Sabır	88
3.4. Maraz ve Şifa.....	92
3.4.1. Kur'an'ı Kerim'de Şifa Kavramı	92
3.4.2. Kur'an'ı Kerim'de Şifa ile İlgili Yiyecekler ve İçecekler	96
3.4.2.1. Bal	96
3.4.2.2. Zeytin	98
3.4.2.3. İncir	100
3.4.2.4. Üzüm.....	101
3.4.2.5. Nar.....	102
3.4.2.6. Hurma	103
3.4.2.7.Su.....	103
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

(a.s) : Aleyhisselam

b. : Bin

Bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Erişim : Erişim Tarih,

h. : Hicrî

Hız. : Hazreti

m. : Miladi

nşr. : Neşreden

ö. : ölümü

(r.a.) : Radıyallahu anh

s. : Sayfa

(s.a.s.) : Sallallâhu aleyhi ve sellem

sad. : Sadeleştiren

S. : sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik eden

trc. : Tercüme eden

ts. : Tarihsiz

vb. : ve benzerleri

vd. : ve diğerleri

y.y. : Yayıncı Yok

GİRİŞ

Maraz kavramı genel olarak lügatlerde insan sağlığının bozulması anlamında kullanılmaktadır.¹ Maraz, “sukm” kelimesiyle yakın anlamlı, şifa ve sağlıklı olmak ile zıt anlamlıdır.² Manevi manada ise; dini/inanç bakımından eksik olmak, yetersiz olmak, sıhhatli olmamak manalarındaır.³

Allah Teâlâ “*Ben insanları ve cinleri bana kulluk etmeleri için yarattım.*”⁴ buyurmaktadır. İnsanın kulluk görevini yapıp sonsuz mutluluğa ulaşması için yaratılış amacına uygun olarak yaşam biçimini düzenlemesi gerekmektedir.

Hak Teâlâ وَتَنْبَلُوكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالتَّمْرَاتِ وَبَشِيرٍ
الصَّابِرِينَ

“*Biz sizi korku, açlık, mal, can ve ürünlerden eksiltmeyle sınavacağız. Sabredenleri müjdele*” buyurmaktadır.⁵

İnsanın sınavlarından biri de marazdır. Kur’an’da marazın inanç boyutu manevi hastalık olarak ifade edilirken maddi boyutu ise bedende oluşan hastalık olarak nitelendirilmektedir. Peygamberlerin hastalıkla imtihanları, bunun insanlara örnekliği, hastaların özel durumları, nasıl davranmaları gerektiği belirtilmektedir. Kulluğun gereği olarak insanların hastalanmadan önce gerekli tedbirleri alması öğütlenmektedir.

Hastalandıkları zaman sabırlı olmaları, peygamberleri örnek almaları istenir. Şifâ bulmak için eş-Şâfi olan Allah’a niyaz etmeleri, gerekli tedaviyi bulmak için çabalamaları ve hastalığın ilacını aramaları vurgulanmaktadır. Yaşamlarını Allah’ın emir ve yasaklarına uyarak geçiren kişilerin sağlıklı bir hayat sürdürecekleri ve sonsuz mutluluğa kavuşacakları ifade edilmektedir.

¹ İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Zekerriyya, *Makâyisu’l-Luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, (Dâru’l-Fikr 1979), “m-r-z”, 5/311.

² İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli, (Kahire: Dâru’l-Meârif), “mrz”, 4181; Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdu’l-Hamîd Hindâvî (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003), “m-r-z”, 4/134.

³ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, “m-r-z”, 4182.

⁴ ez-Zâriyât 51/ 56.

⁵ el-Bakara 2/155.

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslamiyet insan hayatına önem vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de⁶ ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sünnetinde sağlığın insana verilen bir emanet ve nimet olduğu vurgulanmıştır. Allah Teâlâ insanın sağlık, huzur ve emniyet içerisinde yaşamasını murad etmiştir.⁷ Maraz geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini ve güncelliğini koruyan bir konudur. İnsanın yaşam kalitesini etkileyen en önemli etken insan sağlığının bozulması, maraza yakalanmasıdır.

Maraz; dinin yanında tıp, psikoloji, sosyoloji, anatomi ve psikiyatri gibi birçok bilim dalı ile ilgilidir. Maraz kavramının doğru anlaşılması için marazın ne olduğu, neden önemli olduğu, kullanım alanları, lügatlerde ve Kur'an-ı Kerim'de, hangi anlamları ihtiva ettiği önemlidir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de maraz kavramı ve bununla ilişkili kelimeler, Kur'an-ı Kerim'de geçen hastalıklar ve tedavi yöntemleri incelenecektir.

Amacımız Kur'an-ı Kerim'in ve ilk dönem lügatlerin maraz kavramına bakış açısını bütün yönleriyle; manevi anlamda (şirk, nifak, şek, şüphe, zina arzusu vb.), maddi anlamda (bedendeki hastalıklar) ve mecaz olarak incelemektir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberler bağlamında insan bedenine musallat olan hastalıkları tespit edip bu hastalıklar karşısında peygamberlerin örnekliliğini, maraz durumunda olan insanların ibadetlerindeki ruhsatları, hastalıktan önce koruyucu prensipleri, hastalık sırasında sabrı, hastalıkta şifayı bulmak için gerekli gayretin gösterilmesini ayetler bağlamında araştırmaktır.

B. Araştırmanın Metodu ve Önemi

Araştırmamız konulu tefsir yöntemine göre incelenecektir. Öncelikle Kur'an-ı Kerim'de doğrudan ve dolaylı olarak maraz ile ilgili ayetler belirlenecektir. Tespit edilen bu ayetler tasnife tabi tutularak konuların başlıkları oluşturulacaktır. Konuların işlenmesi safhasında ilgili ayetler bir araya getirilip tefsirleriyle birlikte

---

⁶ el-En'âm 8/27.

⁷ Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, *Sahih-i Buhari*, (Beyrut: Darul İbn Kesir, 1987), Rikâk, 1.

derli toplu bilgiler sunulup değerlendirildikten sonra bu bilgilerin hadislerle desteklenmesine özen gösterilecektir.

Ayetler konuya taşınırken öncelikle ayetlerin Kur'an-ı Kerim içindeki siyak ve sibaklarına göre, ifade ettikleri anlam tespit edildikten sonra Kur'an-ı Kerim'deki maraz ile ilgili ayetler belirlenerek konularına göre bölümlere ayrılacaktır.

Birinci bölümde maraz kavramının lügatlere ve Kur'an'a göre ihtiva ettiği manalar araştırılacaktır.

İkinci bölümde peygamberler bağlamında Kur'an'da bedeni hastalıklar tespit edilerek peygamberlerin hastalıkları belirlenecek ve bu hastalıkların modern zamandaki yansımaları araştırılacaktır.

Üçüncü bölümde maraz ve kulluk konuları ele alınarak ayetler ışığında marazdan korunma tedbirleri belirlenecektir. Maraz ve ibadetler konusu incelenecek, hastalara ibadetlerini yaparken getirilen kolaylıklar ayetler ve hadis-i şeriflere göre açıklanacaktır. Maraz ve sabır, hastaların isyan etmeden sebat etmeleri gerektiği Kur'an-ı Kerimde peygamberlerin örneğinde araştırılacaktır. Son olarak maraz ve şifa konuları incelenerek muhtelif tefsirlerden yararlanılacaktır; Mukatil b. Süleyman, Mâturidi, Taberi, Kurtubi, Fahreddin Razi, gibi kadim müfessirlerin görüşlerine ağırlık verileceği gibi, Elmalılı Hamdi Yazır gibi son dönem müfessirlerinin açıklamaları da dikkate alınacaktır. Maraz ve bedeni hastalıklar araştırılırken hastalıkların günümüzdeki yansımaları da incelenecektir. İnsanın doğal yapısı Kur'an'da kevnî ayetler içerisinde açıklanmaktadır. İnsanda doğal dengenin bozulması maraz olarak ifade edilmektedir. Maddî ve manevî anlamda kişinin yaşamını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmesi için bu konunun Kur'an'a göre nasıl anlaşıldığının bilinmesi elzemdir. Kişilerin hayatlarını Kur'an'a göre düzenlemeleri, huzurlu bir toplumun tesisi ve ahirette hayırlı bir sonuca kavuşabilmek açısından önem arz etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.s.) "Allah (c.c) sağlık ve afiyette olanı sever."⁸ buyurmaktadır. Sıhhatli olmak insanın hayatını rahat ve mutlu geçirmesi için önemlidir. Kulluk görevlerindedir. Allah'ın (c.c) insana verdiği ihsan ve ikramı olması sebebiyle insanın sağlığını koruması ve hastalandığı zaman şifayı araması gerekmektedir.

---

⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevde et-Tirmizî, es-Sünen," Zühd", 59, (İstanbul, y.y. 1412/19929)

BİRİNCİ BÖLÜM

MARAZ KAVRAMI

1. Maraz Kavramının Kullanım Şekilleri

Hastalık; Arapçada maraz kavramıyla ifade edilmektedir. Beden ve ruh sağlığını bozan durumlara maraz denir. İnsanın yaratılışına özgü maddi ve manevi muvazenenin zayıflayarak ölçünün dışına çıkılması manasında olan “maraz” farklı anlamlarda ve türevleriyle beraber Kur’an-ı Kerim’de otuz üç defa geçmektedir.⁹ Lügatlerde maraz maddi/bedeni, manevi/ruhi/ kalbi ve mecaz olarak ayrılmaktadır. Bu bölümde maraz kavramının lügat, ıstılah, yakın ve zıt anlamları araştırılacak, onunla ilişkili kelimeler incelenecektir.

1. 1. Marazın Lügat ve İstılah Anlamı

M-r-z (م-ر-ض) kökü ve müştakları ile sözlüklerde farklı biçimlerde ve değişik manalarda kullanılmaktadır. M-r-z (م - ر - ض) kökünün sülasi mücerred dördüncü baktan fiil şekli marize-yemrazu-marazan (مَرَضٌ- يَمْرَضُ- مَرَضًا) mastarı ise maraz (مَرَضٌ) şeklindedir. م-ر-ض (mim-ra-zad) asli harflerinden oluşur. Maraz mastarı cins isimdir. Hem insanlar hem de hayvanlar için kullanılmaktadır. Anlamı ise “insan sıhhatine uygun olmayan, insanın dengesini bozan her şey, sıhhatte

---

⁹ Muhammed Fuâd Abdülbaki, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Şur‘âni’l-Kerîm* (Kahire-Beyrut: Matâbiu’ş-Şaab, 1959), “m-r-z”, 664.

eksiklik, hastalık, nifak, cehalet, korku, cimrilik şüphe ya da bir işte eksiklik” demektir.¹⁰

مَرِضٌ مَرِضًا فَهُوَ مَرِضٌ مَرِضٌ وَمَرِيضٌ denildiğinde “Hastalığa yakalandı, o hastadır” manasında kullanılmaktadır. Maraz kelimesi dişiler için de kullanılır;

الْأُنثَى مَرِيضَةٌ denildiğinde dişilerin hasta olduğu ifade edilir.

“Bu yemeği yeme, hastasın ya da yersen hasta olursun” denilmektedir. İnsanın kendini güçsüz, takatsız görmesi, eksik görmesi zayıflıktır. Her zayıflık marazdır.¹¹

Maraz üç farklı anlamda kullanılmaktadır:

Birincisi: Bedensel hastalık olarak “بَدَنٌ مَرِيضٌ” (bedenun marizun) derken vücudun güç ve kuvvetten eksik olduğu ifade edilmektedir. Bedensel hastalık Kur’an-ı Kerim’de zikredilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
 أَيَّاماً مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ
 مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey inananlar! Sakınasınız diye oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi sayılı günlerde size de yazıldı. İçinizden kim hasta ya da yolcu ise başka günlerde tutamadığı günler sayısınca oruç tutar. Oruç tutamayanlar ise bir fakirin günlük yiyeceği kadar fidye verir. Kim iyilik yapar ise onun için hayırlıdır. Orucu tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”¹²

Bu âyet-i kerimede marazdan kastedilen anlam, orucu bozmayı gerektiren, insana zarar verecek ve hastalığının artmasına neden olan hastalıktır. Mesela ağrısı olan kişi oruç tuttuğunda, ağrısının artacağından endişe ediyorsa orucunu bozabilmektedir.¹³

¹⁰ İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyya, *Makâyîsu'l-Luga*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 5/311; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, “m-r-z” 4180; Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyni ez- Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdul'alîm et-Tahâvî, (Kuveyt, Matbaatu Hukûmeti'l, 1400/1980), “m-r-z”, 19/54.

¹¹ Bey Zekkoub Abdelali “تقسام المرض من منظور القرآن الكريم”, al-burhan (Erişim 28 Ocak 2022).

¹² el-Bakara 2/183-184.

¹³ Fahreddin Muhammed er-Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981), 5/85.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِن كُنتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”

“Eğer hasta iseniz”¹⁴ ayet-i kerimesinde geçen “marza” kelimesi “جرحي” “yaralı” anlamında kullanılmıştır.¹⁵ Buradaki maraz kelimesi ile bedeni hastalıklar ifade edilmektedir.

İkincisi: Maraz kavramının manevi/kalbi hastalıklar için kullanımınıdır. Cehalet, cimrilik, korku, nifak, şirk, küfür, şüphe gibi kalplerinde hastalık bulunanları belirtmektedir.¹⁶

Kur’an’ı Kerim’de;

فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde hastalık vardır.”¹⁷ ayet-i kerimesinde “kalplerinde hastalık vardır.” buyrulurken burada maraz, münafıkların Hz. Muhammed’in (s.a.s.) peygamber olduğuna dair şüphe duymaları, onun getirdiği vahye iman etmemeleri manasını içermektedir.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ

¹⁴ en-Nisâ 4/43.

¹⁵ed-Dâmegâni, el-Huseyn b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'an ev Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehl, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1983), “mrz”, 433.

¹⁶el-İsfahâni, Ebü'l-Kâsım Hüseyin Muhammed Ragıb, *el-Müfredat fi'l-Garibil-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, (Beyrut: Darü'l-Marife), 466.

¹⁷el-Bakara 2/10.

“Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar, Allah’ın içlerindeki kini açığa çıkarmayacaklarını mı sandılar.” Muhammed Sûresinin 29. ayetinde geçen maraz kelimesi de yine şüphe anlamında kullanılmıştır.¹⁸

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

“İman edenlerin imanlarını Allah artırdı. Mü’minler birbirlerini müjdeliler. Kalplerinde maraz olanlara gelince onların pisliklerine pislik katmıştır.”¹⁹ Allah Teâlâ “kalplerinde maraz olanlar” derken yine kalplerinde şüphe ve nifak olduğunu belirtir.²⁰

Üçüncüsü: Maraz kavramının mecaz anlamda kullanımınıdır:

“Hasta yeryüzü” (أَرْضٌ مَرِيضَةٌ) denerek yeryüzünde fitne ve kargaşa olduğu ifade edilmektedir.²¹

“Hasta görüş” (رَأْيٌ مَرِيضٌ) ifadesi mecaz anlamda “bakış açısı” zayıf manasını içermektedir.²²

İbn Dureyd’e (ö. 321/933) göre (إِمْرَأَةٌ مَرِيضَةٌ لِلْحَاطِظِ مَرِيضَةٌ النَّظَرِ) ifadesi “Görüşü zayıf, bakış açısı eksik, yetersiz kadın” manasına gelir.²³

“Hasta rüzgâr” (رِيحٌ مَرِيضَةٌ) ifadesi havadaki yüksek ısı, sıcak rüzgâr, bunaltıcı esen rüzgâr anlamında kullanılmaktadır.²⁴

“Hasta güneş” (شَمْسٌ مَرِيضَةٌ) denildiğinde güneşin önünde bir engel olduğu, parlak, berrak ve güzel görünmediği ifade edilmektedir.²⁵

“Maraz” meyveler için de kullanılmakta olup meyveleri vuran, onları çürüten, bozan, yok eden hastalık için söylenmektedir. Bu durumdaki meyve için “Ona maraz isabet etti.” (أَصَابَهُ الدَّاءُ) denilmektedir.²⁶

¹⁸Ebü’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiri Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, (Beyrut: Daru’n-neşr: Darul-kitabul-ilmiyye, 2003), 12.

¹⁹ et-Tevbe 9/125.

²⁰ Mâturidi, Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmûd Thk. Meccî Baslûm *Tevilatü Ehlis Sünne Tefsirü'l Mâturidi* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 513.

²¹ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/58.

²² Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/58.

²³ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/58.

²⁴ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/56; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “m-r-z”, 4181.

²⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredat fi’l-Garibil-Kur’an*, “m-r-z”, 466.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “d-e”, 4180; Zebîdî, “d-v-e” 19/ 57.

1.2. Marazın Yakın Anlamlıları

Maraz ile yakın anlamlar içeren kelimeler; sukḡm (السُّقْمُ), illet (عِلَّةٌ), darr (ضَرٌّ), nusḡb (نُصْبٌ), azab (عَذَابٌ) ve dâ' (داء) kavramlarıdır.

“ed-Dâ” kelimesi Kur’an’da geçmemekle beraber hadis-i şeriflerde marazın yakın anlamı olarak kullanılmaktadır. Dâ’; batın ve zahir hastalığı ifade eder. Hz. Muhammed (s.a.s.) “Allah indirdiği her hastalığın (داء) şifasını da indirdi.” buyurmuştur.²⁷

1.2.1. es-Sukm (السُّقْمُ)

S-k-m (س-ق-م) kökünden sukḡm (سُقْمٌ), sakam (سَقَمٌ) ve sakâm (سَقَامٌ) mastarları maraz (مَرَضٌ) ile yakın anlamlı kullanılmaktadır. “Hasta olmak” ve “hastalık” manalarına gelir. İsm-i fail formu ise faîl vezninden sakîm (سَقِيمٌ) “hasta” ve miskam (مِسْقَامٌ) şeklinde gelir. “Güçsüz”, “taunlu mariz”, “ölüm hastalığına tutulmuş”, “acı, eziyet çeken”, “kalbi hasta”, “vücutça zayıf” gibi manalar içermektedir. Sakîm (سَقِيمٌ) kelimesi hem beşer için hem de hayvan (deve) için kullanılmaktadır.

“Hastalık, hasta olmak” anlamındaki sukḡm (سُقْمٌ) maraz ile yakın anlamlıdır.²⁸ Maraz (مَرَضٌ) ile sukḡm (سُقْمٌ) kelimesinin anlam farkı şöyledir:

Sukḡm (سُقْمٌ) kelimesi vücutta oluşan hastalıktır. Maraz (مَرَضٌ) ise hem kalpte hem de vücutta oluşmaktadır. Maraz (مَرَضٌ), insana özgü olan düzenin bozulmasıdır. Bu düzenin bozulması iki şekildedir. İlki vücutla ilgili beden hastalığını belirtirken ikincisi ise manevi hastalıkları; cehalet, korkaklık, nifak, eli sıkılık ve diğer kötülükleri belirtmektedir.²⁹

Kur’an-ı Kerim’de فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ “Dedi ki: Ben hastayım”³⁰ ayetinde geçen sakim kelimesi muğlak bir ifadedir. Geçmişte olmuş ya da gelecekte olacak veyahut şu an var olan herhangi bir hastalığa işarettir. Nitekim insan kendisine bulaşan veya

²⁷ İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yay., 1992), “Tıb”, 1.

²⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, “s-k-m”, 2042; İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sıhah Tacu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdu'l-Gafur Attar, 3.bs. (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1404/1984) “s-k-m”, 3/1106.

²⁹ Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi garîbi'l-Kur'ân* (Y.y.: Mektebetu Nazar Mustafa el-Baz, ty.) “s-k-m”, 1/310, 2/602.

³⁰ es-Sâffât 37/89.

bulaşacak bir hastalıktan uzak kalmaz. Ayet-i kerimede geçen “*Ben hastayım*” ifadesi “Hasta olacağım” manasındadır. Hz. İbrahim “Ben hastayım” diyerek gelecekteki bir hastalığa işaret etmiş ya da kendi döneminde bulaşıcı bir hastalık olan taun hastalığına yakalanmaktan endişe etmiştir.³¹

“Sakim” kelimesi aynı zamanda mecaz olarak da kullanılmaktadır. Bir yerde korku varsa oraya “مكان سقيم” (mekânun sakim) hastalıklı yer denilmektedir.³²

1.2.2. İlet (عِلَّة)

A-l-l (-ع -ل -ل) kökünden illet (عِلَّة) sözcüğü maraz ile yakın anlamlıdır. “Hastalık” manasında kullanılmaktadır.³³ Cem’i ‘ilel (عَلَل)’dir. Sülesi ikinci babdan ‘alle (عَلَّ), ye‘illu (يَعْلَل) fiili ve mastarı ‘allun (عَلَّن) “hasta olmak, hastalanmak” anlamındadır. ‘Alîl (عَلِيل) ise “hasta” anlamındadır.³⁴

Lügatlerde illet; insanın ihtiyacını görmekten engelleyen durum, hastalık, yetersizlik, zafiyet, sebep ve gerekçe, hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mana gibi anlamlarda zikredilmiştir. Fıkıh usulü eserlerinde illet kavramı “bulunduğu yerde değişiklik yapan durum” olarak açıklanmaktadır. Marazın da bireyin bedeninde getirdiği değişiklik nedeniyle bu adı aldığı ifade edilmektedir.³⁵

Kur’an-ı Kerim’de illet kavramı ve türevleri geçmemektedir. Ancak hadis-i şeriflerde bu kavram “hastalık, sebep ve gerekçe” manalarında kullanılmıştır.³⁶

Son dönem müfessirlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) *Hak Dini Kur’an Dili* isimli tefsirinde marazın illet manası taşıdığını ifade ederek bedenin normal bir şekilde görevini yerine getiremediği için sağlam

³¹ Kadı Beydavi, Ebû Sa’îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali, Şîrâzî, *Tefsiru’l-Beydâvi (Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vil)*, (Beyrut: Daru’l-fikr, 1998), 1189.

³²el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin Muhammed Ragıb, *el-Müfredat fi Garibil-Kur’an*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, (Beyrut: Darü’l-Marife, h.1319), 235.

³³ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, 3/220. el-Cevheri İsmail b. Hammad, *es-Sıhah Tâcü’l-luğa ve Sıhahu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, 3. bs. (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-melâyîn, 1404/1984), “i-l-l”, 4/1773.

³⁴ Özdemir, Faruk Semantik ve Analitik Açından Kur’an’da “Maraz” ve Türevleri, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2015, 6/ 12, 57; İbn Faris, Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya, Makâyîsu’l-Luga, thk. Abdu’s-Selâm Muhammed Harun, Dâru’l-Fikr yayınları, 1979. *Makâyîsu’l-Luga*, “i-l-l”, 4/14; Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, “ill”3/ 221; Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “i-l-l”, 3/47.

³⁵ Şeybânî, Muhammed b. Hasan, el-Mebsût, Nşr. Ebu’l-Vefa Efgânî (Beyru:1410/1990), 2/309-310; Şafîî, Muhammed b. İdris, Thk. Muhammed Seyyid el-Kilanî (İstanbul: er-Risâle 1985) 98, 233.

³⁶ İbrahim Kâfi Dönmez “illet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ocak 2022).

akışkanlığının bozulması lup bu hastalığa nifak dendiğini ve bu hastalığa yakalanan insanların, yani münafıkların özellikleri üzerinde durarak şöyle demektedir:

“Münafıklardaki entrika, hile, şuarsuzluk ve akılsızlığın sebebi nedir? diye sorulursa nifak hastalığına yakalanmış insanların kalplerinde, manevî/kalbî ve ahlâkî maraz vardır diye cevaplanır. Sağlık ve esenlik asıl, maraz ise tâlîdir. "Marazan" lafzındaki tenvin, korku ile boyun eğdirmek içindir. Kötü niyetin, ahlaksızlığın ve edepsizliğin başı olan büyük bir hastalıktır. İdrak, algı ve iradenin felaketi olan maraz Allah'tan, Peygamber'den, vahiyden, insanlardan, hayvanlardan, ağaçlardan, herkesten şüphe etmektedir. Suizan ile herkesin kendisini aldattığını sanmaktadır. Hal ve hareketleriyle yaptığı davranışları yalanlamaktadır. Nefsi arzularına, şehvete, zevke ve keyfine aşırı bir şekilde tutkun olduğu için onlardan hiç şüphe etmez. “Acaba bunlar gerçek mi aslı var mıdır, bunun sonu var mı, sonucu ne olacaktır?” diye sormaz. Onun için hakikat ve iyilik hiçbir şey, kibir, mevki, hırs, reis olma isteği, haz ve zevkleri her şeydir ve her şey kendisi içindir. Bu sebeple inançsızken, kendisini mü'min zanneder. İnsanları aldatmayı meziyet, üstünlük ve başarı sayar. İçinde bulunduğu ortamın inancına bürünür. Müminle mümin, kâfirle kâfir olur ve böyle görünür.”³⁷

1.2.3. Darr (ضَر)

Darr kelimesi Kur'an'ı Kerim'de yedi anlamda kullanılmıştır:

a. Darr; bela ve şiddet anlamında kullanılmaktadır. Şu ayette olduğu gibi:

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ “Darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanlarında sabrederler”³⁸

الضَّرَّاءِ kelimesi bela ve şiddet manasını içermektedir.

b. Darr; Yağmurun yağmaması, kuraklık manasındadır:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَآخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ

“Andolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarsınlar diye onları yoksulluk ve kuraklık ile yakaladık.”³⁹ ayetindeki يَتَضَرَّعُ kelimesi kuraklık anlamında kullanılmıştır.

³⁷ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sad.: Karaçam İsmail vd., (İstanbul: Zehraveyn yay, 1992),1/206-207-208.

³⁸ el-Bakara 2/177.

c. Darr; Denizdeki dehşetli, korkunç haller, tehlike anlamındadır:

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ *“Denizde dehşetli bir tehlikeyle karşılaştığınız zaman”*⁴⁰ ayetindeki الضُّرُّ kelimesi tehlike ve dehşet manasındadır.

d. Darr, eksiklik anlamındadır:

يَضُرُّونَكَ *“Sana eksiklik noksanlık veremezler.”*⁴¹ ayetindeki يَضُرُّونَكَ kelimesi eksiklik noksan anlamındadır.

e. Darr kelimesi açlık manasındadır:

Yusuf Sûresinin مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ *“Bize ve akrabalarımıza açlık dokundu.”* şeklindeki 112. ayet-i kerimesinde الضُّرُّ kelimesi açlık anlamında kullanılmaktadır.

f. Darr; Gözle görülür zarar verme anlamında kullanılmıştır:

Şuara Sûresi أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ *“size fayda ya da zarar mı veriyorlar.”* şeklindeki 73. ayetinde يَضُرُّونَ kelimesi zarar verme anlamındadır.

g. Darr; Bedendeki hastalık manasındadır:

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *“Eyyûb’u da an! Hani rabbine, ‘Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün”* diye niyaz etmişti.⁴² الضُّرُّ kelimesi hastalık manasındadır.

“Darr” (ضَرَّ)ın çoğulu “ed-darrâ (الضراء) kelimesi insan vücudunda oluşan eksikler, cerahatler ve zihinsel her türlü hastalıktır.⁴³ Akılda ve beden uzuvlarında oluşan marazdır.⁴⁴

“Durr” (ضَرَّ) kelimesi Kur’an-ı Kerim’de maddi-manevi zarar veren her şeyi ifade eden kavramlardan biridir.

Hülasa “darr” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de bela, şiddet, kuraklık, denizdeki dehşetli haller, tehlike, eksiklik, noksanlık, açlık, gözle görülen zarar ve hastalık anlamlarında kullanılmıştır.⁴⁵

³⁹ el-En‘âm 6/42.

⁴⁰ el-İsrâ 17/67.

⁴¹ en-Nisâ 4/113.

⁴² el-Enbiyâ 21/83.

⁴³ el-İsfahânî, *Müfredat*, “dar” 293-294; Mecdü’ d-Dîn Muhammed b. Ya’kub el-Firûzâbâdî eş-Şirâzî, *elKâmûsu’l-Muhîd*, (el-Hey’etü’l-Mısriyye el-Amme li’l-Kütüb, y.y.1398/1978), “dar”, 428.

⁴⁴ el-İsfahânî, *Müfredat*, “d-r”, 293-294.

1.2.4. Nusb (نُصِب)

Nusb kelimesi Kur'an-ı Kerimde altı anlamda kullanılmaktadır:

نُصِبَ الشَّيْءُ denildiğinde bir şeyi dikmek, doğrultmak, bina ve taş gibi anlamları içermektedir.

- a. Mearic Sûresinin kırk üçüncü ayet-i kerimesinde نُصِبِ kelimesi dikili taş manasında;

كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ “Sanki onlar dikili taşlara gidiyorlar.”

- b. Maide Sûresinin üçüncü ayetinde النُّصُبِ kelimesi put manasında;

وَمَا ذُبِحَ عَلَىٰ النُّصُبِ “Putların üstünde boğazlananları”

- c. Kehf Sûresinin altmış ikinci ayet-i kerimesinde نَصَبًا kelimesi yorgunluk bitkinlik anlamında;

لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا “Andolsun ki bu yolculuğumuzda yorulduk.”

- d. Nisa Sûresinin elli üçüncü ayetinde “نَصِيبٌ” kelimesi belirlenmiş pay manasında;

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا “Yoksa onların mülkten payları mı var.”

- e. İnşirah Sûresinin yedinci ayet-i kerimesinde فَانصَبْ kelimesi çalışmaya koyulmak anlamında;

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ “Boş kaldığında başka bir işe koyul.”

- f. Sad Sûresinin kırk birinci ayetinde بِنُصْبٍ ağrı, acı hastalık manasında;

وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

“Kulumuz Eyyûb’u da an hani şeytan bana acı hastalık ve meşakkat verdi. demişti.”⁴⁶

Hz. Eyyûb’un bedenine isabet eden hastalık, bela, meşakkat ve ağrı anlamında zikredilmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Demagani, “d-r-r”, 13.

⁴⁶ el-İsfahânî, Müfredat “n-s-b”, 494.

Sonuç olarak nusb نَصْب kelimesi Kur'an-ı Kerim'de dikili taş, put, yorgunluk, bitkinlik, pay, çalışmaya koyulmak, ağrı, sızı, hastalık manalarında kullanılmıştır.

1.2.5. Azab (عَذَاب)

Azab عذاب kavramı (عذب) kökünden gelmektedir. عذب Bir kişiyi engellemek, vazgeçirmek manasını içermekle beraber suyun ve yemeğin tatlı olması anlamındadır. Kur'an'da Furkan Sûresinin elli üçüncü ayetinde bu anlamda kullanılmıştır; هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٍ “*Bu tatlı sudur.*”

Azab; terk etmek, vazgeçmek, elem, eziyet, üzüntü, işkenceyle cezalandırma, acı, ağrı, ceza gibi anlamlar içermektedir. Çoğunlukla Allah'ın emir ve yasaklarına karşı olanlara verilen cezanın adıdır.⁴⁸

عذاب kelimesi; şiddetli acı, eziyet, ceza manalarında kullanılmaktadır. Bakara Sûresinin onuncu ayetinde; وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ “*Onlar için acı bir azab var.*” عَذَابٌ kelimesi; acı, eziyet ve ceza manalarını içermektedir.

Sad Sûresinin kırk birinci ayetinde; آتَىٰ مَسْنِيَ الشَّيْطَانِ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ “*Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir.*” “azab” sözcüğü ile hastalık veya hastalık nedeniyle oluşan ağrılar ve acılar kastedilmektedir.⁴⁹

Hülasa azap kelimesi tatlı su, ceza, elem, acı, ağrı, hastalık manalarında kullanılmaktadır.

1.3. Marazın Zıt Anlamları

Maraz sözcüğü lügatlerde “sıhhatli ve sağlıklı olmak” ile zıt anlamlıdır. Kur'an-ı Kerim'de marazın zıttı olarak şifa kavramı kullanılmaktadır. Deva, hasm, sıhhat kavramları ise hadis-i şeriflerde ve lügatlerde marazın zıttı olarak geçmektedir.⁵⁰

⁴⁷ Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2006). 18/211.

⁴⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, “a-z-b”, 2853.

⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Beyrût-Lübân: Dâru İbn Hazm, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1, 1423-2002),7/142. Komisyon, Mucemu'l-Vasit, (Kahire 4.baskı, 2004, 306.

⁵⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, “m-r-z”,4181.

Devâ (دَوَاء): D-v-y (دو-وي) kökünden ve mufa‘ale vezninden dâvâ, (دَوَى) yudâvî (يُدَاوِي) mudâvâtun (مُدَاوَاتُ) ve divâun (دَوَاء) sözcükleri ile belirtilir. Hastalığı iyi eden, hastaları sıhhatine kavuşturan demektir. İf‘âl babından edvâ (أَدْوَى)- yudvî (يُدُوِي) ve mastarı idvâun (إِدْوَاء) kelimesi de mufâ‘ale babı gibi “hastaya refik olmak, hastaya ilgi ve alaka göstermek, sıhhatine kavuşturmak” anlamlarına gelmektedir.

D-v-y (دَوَى) kökünden isim olan devâun (دَوَاء) ve çoğulu edviyetun (أَدْوِيَةٌ) kelimesi maraz “hastalık” sözcüğünün zıttıdır. “İlaç, tedavi etme, sağlığına kavuşturma anlamlarında kullanılmaktadır.⁵¹

Hasm/Haseme (حَسَمَ): Hastalığı kesen, iyileştiren, izale eden ilaç ile hastaya müdahale ederek sağlığına kavuşturma manasına gelir.⁵² Cabir’den rivayet edildiğine göre Sad b. Muaz okla yaralandığı zaman Hz. Muhammed (s.a.s.) okun demiriyle Sad b. Muaz’ı dağlama yöntemiyle bizzat tedavi (haseme) etti. İkinci defa yara şişince tekrar tedavi (haseme) ettiği söylenmektedir.⁵³

Sıhhat (الصِّحَّة): Vücudun sağlıklı olması, bedenin sağlam olması, fıkhıta kulluk görevini yapacak kadar sağlıklı olmak anlamına gelen sıhhat marazın zıt anlamlısı olarak geçmektedir. Günümüzde hastalıktan berî olmayı ifade etmektedir. Sıhhat kelimesi genellikle hadis-i şeriflerde kullanılmaktadır. Resul-i Ekrem; “kişi, hastalıktan kurtulduğu zaman semadan inen saf ve berrak dolu tanesine benzer.” buyurmuştur.⁵⁴

1.3.1. Şifâ 14 (الشِّفَاء)

Şifa lügatlerde hastalıktan (سَقَمَ) kurtaran şey, kurtulma, iyileşme ve deva anlamında kullanılır.⁵⁵ Maraz şifânın karşıtı olarak genellikle itikadî hastalıklar; şirk, ikiyezlülük, kuruntu, nankörlük, şüphe ve şehvî zaaf manalarında Kur’an’da geçer.⁵⁶ İmandaki sapma, düşüncedeki yozlaşma, karakterdeki bozukluk, kalb/kulûb ve sadr/sudûr kelimeleri hastalıkların kaynağını belirtir. Kalb-i selim tabiri ise inanç-düşünce gibi ahlâkî hastalıklara yakalanmamış ya da yakalandıktan sonra tevbe

⁵¹ İbn Faris, *Makâyîsu'l-Luga*, “d-v-y”, 2/309; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü'l Vasit*, “d-v-y”, 553.

⁵² İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü'l vasit*, “h-s-m”, 217.

⁵³ Müslim, “Selam”, 75; Ebu Davud, “Tıb”, 7; İbn Faris, *Makâyîsu'l-Luga*, “h-s-m”, 5/311.

⁵⁴ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevde *es-Sünen*, (İstanbul: y.y. 1992), “Tıb”, 34.

⁵⁵ Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, “ş-f-y”, 38/382. Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, “ş-f-y”, 2/344.

⁵⁶ el-Ahzâb 33/33.

ederek iman devasıyla şifa bulmuş kalpleri ifade eder.⁵⁷ Ayrıca Tevbe Sûresi 109. âyetinde “uçurum kenarı” “helak olmak” manasında darb-ı mesel olarak kullanılmıştır.⁵⁸

Allah Teâlâ “*Kur’an göğüslerdekine şifadır.*”⁵⁹ buyurarak insanları cehalet, küfür ve nifaktan kurtarmaktadır. İlim ile iman ederek onların kalplerinde bulunan şüpheleri gidermektedir. Allah’a iman etmeyenler manevi hastalıklar içerisinde bocalamaktadırlar.⁶⁰

İtikadî ve ahlâkî hastalıkların tedavisinin Kur’an-ı Kerim olduğunu belirtirken, balın da şifâ verici özelliğine, bedeni hastalıkların ilacı olduğuna dikkat çeker. “*Hastalandığımda ‘O’ bana şifa verir.*”⁶¹ âyetinde de Hz. İbrahim’in lisanıyla asıl şifâyı verenin Allah olduğu ve Allah Teâlâ’nın “eş-Şâfi”⁶² olduğu vurgulanmaktadır. “eş-Şâfi” şifa veren, iyileştiren hastaları sağlıklarına kavuşturan manasında kullanılmaktadır.⁶³

1.4. Maraz Kavramının Maddi/Bedeni Anlamda Kullanımı

Maraz kelimesinin bedeni manada kullanımı iki şekilde olmaktadır. Birincisi hasta olmak, hastalanmak, ikincisi ise hastaya bakmak, tedavi etmek, iyileştirmek anlamındadır.

1.4.1. Hastalık, Sağlığın Bozulması

M-r-z (م-ر-ض) kökünün sülasi mücerred dördüncü baktan fiil şekli marize-yemrazu (مَرَضَ-يَمْرَضُ), mastarı ise maraz (مَرَض) biçimindedir. Manası ise “insanın sıhhatinin bozulması” demektir. İsm-i fâil marîz (مَرِيض)’in çoğulu mirâz (مَرَاض) şeklindedir. Hastalık sağlığın tersidir. Maraz herhangi bir hastalık veya bütün

⁵⁷ eş-Şuarâ 26/89; en-Nahl 16/69.

⁵⁸ el İsfahânî, *Müfredât*, “ş-f-y”, 264.

⁵⁹ Yûnus 10/57.

⁶⁰ et-Taberi, Muhammed b. Cerir *Câmiu’l-Beyân an Te’vil’i âyi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Et-Turki, (Kahire: Hicr, 2001), 12/193.

⁶¹ eş-Şuarâ 26/80

⁶² Buhari, Tıb, 38, Selam,4, tasnif Muhyiddin en-Nevevi, *Riyâi’s-Salihin*, (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 2/262.

⁶³ Âdem Yerinde, “Şifa”, DİA, *TDV*,2010, 39/129. Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, “ş-f-y”, 2/344; Cevheri, es-Sıhah, “ş-f-y”4/2342; İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, “ş-f-y”, 2294.

hastalıklar “جَمِيعَ الْأَمْرَاضِ” anlamını içermektedir. “Sizden kim hastalanırsa, zayıflara, hastalara, günah yoktur”⁶⁴ âyetinde zikredilen mariz (مَرِيضٌ) sözcüğü; hasta kişi manasındadır. İnsanı ibadetten alıkoyan, sağlıklı olmayan kişileri ifade etmektedir.⁶⁵

Mukatil b. Süleyman (ö.150/767); “Hasta iseniz veyahut yolculukta iseniz ya da herhangi biriniz tuvaletten gelmişse ya da kadınlara dokunmuşsanız, su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin,”⁶⁶ âyeti ile Mâide Sûresindeki “eğer hasta iseniz...”⁶⁷ (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى) şeklinde başlayan ve aynı anlamdaki ayette geçen merzâ (مَرَضَى) kelimelerinin cerhâ (جَرْحَى) “yaralılar”, cins olarak hastalık, yara, cerahat, irin, çiçek hastalığı gibi hastalıklar veyahut kişinin ölmekten korktuğu hastalıkları kapsadığını ifade etmektedir.⁶⁸

Sibeveyh (ö. 194/809); Maraz, “maraza, el-marizu bilinen herhangi bir hastalıktır. Sağlığın zıddıdır. İnsanlar ve hayvanlar için kullanılan cins isimdir.” demektedir.⁶⁹

İsmail Hakkı Bursevi (ö.1137/1724) “maraz”ın bedene arız olan rahatsızlık olduğunu ve bedeni normal durumundan çıkaran ve ölüme kadar götüren davranış bozukluğu olduğunu ifade eder.⁷⁰

1.4.2. Mualece Yapmak, Sağlığına Kavuşturmak

Tef’îl vezninden temrîz (تَمْرِيزٌ) sözcüğü kullanıldığı yere uygun olarak “hastaya iyi bakmak” anlamına gelir. Bir şahıs hastaya bakıp ona özen gösterdiğinde “hastanın bakımını yaptım.” der.⁷¹

Sibeveyh de bir kişi hastaya hastalığı sırasında güzel bakıp refakatçisi olarak hastalığının iyileşmesi için yardımcı olursa; “hastasına iyi baktı” anlamında (مَرَّضَهُ تَمْرِيزًا) dendiğini söylemektedir.⁷²

⁶⁴ el-Bakara 2/184.

⁶⁵ Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/54.

⁶⁶ en-Nisa 4/43.

⁶⁷ el-Mâide 5/5-6; en-Nisâ 4/43.

⁶⁸ Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, Tefsiri Mukatıl b. Süleyman, thk. Ahmed Ferid, *Tefsiri Mukatıl b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, (Beyrut: Darul-kitabul-ilmiyyeti, 2003), 256.

⁶⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “m-r-z”, 4181; Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/54.

⁷⁰ Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruh'ul Beyan*, Muhtasar, İhtisar Eden Muhammed Ali Sabuni, trc. Harun Ünal, (İstanbul: damla Yayınları, 2012), 1/83-84.

⁷¹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 4/134; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “m-r-z”, 4181.

1.5. Marazın Manevi /Kalbi Hastalık Anlamına Gelmesi

Ebu İshak (ö. 311/923); maraz hem beden de hem de dinde hastalık anlamında kullanılır, demektedir. Nisâ Sûresinin yüz elli beşinci âyetinde;

فَمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“Küfürlerinden dolayı Allah kalplerini mühürlemiştir.” buyurarak Yüce Allah manevi anlamda kalbin hastalığını ifade ederek dindeki marazı beyan etmiştir. Kalpteki maraz insanı dinsel anlamda sıhhatli olmaktan çıkararak her şeyi ifade etmektedir.⁷³

“Maraz” kavramı manevi anlamda; şirk, nifak, şüphe, fücür, zina sevgisi, şehvet manasında kullanılmıştır.⁷⁴

Sülemi (ö. 412/1021); Bakara Sûresinin onuncu âyet-i kerimesindeki فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ “Kalplerinde hastalık vardır.” cümlesini, günahattan uzak durmayarak Allah’ın emir ve yasaklarına uymada başarısızlık olarak yorumlamaktadır.⁷⁵

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“Ey peygamber eşleri! Eğer Allah’tan sakınırsanız, sizler herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Sözü yumuşak söylemeyin, kalbinde hastalık bulunan kişi umutlanmasın.” buyrulan Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ayeti kerimesindeki “maraz” kelimesinin; Katade (ö. 117/735) nifak anlamında olduğunu söyler. İkrime’ye göre (ö. 105/723) de bu âyetteki “maraz” kavramı fasıklık ve zina arzusu anlamı içerir.⁷⁶ Mealimut-Tenzil müellifi Beğavi (ö. 516/1122) “kalplerinde hastalık bulunanlar tamah eder.” ifadesindeki “marazı” fücür (ahlaksızlık), şehvet, nifak manasında yorumlamıştır. O zaman âyetin manası; “kalbinde hastalık ve ahlaksızlık olan size

⁷² Mâturidi, *Tevilatu Ehlis Sünne Tefsirül Mâturidi*, 3/409.

⁷³ Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/56.

⁷⁴ İbn Manzur, *Lisânü'l 'Arab* “m-r-z”, 4181.

⁷⁵ Sülemi, *Hakâiku't-Tefsîr*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2001), 54.

⁷⁶ İbn Atiyye el-Endelûsi, *el-Muharreru'l-veciz fi tefsîri'l-kitâbi'l-Aziz*, 4/383.

meyletmesin.” şeklinde olur. Ahzâb Sûresinin altmışıncı âyetindeki “maraz”ın da fücür, yani zina anlamına geldiğini belirtir.⁷⁷

Fahredden Razi (ö. 606/1210) Bakara Sûresinin onuncu âyetindeki “maraz” kelimesi ile ilgili altı yorum zikretmektedir:

Allah Teâlâ'nın “فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” âyetindeki “maraz” kalpte herhangi bir zararın olmasını gerekli kılar. Allah'ı bilmek, tanımak, kulluk edip itaat etmek kalbe has olan özelliklerdendir. Kalbin hastalığı bu hususlara engel olacak bir durum vuku bulduğunda oluşur.

1. Maraz, küfür ve cehalet manasında kullanılmıştır. “Allah onların hastalığını arttırdı.” derken inançsızlık ve Allah'ı (c.c) tanımamak maraz kavramıyla ifade edilmiştir.

2. Maraz, gam ve hüzn anlamı ihtiva eder. Nitekim “مرض قلبي من امر كذا” “Bu iş nedeniyle kalbim hüznlendi” denir. Buna binaen ayetin manası “Kalplerinde gam ve hüzn vardır” olur. Hz. Peygamberin (s.a.s.) işinin sağlamlaştığını ve şan ve şöhretinin arttığını müşahede edince münafıkların kalpleri hüznlendi. Çünkü bu durum riyasetlerinin son bulmasına neden oldu. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir keresinde eşeğine binmişti. Abdullah b. Selül'ün yakınından geçerken Abdullah b. Selül Hz. Peygambere (s.a.s.); “Ey Muhammed eşeğini uzaklaştır. Zira eşeğin kokusu bana zarar veriyor.” deyince Ensar'dan bazıları Hz. Peygambere “Ya Resûlullah Abdullah b. Ubeyy b. Selül'ü mazur gör, nitekim sen bize gelmezden evvel onu başkan yapacaktık.” dedi. Bundan dolayı bu kişilerin üzüntüleri artınca Allah (c.c) فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا “Allah hastalıklarını artırdı.” buyurmuştur. Yani Allah hüznlerine hüzn katmıştır.

3. Marazları ve küfürleri, sorumlulukları artınca çoğalmıştır. Hak Teâlâ'nın Tevbe Sûresinin yüz yirmi beşinci âyetinde وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ geçen “rics” kelimesi küfür anlamındadır. “Allah küfürlerine küfür ilave etmiştir.” Hakikatte âyet küfürlerini çoğaltmamıştır. Ancak vahiy nazil oldukça, sûreler indikçe ayetleri inkâr ettiler. Bu nedenle küfürleri arttığından dolayı onlar için böyle denilmiştir. Hz. Nuh kıssasının anlatıldığı Nuh Sûresinin beş ve altıncı ayetlerinde Hz. Nuh'un söylemiyle; “Gece ve gündüz kavmimi Allah'a imana

⁷⁷ Beğavi, Mealimu't-tenzil, 6/348-377.

çağırdım. Onları davet etmem kaçışlarını artırdı.” şeklinde kavmini imana çağırışı ve bu davetin onların kaçışını arttırdığı vurgulanır. Kur’an’da başka sûrelerde de buna benzer ifadeler yer alır. Mesela Fâtır Sûresinin kırk ikinci âyet-i kerimede “*Onlara uyarıcı geldiğinde bu onların nefretini çoğalttı.*” denmektedir. Bu ve benzeri âyet-i kerimelerde münafıkların davranışları anlatılmaktadır.

4. “*فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا*” kelamıyla Allah (c.c) onlara nimetini artırmamış, bilakis onları terk etmiştir. Tevbe Sûresinin otuzuncu ayetinde de buna benzer bir ifade zikredilmiştir. “*فَقَاتَلَهُمُ اللَّهُ الَّذِي يُؤْفِكُونَ*”, “*Allah onları kahretsin nasıl da yüz çeviriyorlar.*” Allah Teâlâ’nın, kalbinde maraz olanları cezalandıracağı ve yardımsız bırakacağı belirtilmektedir.

5. Maraz münafıkların “kötü niyeti” olarak ifade edilmektedir. Nitekim kalpleri husumet, çatışma ve muharebe konusunda güçlüydü sonra saltanatları yıkıldı. Maraz, korku ve kaygı nedeniyle kötü niyetlerini gizleyerek ikiyüzlülüğe yönelmektedirler.

6. Maraz “kalp ağrısı” manasında kullanılmaktadır. İnsan; haset, nifak ve başkalarına kötülüğün gelmesini isteme hastalığına yakalandığında kalbin tabiatının değişmesine ve acı duymasına neden olmaktadır. “*فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا*” kelamıyla Allah (c.c) zaaflarını, ilenmelerini, kaygılarını ve kötü dileklerini arttırmaktadır.⁷⁸

Hülasa, Bakara Sûresinin onuncu ayet-i kerimesindeki “maraz” kavramı genel olarak; kalbi hastalıklar, dini itikat hastalığı, şek, nifak, şüphe gibi anlamlar taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır.

1.5.1. İnanç Eksikliği

Maraz “eksiklik, noksanlık” vb. anlamlara gelir. Marazın aslı noksanlıktır. Nitekim gücü eksik olan kişi için “*بَدَنٌ مَرِيضٌ*” “hasta vücut”, kalbi hasta olan için “*قَلْبٌ مَرِيضٌ*” “hasta kalp” denir ki bu da inancı eksik anlamına gelir.⁷⁹

İbnu’l-A’râbî (ö.231/846); “Marazın aslı eksikliktir. Hasta beden derken; beden gücünün azalması, kuvvetsiz, zayıf kalması manasındadır. Hasta kalp ise

⁷⁸ Fahreddin Muhammed-Er Razi, *Mefâtihu’l-Ğayb*, (1981: Daru’l-Fikr, Beyrut), 2/71.

⁷⁹ Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/55.

dindeki eksiklidir.” demektedir.⁸⁰ Kur’an-ı Kerim’de maraz bu anlamlarda kullanılmıştır. “*Kalplerinde hastalık olanlar umut ederler*”⁸¹ âyetini, Taberi; kalbinde eksiklik olan kişi şeklinde açıklamıştır. Bu noksanlık imanda eksiklidir.⁸²

Sülemi (ö. 412/1021); Bakara Sûresinin onuncu âyet-i kerimesindeki “*fi kulubihim marazun.*” cümlesini, gûnahtan uzak durmayarak Allah’ın emir ve yasaklarına uymada başarısızlık olarak yorumlamaktadır.⁸³

ed-Dürrü’l-Masun fi ‘ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn müellifi Semin el-Halebi (ö.756/1355) maraz ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “Bakara Sûresinin onuncu âyet-i kerimesindeki “*Kalplerinde hastalık vardır.*” cümlesi cer ve mecrurdan oluşmuştur. Burada maraz, haberin öne geçmesinin zorunlu olduğu mukaddem haberdir. Allah Teâlâ’nın buyurduğu gibi; gözlerinde mühür vardır. Meşhur olan kıraat; ra’ya hareke vererek “مرض” şeklinde okumaktır. Asmai’nin (ö.216/831) rivayet ettiğine göre; mastar olan “(مَرَضٌ يُمْرَضُ)” formundadır. Maraz; “zayıflık”, “fesat” ve “karanlık” manalarında kullanılmıştır. “فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” cümlesi fiil cümlesidir. Bir önceki isim cümlesine atıftır. Ona sebep olmaktadır. Fazlalığın sebebi hastalığın oluşması manasındadır. Kalplerinde oluşan maraz Allah Teâlâ’nın dininin ortaya çıkışına karşı var olan kin ve hasettir. Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ayetindeki “maraz” kalbi hastalık anlamındadır.⁸⁴

1.5.2. Nifak

Nifak maraz’dır.⁸⁵ Kalbin düşmanlıktan ve nifaktan hastalanmasıdır. “Tarla faresinin yuvasına girmesi” lügatlerde nifak olarak tanımlanmaktadır. “Olduğu gibi görünmemek, farklı görünmek” manasındadır. Olduğu gibi görünmeyen kişiye, “Kalben iman etmediği halde kendisini mümin gösteren” kimseye münafık denilmektir. Nifak kavramı Kur’an-ı Kerim’de kök halinde üç, çekimli fiil olarak iki

⁸⁰ İbn Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, “m-r-z”, 4180; el-Ahzâb 33/32.

⁸¹ el-Ahzâb 33/32.

⁸² Muhammed b. Cerir Et-Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vil’i Âyi’l-Kur’an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Et-Turki, (Kahire: Hicr, 2001), 19/95.

⁸³ Sülemi, *Hakâiku’t-Tefsîr*, (Beyrut, Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 54.

⁸⁴ El-Halebi, Ahmed Yusuf El- Ma’ruf Semin, *‘ed-Dürrü’l-Masun fi ‘ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn’* (Dimaşk: Ahmed Muhammed el-Harrât, 1986), 1/129, 9/120; el-Bakara 2/7.

⁸⁵ İbn Faris, *Makâyîsu’l-Luga*, “n-f-k”, 5/311. Halil b. Ahmed *Kitabul Ayn*, “n-f-k”, 4/134.

ve münafık şeklinde yirmi yedi ayette geçerken beş yerde⁸⁶ münafık erkeklerin yanında münafık kadınlar da anılmaktadır.⁸⁷

“*Kalplerinde hastalık vardır*” âyet-i kerimesini Zeccac (ö. 311/923); “Marazın manası “nifak” tır. “Sukm” ve “maraz”, “sıhhat” kavramı gibi beden ve din için kullanılır.” şeklinde tefsir etmiştir. Allah’a ve ahiret gününe yürekten iman etmedikleri halde dilleriyle inandıklarını söyleyenler, müminleri aldatabileceklerini düşünürler. Gerçekte ise kendilerini aldatırlar ve yalan söyledikleri için acı bir azaba uğrarlar.⁸⁸ Demiştir.

Dahhak b. Muzahim’in (ö. 105/723) İbn Abbas’tan rivayet ettiğine göre Bakara Sûresinin onuncu âyetinde “*kalplerinde maraz vardır.*” mealindeki (في قلوبهم مرض) ifadesinde maraz kavramı nifak anlamındadır. Âyetin devamında mezkûr “*Allah marazlarını arttırmıştır.*” (فزادهم الله مرض) cümlesindeki “maraz” kelimesi de nifak manasındadır.⁸⁹ Abdurrahman b. Zeydan bin Eslem buradaki marazın bedeni hastalık olmadığını, dini hastalık olduğunu, buna yakalananların da münafık olduğunu belirtmektedir.⁹⁰

“*Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.*”⁹¹ Bu ayetteki maraz hakiki anlamda hastalıktır. Marazın kalp ile anılması manevi anlamını ifade eder. Kalbin; hasedi, kini, günah işleme isteği, kötü düşünceleri, kastedildiğinde “Karnında ağrı var.” denmesi gibidir.⁹²

Kurtubi (ö. 671/1273) *el-Câmi ‘li-ahkâmi’l-Kur’ân* isimli eserinde Bakara Sûresinin onuncu ayetinde geçen “maraz” kavramı ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “*في قلوبهم مَرَضٌ*” ifadesi müpteda ve haberden oluşur. “Maraz”

⁸⁶ Âl-i İmrân 3/167; en-Nisâ 4/61-88-138-140-142-145; el-Enfâl 8/49; et-Tevbe 9/64-67-68-73-77-97-101; el-Ankebût 29/11; el-Ahzâb 33/12-24-48-60-73; el-Fetih 48/6; el-Hadid 57/13; el-Münâfikûn 63/1-7-8; et-Tahrîm 66/9.

⁸⁷ Hülya Alper, “münafık”, *DİA*, (TDV, 2006, 31/565-568; el-Bakara 2/10.

⁸⁸ Zeccac, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî b. Sehl, *Meani’l-Kur’an ve İ’rabuhu*, thk. Abdulcelil Abduhu Şelebi, (Beirut: Âlemu’l-Kutub, 1988), 1/86.

⁸⁹ İbn Kesir, İsmail b. Ömer Ebu’l-Fida, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, (Riyad; Daru’t-Taybe, 1999), 1/284.

⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, 1/285.

⁹¹ el-Bakara 2/10.

⁹² Zemahşeri, Carullah Ebi’l-Kasım Mahmud b. Ömer, *El-Keşşâf an-Ğavamidu’t-Tenzil ve Uyunu’l-Ekavil fi Vucuhu’t-Te’vil*, thk. Adil Ahmet Abdumecud, Ali Muhammed Muavvid, (Riyad: Mekke beten Ubeykan Yay, 1998), 1/191; el-Bakara 2/10.

itikatlarını bozmak için kullanılan bir kelimedir. Şek, nifak, inkâr ve yalan manalarında kullanılmaktadır. Sıhhat; kelimesinin manası, günahsızlık, başarı, destek ve korumadan uzak olmaktır. İbnü'l Faris el-Lügavi (ö. 395/1004) der ki: Maraz sıhhatin aksine insanda vuku bulan hastalık, nifak veyahut işleri eksik yapmaktır. Kurralar ra harfinin üstün harekeli olduğu konusunda birleşirler. Ancak Ebu Amr'dan rivayet eden el-Esmâi ra harfinin sükunlu olduğunu ifade eder. “فَرَّادَهُمُ اللَّهُ” مَرَضًا âyeti hakkında bu onların aleyhindeki beddualarıdır, demektedir. Mana da şöyle olur; “Allah küfürlerinden dolayı onların şeklerini, nifaklarını, arttırarak cezalandırdı, yardımda zayıflık ve kudrette acizlik verdi.” Münafıklar hakkında hem beddua etmeye ve hem de onları kovmaya delil olabileceğini göstermektedir. Çünkü onlar Allah'ın kötü kullarıdır. Onların marazlarının artması Allah'tan haberdir. Allah Teâlâ'nın Tevbe yüz yirmi beşinci âyetinde buyurduğu gibi; “*Kalplerinde hastalık olanlara gelince Allah onların pisliklerine pislik kattı.*” Nefislerine uymaları, dünya hayatına rağbetleri, dünya hayatını aşırı önemsemeleri ve ahiret hayatına karşı gafletleri onları dinden uzaklaştırmıştır. Kurtubi; marazın nifak hastalığı olduğunu ve bu hastalığa yakalanmış kişilere yani “münafıklara” beddua edilebileceğini belirtmektedir.⁹³

Ebu's-Suud Efendi (ö. 982/1574) *İrşadu'l-akli's-selim ila mezaye'l-Kitâbi'l-Kerim* isimli tefsirinde maraz kelimesini, bedenın itidaline zarar veren, ölüme kadar götüren, bedene sonradan bulaşmış, davranışlarını bozan bir durum olarak tefsir etmiştir. Bakara Sûresinin onuncu âyetinde geçen “*Kalplerinde maraz vardır.*” kelamındaki “maraz” teşbih aracıdır. Münafıkların kalplerindeki manevi küfrün türleri olan Resulullah'a düşmanlık, inançlarındaki kötülük, cehalet, haset gibi insanı yok olmaya götüren kalbi hastalıklardır. Maraz kelimesinin Arap dilinde nekra olarak gelmiş olması “maraz”ın belirsiz bir hastalık olduğunu belirtir. Nitekim nekra Arap gramerinde belirsiz bir şey için konulmuş isimdir. Bu daha önce ayette geçen “*Onlar iman etmiş değillerdir.*”⁹⁴ âyetini açıklar, yani imansızlıklarının sürekli olmasını izah eder. “*Allah da onların hastalığını artırmıştır.*” Allah, öğüt ve ikazın onları

⁹³ Kurtubi, Muhammed b. Ahmet, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et Türki, (Beirut: Risale, 2006), 1/300.

⁹⁴ el-Bakara 2/8.

etkilemeyeceğini bildiği için onların kalplerini mühürlemiştir. Nifaklarını arttırmıştır.⁹⁵

1.5.3. Şek, Şüphe

Kur'an'da bazı ayetlerde; şüphe, şek, rayb vb. manalarda “maraz” kelimesi ve türevleri geçmektedir.⁹⁶ Sözlükte şek; kesin olmayan bilgi, tereddüt, iki şey arasında kararsız kalma, iki şeyden birini seçememe, bir şeyin olup olmadığı konusunda tercih yapamama manalarını ifade etmektedir.⁹⁷ Bakara Sûresinin ikinci âyet-i kerimesindeki “rayb” sözcüğü şek, şüphe, zan ve töhmet gibi anlamlara gelmektedir. Rayb kesin bilginin (yakın) karşıtıdır.⁹⁸ Şüphe “şbh” kökünden türemiştir. Bir şeyin başka bir şeye benzemesi, benzerlik nedeniyle karışması, eş ve benzer olmak, birbirine benzemesinden dolayı iki şeyi birbirine karıştırmak, tedirgin olmak, belirsizlik, zan, vehm, töhmet gibi manalara gelmektedir.⁹⁹

Mukatil b. Süleyman *Tefsiri Kebir*'inde Bakara Sûresi'nin onuncu ayetindeki “maraz”ın şek anlamında kullanıldığını, yani Hz. Peygamber'den şüphe ettiklerini belirtmektedir.¹⁰⁰

Süddî (ö. 127/745); Ebu Mâlik, Ebu Salih, İbn Abbâs, İbn Mes'ûd ve sahabelerden bazı kişiler bu âyet hususunda: “*Kalplerinde maraz vardır.*” ifadesindeki maraz, “şek” manasını ifade eder; “*Allah marazlarını artırdı.*” Yani “Allah şeklerini artırdı.” demektedirler. İbn İshak; Muhammed İbn Ebu Muhammed, İkrime ya da Said b. Cübeyr tarikiyle İbn Abbas'tan aktararak, “*Kalplerinde hastalık vardır.*” yani “şek” vardır, demektedir. “*فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ*” “*Kalplerinde hastalık vardır.*” âyetindeki marazın; Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem; hastalığın bedeni bir hastalık olmadığını, kalbi hastalık olduğunu, dini anlamda münafıkların

⁹⁵ Ebu's-Suud, *İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitâbi'l-Kerim*.1/73.

⁹⁶ el-Bakara 2/10, Nûr 24/50, el-Ahzâb 33/12.

⁹⁷ İbn. Faris, *Makâyîsu'l-Luga* “ş-k”, 3/173.

⁹⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab* “r-y-b”, 1/1788.

⁹⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “ş-b-h”, 1/2190.

¹⁰⁰ Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiri Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, (Beyrut: Dâru'n-neşr, Darul-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 12.

kastedildiğini ifade eder. “Maraz” İslam dinindeki şekleridir.”¹⁰¹ şeklinde yorumlamaktadır.

Zeccac (ö. 311/923) *Meâni'l-Kur'an* adlı tefsirinde Allah Teâlâ'nın “فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” kelamındaki marazın; sıhhat gibi hem dinde hem de bedende vuku bulduğunu ifade eder. Ebu Ubeyde; kalpte maraz dinin sıhhatine aykırı olan her şey olup şek ve nifak manalarında kullanıldığını söyler.¹⁰²

Kuşeyrî (ö. 465/1072) ise “Maraz dinde şüphedir. Nifak hastalığına yakalanmış kişiler Müslümanlarla karşılaştıklarında vehimleri artar. Şüphe ve kuruntu içerisindedir, Allah ile aralarında perde vardır. Hastalıkları şüphelerini arttırmaktadır. Dünyaya meyledip heva ve heveslerine tabi olurlar.” demiştir.¹⁰³

Maraz'ın şek ve nifak anlamına geldiğini söyleyen Nesefî (ö. 710/1310); “İki seçenek arasında tereddüt etmeye şek denir.” demektedir. Hadis-i şerifi örnek göstererek “Münafık kararsızdır” şeklinde yorumlamaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.); “Münafığın misali iki koyun sürüsü arasında şaşırmış koyun gibidir. Bir o sürüye gider bir bu sürüye gider.” buyurmaktadır.¹⁰⁴

Ölüm ve yaşam arasında kararsız kalmak, maraz yani hastalıktır. Hastalık sıhhatin karşıtıdır. Fesat da marazın zıddıdır. Dolayısıyla maraz fesadın her türüne isim olur. Kalpteki fesat, şek ve şüphedir. “فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” ayetindeki marazı; yardım imkânının olmaması, iyileşmenin zayıflaması ve iktidarın aciz kalması şeklinde yorumlamaktadır.¹⁰⁵

Maraz; Allah'ı (c.c) ve elçisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.) inkâr, dini inancını tasdik etmede eksiklik, şüphe, şek ve zaaf göstermek, küfür ve şirk anlamları içerir.¹⁰⁶

Rayb kökünden türeyen kelimeler şekke yakın biçimde “kalbe huzursuzluk ve kuşku veren şüphe” manasında kullanılmaktadır. Ancak rayb, şek'ten farklı olarak “korku, endişe, suizan ve töhmet” anlamlarını da içerir.¹⁰⁷

¹⁰¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'anı'l-Azim*, 1/284-285.

¹⁰² Zeccac, *Meâni'l-Kur'an ve I'rabuhu*, 1/86.

¹⁰³ Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *Leâ'ifü'l-işârât*. (Beirut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007), 23.

¹⁰⁴ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, Ankara: DİB yayımları, (Ankara: Ensar Yayıncılık, 2013), 1/619; İmam Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, el-Fethu'r-Rabbani Tertibi, 2/32,47

¹⁰⁵ Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd-en- Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî, (Beirut: Dâru'l-kelîmu't-tayyib, 1,1419/1998), 1/744.

¹⁰⁶ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 1/287.

1.5.4. Riya

İkrime (ö. 104/722) ve Tavus b. Keysan (ö. 106/724)'dan rivayet edildiğine göre maraz riya (رِيَاء) anlamındadır. İbn Kesir de Bakara Sûresinin onuncu âyet-i kerimesindeki marazı riya olarak izah etmektedir. Mücâhid, İkrime, Hasan el-Basri, Ebu'l-Aliye, Rebi İbn Enes, Katade ve Tâvûs “*Kalplerinde maraz vardır.*” âyetindeki marazı riya anlamında kullanılmıştır diye yorumlamışlardır.¹⁰⁸

Riya; ihlası terk etme, samimi olmama, insanlara göstermelik yapılan ibadetlerdir. İkrime; Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri kullara gösteriş olsun diyerek yapılmasını maraz kelimesiyle¹⁰⁹ ifade etmiştir.

Hülasa incelediğimiz kaynaklarda marazın Kur'an'da manevi hastalık anlamına gelmesi; riya manasını ihtiva etmektedir.

1.6. Marazın Mecazi Anlamda Kullanımı

Belagat âlimlerine göre, gerçek anlamın kastedilmesine engel olan bir karine ile ve bir alakanın varlığı sebebiyle gerçek anlamı dışında bir manada kullanılan kelime ve terkibe mecaz denir.¹¹⁰

Mesela; “Fikrinde yanılmasa da doğruya yaklaşmak” anlamındadır. Bir kimse sözünde hakikate yaklaşır fakat doğruya tam manasıyla ulaşamaz ise (قال فلان) (قولا فأمرض) “falanca kişi söz söyledi, hastalandı.” şeklinde أَمْرَضَ fiiliyle dile getirilmektedir.¹¹¹

Maraz kavramı da bazen gerçek anlamının dışında mecaz anlamda kullanılmıştır. Bu bölümde maraz sözcüğünün mecaz manalarda kullanımı incelenecektir:

¹⁰⁷ Hacı Mehmet Günay, “Şüphe” *DİA*, (İstanbul: TDV yayınları 2010), 39/263-265.

¹⁰⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 1/284.

¹⁰⁹ İbn Manzûr *Lisânu'l-Arab*, “r-y”, 1797. Çağrıcı Mustafa “Riya” *DİA*, (Ankara: TDV yayınları, 2008), 35/137-138.

¹¹⁰ Mustafa Uzun, “Mecaz”, *DİA*, (Ankara TDV. 2003), 28/223-225.

¹¹¹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, “m-r-z”, 4/134.

1.6.1. Eksiklik, Noksan

İbnü'l Arabî (ö. 231/846); “Maraz bedenîni güçten, kuvvetten ve hafızadan, eksik olması, noksan olmasıdır.” demektedir. Bir kimsenin çabası bir ihtiyacı giderme konusunda yetersiz olduğunda, ihmalkâr davrandığında (مَرَضَ فُلَانٌ فِي حَاجَتِي) “ihtiyacını giderme konusunda eksik davrandı” denir.¹¹²

İbn Faris (ö. 395/1004) de benzeri bir biçimde bir kimse ihtiyacının giderilmesi hususunda kararlı olmayıp dikkatsiz davranıp eksik bıraktığında; (مَرَضَ فِي الْحَاجَةِ) denildiğini belirterek (مَرَضَ) fiiline “kusurlu olmak, ihmalkâr davranmak” anlamını vermektedir.¹¹³

Temrîzu'l-umûr (تمريضُ الامور) mecaz olarak “yapılan herhangi bir işte zaaf gösterme, özen göstermeme ve itina etmemek” manalarını içermektedir. Bir kimse bir işte kusur ettiğinde, ihmal ettiğinde (مَرَضَ فِي الْأَمْرِ) “İşinde zaaf gösterdi” denir. Emredildiği ve nehyedildiği şeylerde zayıflık gösterme, eksik bırakma anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁴

Mecaz manada hastalık; ilgisiz kalma, soğukluk, umursamama anlamına gelmektedir. İbn Arafî (ö. 803/1401): “Kalpte maraz” hakka karşı soğuk kalmayı, “bedende maraz,” vücut organlarının ilgisizliği, “görmede maraz” ise görmedeki eksikliği ifade eder, demektedir. “*Kalplerinde maraz bulunan ümit etmesin*” mealindeki Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ayetinde geçen “maraz” kelimesiyle kişinin emredildiği ve nehy edildiği şeylere uyma konusunda ilgisiz kalması, umursamaması anlamı içermektedir.¹¹⁵

1.6.2. Karanlık

Hastalığa mecazi manada karanlık denir. “Hasta gece” denildiği zaman “gökyüzünde bulutların olduğu, içinde ışığın olmadığı gece”, “Ay ve yıldızın olmadığı gece” anlaşılır. İbnü'l-A'râbî'den rivayet edildiğine göre maraz (مَرَضَ)

¹¹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “m-r-z”, 4180; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/55

¹¹³ İbn Faris, *Makâyisü'l-Luga*, “m-r-z”, 5/311.

¹¹⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/56.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “m-r-z”, 4180-4181; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/55.

lafzı “karanlık, zulmet” manalarını içermektedir. Ona göre, doğanın dingin, saf ve mutedil olmasının ardından düzensizlik ve karanlık olması “el-maraz” kelimesiyle ifade edilmektedir.¹¹⁶ Gökyüzü bulutlanıp ışık olmadığına etrafın karanlık olduğunu belirtmek için (لَيْلَةٌ مَرِيضَةٌ) denilmektedir. Sekizinci yüzyıl Arap şairlerinden Ebû Hayye en-Nümeyrî (ö. 2./8. y.y) maraz kelimesini (لَيْلَةٌ مَرَضَتْ) “karanlık gece” manasında kullanır. Aşağıdaki beytinde bunu ifade etmektedir:

"لَيْلَةٌ مَرَضَتْ مِنْ كُلِّ نَاجِيَةٍ فَلَا يُضِيءُ لَهَا نَجْمٌ وَ لَا قَمَرٌ"
Onu ne bir yıldız ve ne de ay ışıklandırmaz.”¹¹⁷

1.6.3. Hasta Kavim, Hasta Yer

Bir topluluğun hayvanlarına hastalık bulaştığında kavmin hasta olduğu belirtilerek hayvanların hastalığı anlaşılırdı. Develeri hasta olan kimselere مُمْرَضٌ “hastalar” denilmektedir.¹¹⁸ “أَمْرَضَ رَجُلًا” “Adam hastalandı” cümlesi adamın malına hastalık bulaştı, malı mülkü yok oldu anlamını ihtiva etmektedir.¹¹⁹

“مرضت الابلهم” “Develeri hastalandı” anlamında kullanılan deyim kavmin hastalandığını ifade eder. Hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor: “Hasta develeri olan kişi, sağlıklı develeri olan kişilere gitmesin.”¹²⁰ Vakıa Sûresinin elli beşinci ayetinde mezkûr “هيم” (him) kelimesi “huyam hastalığındaki” develeri kastetmekte olup hastalık nedeniyle hayvanların çok su içtikleri belirtilmektedir.¹²¹

Kendisini hastaymış gibi göstermek; (تَمَارَضَ) “Temaraza” fiili yalandan hasta olmak, hastaymış gibi görünmek, anlamında gelir.¹²²

Maraz kavramı mecaz olarak hasta yer anlamında da kullanılmıştır;

(أَرْضٌ مَرِيضَةٌ) “Hasta yer” anlamına gelmektedir. Bir yerleşim yerinde fitne, anarşi ve katletmenin çok olduğu, yöre halkının endişe edip onlara her bakımdan buldukları bölge sıkıntılı ve güç olduğunda o yere “أَرْضٌ مَرِيضَةٌ” denir.¹²³

¹¹⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “m-r-z”, 4181.

¹¹⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, “m-r-z”, 19/53.

¹¹⁸ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “m-r-z”, 4180.

¹¹⁹ Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, “maraz”, 19/58.

¹²⁰ Buhari, “*Tib*”, 53; Müslim, “*Selam*”, 104-105.

¹²¹ Ebu’s-Suud, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İla Mezaye'l-Kitâbi'l-Kerim*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, (Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1971), 5/263.

¹²² İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “m-r-z”, 4180.

1.6.4. Fücür, Zina Sevgisi, Şehvet

Fücür; sözlükte “taşmak (suyun taşması), sabah aydınlığı, yarıp açmak” anlamındaki fecr veya fücür kökünden müştak bir sıfat olarak “fütursuzca günah işleyen, yalan söyleyen, ikiyüzlü, haktan ayrılıp batıla sapan kimse” gibi manalar taşımaktadır.¹²⁴

Şehvet, çoğulu şehevat; şiddetli arzu, aşırı bir şekilde isteme, sevme, cinsel arzu, tutku manalarında mastar isimdir. “İnsanın harekete geçmesi”, “kişinin hazza ulaşmak için hissi zevklere duyduğu güçlü arzu”, “tahrik eden güç” gibi tanımlar yapılmıştır.¹²⁵

Kur’an-ı Kerim’de; ‘*Ey peygamberin kadınları siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer sakınırsanız konuşurken yumuşak bir edayla söz söylemeyin kalbinde maraz bulunan kişi ümitlenmesin.*’ âyetindeki maraz “zina arzusu” şehvet ve fücür anlamları ihtiva eder.¹²⁶

Kurtubi *el-Câmi li-Ahkami'l-Kur’ân* adlı eserinde Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ve altmışıncı ayetlerindeki “maraz” kelimesini zina olarak açıklamıştır.¹²⁷

Bursevi; Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ayeti kerimesindeki marazı şehvet arzusu olarak niteler, tatlı ve yumuşak sözlü konuşmanın şehvet arzunu uyandıracığı ve zinaya sebep olacağını belirtir; nasıl ki bedeni hastalık maddi felaketlerin nedeni ise zina da manevi felaketlerin nedenidir, demektedir.¹²⁸

Ahzâb Sûresinin altmışıncı âyetindeki marazı *Tefsiru'l-Celaleyn*, müfessirleri; zina hastalığı¹²⁹ şeklinde yorumlamaktadır.

Ahzâb Sûresinin otuz ikinci âyet-i kerimesindeki “maraz”, imanda zaaf ya da şek anlamı taşır. Allah’ın emirlerini ve yasaklarını alaya alanlar, günaha meyilli olan kişiler manasına da gelir. İkrime; maraz zinaya meyilli şehvettir,¹³⁰ demektedir.

¹²³ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/58.

¹²⁴ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, “f-c-r”, 3/302; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “f-c-r”, 2354.

¹²⁵ el-Ahzâb 33/32, Faruk Beşer, *DİA*, (06 Nisan 2021).

¹²⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, “m-r-z”, 19/58.

¹²⁷ Kurtubi, *el-Câmi li-Ahkami'l-Kur’ân*, 17/138-233. Mukatil b. Süleyman, *Tefsiri Kebir*, 3/387-404.

¹²⁸ Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhu'l Beyan*, Muhtasar, İhtisar Eden Muhammed Ali Sabuni, çev. Abdullah Öz vd. (İstanbul: Damla Yayınları, 2012), 1/83-84.

¹²⁹ Suyuti, Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Muhalli, Celaleddin Abdurrahman b. Ebibekir, *Tefsiru'l-Celaleyn*, (Dar İbn Kesir, ts.) 1/426. en-Nesefi, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, 3/45.

Ahzâb Sûresinin otuz ikinci ayetindeki marazı Elmalılı; kalbi çürük, kötülüğe meyilli, Beydavi; kötülük, Nesefî; kalpte şüphe ve fücür, Razi; fisk (namussuzluk, kötü niyet) şeklinde yorumlar.¹³¹

Netice itibariyle müfessirler Ahzâb Sûresinin otuz ikinci âyeti ve altmışıncı ayetindeki marazı ise kötülük, kötü düşünce, fücür, fisk, namussuzluk, zina, zinaya meyil, şehvete düşkünlük olarak yorumlamışlardır.

---

¹³⁰ Taberi, 19/95.

¹³¹ Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî, (Beyrut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, 1, 1419/1998), 3/29.

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERLER BAĞLAMINDA KUR'AN'DA BEDENİ HASTALIKLAR VE ERZEL-İ UMUR

Bedeni hastalıklar; vücudun tabii mecrasından çıkarak, organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkması sonucu sağlığın bozulması durumudur. Sıhhatin aksi, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karşıtı anlamına gelir.¹³² Kur'an'da “maraz” “bedeni hastalık” olarak da geçmektedir. Bu bölümde öncelikle Kerim Kitap'ta ismi zikredilen peygamberlerin; Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Eyyub, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. Zekeriya, Hz. İsa'nın mucizelerinden ekmeh ve ebras araştırılacaktır. Hz. Muhammed (s.a.s.) ile ilgili nazar ve büyü incelenecektir. Sonrasında erzeli'l-umur¹³³ âyeti ele alınacaktır.

2.1. Hz. İbrahim

Hız. İbrahim Kur'an-ı Kerim'de kendisinden en çok söz edilen ülü'l-azm peygamberlerden biridir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininde peygamberlerin atası olarak bilinir. Semavi kitaplarda gerek Ahd-i Atik'te gerek Kur'an'da Hız.

---

¹³² Akalın, Şükrü Haluk, *Türkçe Sözlük*, “Hastalık” (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları XI. Baskı, 2001).

¹³³ en-Nahl 16/70.

İbrahim'e Halilullah (Allah'ın dostu) denilmektedir. Zira Kur'an-ı Kerim'de: “*Allah, İbrahim'i dost (Halil) edinmiştir.*” ifadesi yer almaktadır.¹³⁴

Hz. İbrahim'in hastalığı ile ilgili ayet-i kerimede kavmine putların aciz olduğunu göstermek için fırsat kollar ve bir bayram günü halk şehir dışına çıktığında “*إِنِّي سَقِيمٌ*” *Ben hastayım*” diyerek onlarla gitmez ve büyük put dışındaki bütün putları kırar.¹³⁵

Hz. İbrahim'in “sakim” kelimesiyle hangi hastalığı kastettiğini, hangi manalarda kullanıldığını müfessirler şöyle açıklamaktadır:

Fahreddin Razi bu âyet-i kerimeye sekiz yorum getirmektedir:

1. Hz. İbrahim (a.s) belirli vakitlerde “humma” hastalığı gibi bir rahatsızlık hissediyordu. Hastalanacağını anlamak için yıldızları gece ve gündüz gözlemliyordu.
2. Kavminin bayramı vardı onlarla, gitmek istemiyordu, geride kalarak putları kırmak niyetindeydi. O vakit geldiğinde “*yıldızlara göz atıp ben hastayım*” dedi. Hastalık Hz. İbrahim'e o anda gelmişti bu sebeple Hz. İbrahim'in sözü gerçektir.
3. Hz. İbrahim'in kavmi yıldızları ilahlaştırarak onlara saygı gösteriyor, onları gözlemleyerek gaybdan haber veriyorlardı. Hz. İbrahim yıldızların anlamlarını bilmek için gözlem yaparak yıldızları inceliyordu. “*O yıldızlara göz attı.*” Bu ifade bütünüyle kişinin “fikha ya da nahve baktı” demesi gibidir.
4. Hz. İbrahim (a.s) yıldız ilmini bildiğini ve onlara bu ilmi öğrendiğini göstermek istemiştir. Kavmine “Ben hastayım” dediği zaman onu anlayıp ikna olmaları içindir. “Aslen ben hastayım” söylemi, tıpkı “Sen ölüsün” söyleminin “öleceksin” manasını içerdiği gibidir. Yakın zamanda “hasta olacağım” anlamındadır.
5. “*O an yıldızlara baktı.*”¹³⁶ ve “*Gece karardığında bir yıldız görmüş.*”¹³⁷ ayetlerinde geçen “baktı” ve “gördü” fiilleri Hz. İbrahim'in durumunu

¹³⁴ en-Nisâ 4/125, *Kitabı Mukaddes: Tevrat, Zebur, İncil*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2016), İşaya, 41:8; II, Tarihler 20:7

¹³⁵ es-Sâffât 37/88-90.

¹³⁶ es-Sâffât 37/89.

¹³⁷ el-En'âm 6/76-78.

belirtmiştir. Yıldızlara olan bu nazar, onların önceden mi sonradan mı var olduğunu kavraması içindir. “*Ben hastayım*” cümlesi, “kalbim mariz, Rabbimi bilmedi.” anlamında olur. Hz. İbrahim (a.s) bu cümleyi akıl baliğ olmadan evvel sarf etmiştir.

6. İbn Zeyd: Hz. İbrahim’in (a.s) zatına münhasır bir yıldızı vardı. Yıldızı belirli bir vakitte ortaya çıkıyordu, ne zaman yıldızına baksa hastalanırdı. Yıldızına göz attı ve “*Ben hastayım*” dedi. Bu ifade “Kuşkusuz hasta olacağım.” manasını taşımaktadır.
7. “Ben hastayım.” beyanı çok büyük bir kalabalığın küfür ve şirk inancı taşıdığını gösterir. Şuarâ Sûresinin üçüncü âyet-i kerimesinde Allah Teâlâ’nın, Hazret-i Muhammed’e (s.a.s.) dediği gibi, “*Neredeyse kendini helak edeceksin.*” âyetindeki gibidir. Yani iman etmiyorlar diye sen çok üzülyyorsun anlamını içermektedir. Hz. İbrahim (a.s) tevhid inancına sahip olmayan kavminden dolayı üzülyüyor ve putların aciz olduğunu kavmine göstermek istiyordu.
8. İnsanın bedeninde herhangi bir organında yahut kalbinde bir illetin bulunması hastalıktır. “*Yıldızlara bir göz attı ve ben hastayım dedi.*”¹³⁸ âyetine kıyas ederek yıldız bilimiyle iştilal etmenin haram olduğunu düşünmüyoruz. Çünkü Allah Teâlâ bir ilim verirse yıldızlardan birine bir güç, özellik, tesir verebilir. Kişi yıldızın kendisini etkileyebileceğine inanırsa, bu şartla bilgi batıl olmaz. Nitekim insanın hoşlanmadığı şeylerle karşılaşması kaçınılmazdır.

Bazı kişiler Hz. İbrahim’in (a.s) bu sözünün yalan olduğunu ve bu konuda, Hz. Peygamber’den (s.a.s.); “*Hz. İbrahim üç defa yalan söylemiştir.*”¹³⁹ hadis-i şerifinin rivayet edildiğini ama bunun mümkün olamayacağını, çünkü Hz. İbrahim’e (a.s) yalan atfetmenin caiz olamayacağını söylediğimde; “Adil ravinin yalan uydurduğunu nasıl söylersin?” denerek cevap verildi. Dedim ki: “Yalanın, ravi ile Halilullah’a (a.s) dayandırılması konusunda tereddüt varsa, yalanın zaruretle raviye yüklenmesi daha uygundur. Belki de hadisteki “yalan” ile “yalana benzer bir haber” anlamı ifade edilmiştir. “*Yıldızlara baktı*” sözünden “yaşadığı toplumun çelişkili

¹³⁸ es-Sâffât 37/89.

¹³⁹ Buhârî, “Tevhid” 24; Müslim, “İman”, 327.

lafızlarını düşündü.” anlamı verilir. Çünkü parça parça olan şeylere "müneccem" denir ki bunlar farklı farklıdır. Bunlara “Kitabetin nücumu” da denir. Âyet-i kerimedeki anlamına gelince “Hz. İbrahim (a.s), onların karmakarışık sözlerini duyunca onlardan uzaklaşmak ve yalnız kalmak için bir mazeret ileri sürerek, yıldızlara baktı. “*Ben hastayım.*” dedi. Bundan daha iyi bir çıkış yolu bulamadı. Nitekim bir yolculuğa çıkıldığında, “Yolcusun” demek gibi, Hz. İbrahim de “Hastayım” diyerek hasta olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰

Hülasa; incelediğimiz tefsirlerin çoğunda “sukm” kelimesini müfessirler vücutta organlarda oluşan hastalık olarak yorumlamışlardır. Hz. İbrahim’in hastalığı hakkında müfessirler çeşitli yorumlarda bulunmuş ve hastalıkların; bedene mahsus herhangi bir hastalık olabileceği gibi, humma (ateşli hastalık), ölüm hastalığı (maraz-ı mevt), taun, veba gibi bulaşıcı hastalık ve ayağın burkulması gibi hastalıkların olduğunu ifade etmiştir.¹⁴¹

Şimdi burada kastedilmesi mümkün olan hastalıkları inceleyeceğiz;

2.1.1. Humma

Humma (حُمَّى); Ümmü Meldem olarak da bilinir. Lügatlerde etleri eriten ve kanı kurutan hastalık manasında kullanılır.¹⁴² Ateşli bir hastalık, kişiye cehennem narını hissettirir. Fazla su verilse bile dinmeyen bir marazdır. Hz. Aişe bu hastalığa yakalandığı esnada saçlarının döküldüğünü belirtir.¹⁴³ Günümüzde parazit taşıyan sivrisineklerin bulaştırdığı bir hastalık olarak bilinmektedir. Ateşli nöbetler, iştahsızlık, baş ağrısı, sırt ve bacak ağrıları olur. Nöbet şiddetli titreme ve yükselen ateş şeklinde kendini hissettirir. Hastalığın ilerlemesi durumunda zatürre, menenjit ve solunum yetmezliği görülerek ölümlere sebep olabilir. İlaç kullanımı ile tedavisi mümkündür.¹⁴⁴

Hz. Muhammed (s.a.s.) döneminde humma hastalığı çok yaygındı. Bu hastalığa yakalananları sağlıklarına kavuşturmak için su ile şifa yöntemi

¹⁴⁰ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 26/147-148, Bursevi, *Ruhul Beyan*, 7/137, Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 26/147.

¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Ez-Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1423-2002). 7/12.

¹⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “h-m-m”, 1014.

¹⁴³ Buhârî “Tıb”, 28; Müslim, “Selam” 83; Tirmizî, “Tıb” 25. Buhârî “Nikâh”, 38, 39, 57, 59, 61; Müslim, “Nikâh”, 69; Ebu Davud, “Nikâh”, 34; “Edep”, 63; Nesâî, “Nikâh”, 29.

¹⁴⁴ Ezer vd., *Sağlık ansiklopedisi*, .2, /181.

kullanılmıştır. Yüksek ateşli hastalarda ateşi düşürmek için su ile tedavi yapılmıştır.¹⁴⁵

İbn. Manzur ve Halil b. Ahmed lügatlarında hummayı; haşere zehiri, akrep iğnesi ve hayvan zehiri¹⁴⁶ olarak tanımlarken hadis-i şeriflerde hastalıktan dolayı vücutta meydana gelen hararet, sıtma ve nöbetli hastalıkları ifade ettiği, genel olarak bütün ateşli hastalıklar için kullanıldığı müşahede edilmiştir; Ebu Hüreyre'den nakledilen bir haberde, Resulullah'ın bulunduğu bir ortamda humma hastalığından bahsedilmişti. Allah'ın Elçisi: “Humma (ateşli hastalık) hakkında üzücü laflar söylemeyin. Zira, humma ateşin demirdeki pası temizlediği gibi masiyetleri giderir.” buyurmuştur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselam buyurdular ki: “Humma (ateşli hastalık), cehennemden bir köründür. Onu soğuk su ile kendinizden uzaklaştırın.”¹⁴⁷

2.1.2. Maraz-ı Mevt

“Maraz” hastalık, “mevt” de ölüm manasına gelir. Ölüm hastalığına “maraz-ı mevt” (مرض الموت) denir.¹⁴⁸

Vehbe Zuhayli (1932-2015); “Doktorların tanılarına göre ölümün mevzubahis olduğu durumlarda veya çoğunlukla ölüm ile neticelenen hastalıklar “maraz-ı mevt” diye tanımlanır. Vehbe Zuhayli maraz-ı mevt; “İnsanı ihtiyaçlarını yapmaktan aciz bırakan, aşırı derecede zayıflatıp sağlığını bozan hastalıktır.”¹⁴⁹ demektedir. Ömer Nasuhi Bilmen'e (1883-1971) göre de “İnsanın sıhhatini kaybederek hasta olması, zayıf düşmesi, ölüm korkusu bulunan hastalık manasındadır. Sağlığına kavuşmadan bu hastalık kişide maraz-ı mevti oluşturur ve onu ölüme götürür.”¹⁵⁰

¹⁴⁵ Buhârî, “Tıb”,28; Müslim, “Selâm”, 83.

¹⁴⁶ Halil b. Ahmed, *a.g.e.* c.1, s.362; İbn Manzur, *a.g.e.* c.1 s.1015-1016.

¹⁴⁷ Buhârî, Tıb 28, Bed'u'l-Halk 59; Tirmizî, Tıb 24, 2154; Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 7609; İbn Mâce, Tıb 19 3472; *Muvatta*, Ayn 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/21, 85, 134.

¹⁴⁸Paçacı, İbrahim-Karagöz, İsmail, vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006, 409.; Zuhayli, Vehbe, Esad Muhammed Said, Ter. H. Aldemir-S. Kocabaş- S. Duman, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, İstanbul: Polen Yayınları, 2009), 4/537; 917,918.

¹⁴⁹ Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyar li- Ta'lıli'l-Muhtar*, Çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş vd. (İstanbul: Nuh Yayıncılık, 2017), 3/540.

¹⁵⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Fıkıh İlmi ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, Haz. Abdullah Kahraman, (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 133.

Hiz. İbrahim'in "Ben hastayım" demesine gelince, kendisinin "ölüm hastalığına" (maraz-ı mevt) yakalanacağını anlatmak istemiştir. Zira Allah Teala Zümer Sûresinin otuzuncu ayetinde إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ "Sen öleceksin, onlar da ölecek" buyurmuştur. Ölümü yakın olan kimseler genellikle hastalanır ve ardından ölürler. Hiz. İbrahim'in hastayım sözü de yakında hastalanacağını ifade etmektedir. Böyle demesi üzerine onlar kendisinin o anda hasta olduğunu zannetmişlerdir. Bu, tevriye ve kinayeli bir konuşmadır.¹⁵¹

2.1.3. Tâun

Tâun (الطاعون) veba olarak bilinir. Geçmişte kitlesel ölümlere neden olmuştur. "Kınamak, yaralamak, eksik görmek" manalarına gelen ta'n kökünden müştak taun insandan ve hayvandan yayılan salgın hastalıktır. İbn Manzur lügatinde "tâun"u; mizacın, sağlığın, çevrenin, atmosferin, bedeninin, dengesini bozan ve çürüten, görme yetersizliğine sebep olan salgın ve ölümcül maraz olarak açıklarken taunlu kişiye "mat'ûn" veya "tâin" demektedir.¹⁵²

et-Tıbbü'n-Nebevî adlı eserinde İbn Kayyim el-Cevziyye "Her tâun veba, lakin her veba taun değildir." diyerek taunu vebanın bir çeşidi sayarak belirtileri içerisinde şiddetli ağrı, kalp çarpıntısı, kusma, bayımalara neden olan yeşil, siyah ve belirsiz bir renkte kanlı irinli çıbanları saymakta, bunların genel olarak vücudun yumuşak doku kısımlarında; koltuk altında, kulak arkasında, burun yanında oluştuklarını açıklamaktadır.¹⁵³ Tâun eski dönemlerden beri bilinen bir hastalıktır. Nitekim Hiz. Aişe Peygamber Efendimize (s.a.s.) tâunun nasıl bir hastalık olduğunu sorduğunda; Hiz. Muhammed (s.a.s.) "Koltuk altında çıkan ve devenin bezesine benzeyen bir bezedir." buyurmuştur.¹⁵⁴

Hiz. Muhammed (s.a.s.) bir beldede veba çıkarsa o yere gidilmemesini, orada bulunan kişilerin de oradan ayrılmamalarını söyleyerek tâunun İsrail oğullarına (ricz) ve önceki milletlerden bir gruba ceza olarak gönderilen bir hastalık olduğunu

¹⁵¹ Mâturidi, *Tevlatu Ehlis Sünne Tefsirül Mâturidi* 8/573.

¹⁵² İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, "tâin", 2677; Varlık Nühket, "Tâun", TDV, 44 c. (İstanbul: TDV İslam Araştırma Merkezi, 2011), 40/175.

¹⁵³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâi ed-Dımaşkî *et-Tıbbü'n-Nebevî*, (Beyrut: Beyrut: Darul fikr,1407), 29-30.

¹⁵⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, , 29.

söylemiştir.¹⁵⁵ Hz. Muhammed (s.a.s.), tâun bulunan beldeden kaçanı savaş firarı gibi görmüş, “Tâundan kaçan cihat meydanından kaçmış olur.”¹⁵⁶ buyurmuştur. Binlerce kişinin vefat etmesine sebep olan bulaşıcı hastalıklar ve afetler insanlık tarihinin belirli dönemlerinde endişe verici boyutlara ulaşmış, salgın bir hastalık olan tâun muhtelif devirlerde ciddi sayıda insan ölümüne yol açmıştır. Fahreddin Razi’ye göre; Hz. İbrahim (a.s) tâun gibi bulaşıcı bir hastalığım var diyerek kendisinden uzaklaşmalarını sağlamıştır. Nitekim kavmi salgın hastalıklardan endişe ettikleri için onu bırakıp gitmişler şeklinde tefsir etmiştir.

2.1.4. Ayak Burkulması

Taberi’nin (ö. 310/923) *Tarih*’inde geçen “Bayram gününde Hz. İbrahim (a.s) “Ayaklarım ağrıyor” dedi ve kendisini yere attı.”¹⁵⁷ rivayetinde Hz. İbrahim’in (a.s) ayağının burkulduğu ve bu sebeple kavmiyle bayram yerine gidemediği belirtilmektedir.

Ayak burkulması; ani ve ters bir hareket neticesinde ayağı alt bacakla birleştiren ayak bileği mafsasında bağların veya eklem çevresindeki yumuşak dokuların gerilmesi ya da zorlama sonucunda yırtılması ile oluşan doku bozukluklarına denmektedir. Ayağın burkulan eklemine aşırı derecede acı veren bir ağrı görülür. Ayağın burkulmasından birkaç saat sonra eklemin etrafında şişkinlik, kızarıklık, hararet ve hareket etmede zorluk oluşur.¹⁵⁸

Araştırdığımız kaynaklarda müfessirlerin “sakim” kelimesinin anlamıyla ilgili tefsir ettikleri hastalık çeşitlerini inceledik. Hz. İbrahim’in “Hastayım” sözüyle ilgili birçok yorum yapılmış olmasına rağmen amacının tevhid inancına sahip olmayan kavminin iman etmeleri için Allah dışında ibadet ettikleri putların aciz olduklarını onlara göstermek olduğu kanaatindeyiz.

¹⁵⁵ Buhârî, “Tıb”, 100; Müslim, “Selâm”, 92- 97; Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 1/73, 176-177, 182; 5/202, 213.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 22: 365.

¹⁵⁷ Taberi Muhammed b. Cerir, Milletler ve Hükümdarlar, çev. Zâkir Kadiri Ugan vd. (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 1/ 319.

¹⁵⁸ Sağlık Bakanlığı, “Medical Park”, (Erişim 10 Haziran 2021).

2.2. Hz. Yakub

Hz. Yakub; Hz. İshak'ın oğlu, Hz. İbrahim'in torunudur. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'e Hz. Yakub'un doğacağı müjdesi verilmiştir.¹⁵⁹ Güçlü ve basiret sahibiydi.¹⁶⁰ İhlâslı, iyilik yapmayı severdi.¹⁶¹ Sabırlı ve hidayete erdirilenlerdendi.²⁴⁴

Hz. Yakub'un çok malı ve çocukları vardı. Yusuf Sûresinde kıssası anlatılmakta olup çok sevdiği evladı, peygamber olan Hz. Yusuf'u kaybetmenin üzüntüsü ve diğer çocuklarının ihaneti ile imtihan edilmiştir. Kardeşleri Hz. Yusuf'u kuyuya atmış ve kurtlar yedi diye babalarına yalan söyleyerek bir kervana ucuz, az bir parayla satmışlardır. Hz. Yakub çok üzülmüş ve sonunda gözlerine ak düşmüştür. Bununla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ Yusuf Sûresinin seksen dördüncü ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: *“Ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine ak geldi.”*

Gözlere ak gelmesi bir çeşit bedeni hastalıktır. Bu hastalık hakkında müfessirler bazı yorumlar getirmiştir:

1. Yusuf Sûresinin doksan altıncı âyet-i kerimesinde *“Yeniden görmeye başladı”* denildiği için bunu delil olarak alanlar ak düşmesinden anlaşılması gerekenin *“keder ve gözyaşı nedeniyle gözün görmez hale gelmesi”* olduğunu söylemişlerdir. Müttehassısların açıklamalarına göre ender de olsa üzüntü ve gözyaşı sebebiyle gözde katarakt oluştuğu, belli bir süre sonra bir şokla tekrar gözlerin görür hale geldiği görülmüştür.¹⁶²

2. İnsanın gözünden yaşlar fazla aktığında gözlerine ak düşer. Gözlere ak düşmesi çok ağlamaktan kinayedir. Gözün yaşa boğulmasıdır.¹⁶³

3. Hz. Yakub üzüntü nedeniyle âmâ oldu. Hz. Yakub çok ağladığı için gözyaşları gözlerindeki karalığı giderip beyaza dönüştürdü.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Meryem 19/49-50.

¹⁶⁰ Sâd 38/45.

¹⁶¹ el-Enbiyâ 21/72, Yûsuf 12/83, el-En'âm 6/84.

¹⁶² Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 3/252.

¹⁶³ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 4/412; Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 18/195.

¹⁶⁴ Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve haķā'ıku't-te'vil*, 2/129.

İncelediğimiz kaynaklarda Hz. Yakub'un hastalığı gözlerindeki görme yetisinin azalması veya tamamen görme işlevini yitirmesi, kör olması ya da gözde katarakt oluşmasıdır. Şimdi körlük ve katarakt hastalıklarını inceleyeceğiz:

2.2.1. Körlük

Körlük; görme kaybının oluşmasıdır. Önlenbilir görme kaybı ve önlenemez görme kaybı olmak üzere iki şekilde görülmektedir. Önlenbilir körlüğün sebepleri arasında; göz kuruması, göz tansiyonu, şeker, cüzzam, A vitamini yetersizliği, göz içi iltihaplanmalar vb. olarak sayılabilmektedir. Günümüzde bu hastalıkların tedavisi yapılabilmekle beraber önemli olan görme kaybının oluşmasını engellemektir. Önlenemez göz kaybının tedavisi bulunmamaktadır.¹⁶⁵

2.2.3. Katarakt

Saydam olan göz iç merceğinin bulanıklaşması ve donuklaşması neticesinde oluşan, görmeyi zorlaştıran veya kör eden göz hastalığıdır. Kataraktın nedenleri kesin olarak bilinmemesine rağmen sebepleri arasında; beslenme, göze darbe, göz cerrahisi, uv ışınlarına aşırı bir şekilde maruz kalmak radyasyon, sigara ve bazı ilaçlar gösterilebilir. Günümüzde ameliyat ile tedavi edilerek görme tekrar kazandırılabilir.¹⁶⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakub'un sağlığına kavuşması şu ayet-i kerimelerde anlatılmaktadır;

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

*“Benim gömleğimi götürüp babamın yüzüne koyun gözleri açılacaktır. Bütün ailenizi de bana getirin.”*¹⁶⁷

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون

*“Kafîle ayrılınca eğer bana bunamış demezseniz, Yusuf'un kokusunu alıyorum dedi.”*¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ezer vd. Sağlık Ansiklopedisi, 2/61.

¹⁶⁶ Sağlık Bakanlığı, “İstanbul Sağlık”. (Erişim 12 Ocak 2021).

¹⁶⁷ Yûsuf 12/93.

¹⁶⁸ Yûsuf 12/94.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفَيْهِ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Müjdeci gelince gömleği Yakub’un yüzüne koyunca Yakub tekrar görmeye başladı. Ben size Allah’tan bilmediğinizi bilirim demedim mi dedi.”¹⁶⁹

Hz. Yûsuf, babası Hz. Yakub’un çok göz yaşı dökmesinden dolayı gözlerinin kör olduğunu kardeşlerinden öğrenmişti. Bunun için kendi gömleğini babalarına götürmelerini ve babalarının yüzüne koymalarını söylemişti. Allah’ın yardımıyla Hz. Yakub oğlunun yaşadığını öğrenince çok sevinmiş ve gömleği yüzüne sürünce görmeye başlamıştır. Hz. Yakub Hz. Yusuf’un gömleğinin kokusunu çok uzak mesafeden hissetti.¹⁷⁰

Hak Dini Kur’an Dili eserinde Elmalılı Hamdi Yazır; “Bu olayın olağanüstü bir şekilde ilâhî bir tervih (kokuyu hissettirme) olup, günümüzde bilim bu olağanüstü olayları açıklayamamakta, ancak reddetmemektedir. Bu ve benzeri olayları telepati (aracısız iletişim) adı altında incelemektedir. Bu âyetler, bize yalnız mucizeyi tespit etmiyor aynı zamanda bugünkü bilimsel gelişmelere de ışık tutuyor. Nitekim koku “rayiha” rih yani ‘rüzgâr’ anlamına gelmektedir. Rih “iletme” manası taşımaktadır. Hz. Yakub’a koku rüzgâr hızından daha hızlı bir şekilde kabile Mısır’dan ayrıldığı anda ulaşıyor. Demek oluyor ki konuyu kimya veya atom fiziği alanında araştırarak ses iletişiminden daha ince bir kanun ile kokunun gücü ve hareketinin kavranması ve iletilmesi dahi elektrik akımından yararlanarak mümkün olacaktır. Nitekim Hz. Yakub’un kokuyu hissetmesi bilimsel bir olay değil, mucizevi bir olaydır. Yalnızca ayetten açıkça ortaya çıkan anlam bu kokunun rüzgâr hızında ve gömleği taşıyan kafilenin Mısır’dan ayrıldığı sırada nakledilmesidir. Bu olay kokunun havadan bir telsizle şimşek gibi iletilmesinin muhtemel olacağını, yaratılıştaki bunun da gizli bir kanunu olabileceğini göstermektedir. Bu olay Hz. Yusuf’un ve Hz. Yakub’un peygamber olmaları nedeniyle mucizedir. Ancak olayın mucize oluşu bununla ilgili birtakım tabiat kanunlarının mevcut olmasına mâni değildir.”¹⁷¹ şeklinde yorumlamıştır.

Modern zamanda âmâ olanların gözlerinin açılması için lazer ve kök hücre gibi bilimsel yöntemlerle yararlı sonuçlar alınmaktadır. Nitekim Hz. Yusuf’un

¹⁶⁹ Yûsuf 12/96.

¹⁷⁰ Razi, *Mefatihul Ğayb*, 18/212.

¹⁷¹ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/2921.

gömleğinin kokusunun Hz. Yakub'un gözlerine sürerek gözlerinin görmesi mucize olarak kabul edildiği gibi, Allah Teâlâ'nın insanlığa göstermiş olduğu bir şifa yöntemi olarak anlaşılmalıdır.¹⁷²

2.3. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb Kur'ân-ı Kerîm'de dört sürede beş kere zikredilmiş olup sabır ve mukavemetin simgesidir. Kur'an'da risâlet görevi, güzel ahlakı, hastalıkla sınanması, sabrın timsali oluşu, sıkıntılara ve belalara tahammül etmesi, Allah'a yapmış olduğu dua ile hastalıktan kurtuluşu, sıhhatine, ailesine ve malına kavuşması anlatılmaktadır.¹⁷³

Kitab-ı Mukaddes'te Eyyûb'un hastalığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir; Hz. Eyyûb'un hayatının ilk dönemlerindeki mal ve evlat zenginliği, mutluluğu, refahı ve bahtiyarlığı anlatılırken daha sonraki dönemlerinde malını, çocuklarını ve sağlığını kaybetmesi zorluk ve başına gelen musibetlere karşı gösterdiği dayanıklılık ve sabır ifade edilmektedir. Nasıl bir hastalığa yakalandığı hususunda ise; şeytanın Hz. Eyyûb'un vücudunda tepeden tırnağa kadar kötü çıbanlar çıkardığı ve Hz. Eyyûb'un çıbanlarını kaşımak için çömlek parçası aldığı ve kül içinde oturduğu anlatılmaktadır.¹⁷⁴

Hz. Eyyûb'un hastalığı Kur'an-ı Kerim'de iki ayette geçmektedir. Ancak hastalığın ne olduğu, nasıl olduğu ve mahiyeti ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de hastalığıyla ilgili ayeti kerimeler:

وَإِذْ نَادَىٰ عَبْدُنَا أَيُّوبُ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ

“Kulumuz Eyyûb’u an; Şeytan bana sıkıntı ve azap vermektedir diye Rabbine nida etmişti.”

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

¹⁷² Geçit, Mehmet Sait “Kur’ân ’da Bazı Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Sağlık Kitabı*, 63-64.

¹⁷³ en-Nisâ 4/163; el-En‘âm 6/84; el-Enbiyâ 21/83,84; Sâd 38/41.

¹⁷⁴ *Kitabı Mukaddes*, Eyyub, 2:7-8, Sâd 38/41

“Eyyûb’u da hatırla; Rabbine, hani O Rabbine ‘şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisinin’ diye niyaz etmişti.”¹⁷⁵

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Eyyûb’un hastalığı “dur”, “nusb” ve “azap” kelimeleriyle izah edilir:

Dur; kişinin bedeninde oluşan bir hastalıktan ötürü bedenin zarar görmesidir.

Nusb; vücutta hastalık, zorluk, acı, mal ve mülk kaybı, eziyet manalarına gelir. Nusb kelimesini İbn Semeyfa (ö. 37/657), Hasen (ö. 110/728), Cahderi (ö. 128/746), İbn Ebi Abele (ö. 151/769) ve Yakub (ö. 205/821), sadın ve nunun fethası ile okumuştur. Çoğunluk ise sadın sükûnu ve nunun zammesi ile okumuştur.

Binusbin ya da binasabin kelimeleri arasındaki fark hususunda iki görüş vardır:

Birinci görüş: Aralarında bir fark yoktur. İkisi eşittir. Ferrâ (ö. 207/822), İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Zeccac (ö. 311/923) şöyle demiştir: Nusbin ve nasabin kelimeleri udm ve âdem, hüzn ve hazen, rüşd ve reşed gibidir.

Müfessirler: nusub kelimesi ile insanın maruz kaldığı sıkıntının kastedildiğini söylemişlerdir.

İkinci görüş: Nusb sadın sükûnu ile şer, kötülük anlamına gelir. Ebû Ubeyde (ö. 224/838) nusub sadın harekesi ile halsiz, dermansız olmaktır, der. “Nusubin” şeklinde nunun ve sadın zammı ile Hazret-i Aişe, Mücâhid, Ebu Cafer, Şeybe, Ebu İmran; Hafs’tan naklederek okumuşlardır. “Nasbin” şeklinde nunun fethi ve sadın sükûnu ile Ebû Abdurrahman es-Sülemi, Ebu’l-Cevza ve Hübeyre de Hafs’tan rivayet ederek okumuşlardır.

Azap ile neyin murat edildiğine gelince; hastalık yahut mal ve çocuklarının gitmesidir.¹⁷⁶

Sâd Sûresinin kırk ikinci ayet-i celilesinde Hz. Eyyûb’un nasıl iyileştiği anlatılır:

¹⁷⁵ el-Enbiyâ 21/83.

¹⁷⁶ el-Cevzî, *Ezzadul Mesir*, 7/141-142.

أَرْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا مُعْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ “Ayağını yere vur bu yıkanılacak ve içilecek soğuk su” âyeti Hz. Eyyûb’un su ile sağlığına kavuştuğu, suyu içerek ve suyla yıkanarak eskisi gibi sıhhatli ve sağlıklı olduğu vurgulanır. Hz. Eyyûb’un su ile tedavi edilmesi hastalığın cilt hastalığı olduğu fikrini güçlendirmektedir.”¹⁷⁷

H. Eyyûb’un hastalığı hakkında Peygamber efendimizden gelen çeşitli rivayetler mevcuttur; hastalığının üç, yedi ya da on sekiz yıl sürdüğünü belirten nakiller bulunmaktadır.”¹⁷⁸

İbnü’l-Esir; Hz. Eyyûb’un hastalığının, çiçek veya cüzzam olduğunu; hastalık sebebiyle dilinin şiştiğini, midesine yemeğin gitmediğini ve bağırsaklarının iş göremez hale geldiğini belirtir.¹⁷⁹

İbn Kesir Hz. Eyyûb’un cüzzam hastalığına yakalandığını; hastalığın kalbi ve dili dışında bütün bedenine bulaştığını anlatır.¹⁸⁰

Sonuç olarak Hz. Eyyûb’un hastalığı hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber çiçek veya cüzzam hastalıkları kaynaklarda¹⁸¹ geçtiği için şimdi bu hastalıkları inceleyeceğiz.

2.3.1. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı; ateşli, ağır seyreden, bulaşıcı bir virüs hastalığıdır. Ciltte iltihaplı döküntüler yapan, kalıcı izler bırakan bir marazdır. Ölümlere sebep olabilmektedir. İnsanlara verdiği zararlar nedeniyle ilk tanınan hastalıklardan birisidir. Kuluçka dönemi yaklaşık olarak on iki gün sürer, daha sonra baş ağrısı, titreme, yüksek ateş, sırtta ağrı ile belirir. Birkaç gün içinde vücutta döküntüler oluşur. Geçmişte ölümlere sebep olan, tedavisi mümkün olmayan hastalığın günümüzde ise tedavisi mümkündür. Çiçek aşısı ile korunma sağlanmaktadır.¹⁸²

¹⁷⁷ Mevdudî, Seyyid Ebü’l-A’lâ, *Tefhîmü’l-Kur’an*, trc. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayıncılık, 2005), 5/79.

¹⁷⁸ İbn Mâce, “Tıb”, 22.

¹⁷⁹ İbn Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, trc. Dr. Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 2014), 1/129.

¹⁸⁰ İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ İmâdüddin İsmail B. Ömer, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Thk. Sami B. Muhammed Es-Selame, (Riyad: Dâru Tayyibe, 1997). 9/426.

¹⁸¹ İbn Esir, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, 1/129.

¹⁸² Ezer vd., *Sağlık Ansiklopedisi*, 1/107, 119.

2.3.2. Cüzzam

Cüzzam (الجدام) Türkçede genel olarak cüzzam şeklinde ifade edilir. Bilhassa salgın lepra olaylarında görünerek vahim şekil bozukluklarına sebep olur. Cüzzamlı; “burnu ve parmakları düşmüş, kötürüm hale gelmiş kimse” demektir.

Lepromalı Cüzzam; bu tür cüzzam, hastalığın en ciddi halidir. En çok yayılan türüdür. Vücut mikropla doludur. Emareleri “leproma” denen cilt üzerinde şekilleri belli belirsiz olan al kabarcıklardır. Yüzde, burunda, elde ve mafsallarda oluşan kabarcıklar hastalanan kişiye kaba, çirkin bir görüntü verir, hasta olan kişinin yüzü aslana benzer. Kollarda ve bacaklarda rahatsız olan kişinin cildi kalınlaşır; kaş ve sakalları dökülerek ortadan kalkar.

Sinir Cüzzamı: Sinirsel işaretleri çok olmakla birlikte bulaşıcılığı azdır. Ciltteki beneklerin rengi soluktur. Lezyonlar genel olarak yuvarlak şeklindedir. Pembe veya esmerimsi şişlikler halindedir. Hastanın sinirlerindeki yıkım nedeniyle hasta ısıyı fark etmez, ciltteki tahribat sonucu duyu hissini bazı bölgelerde yitirmiştir. Sinirlerin bazısında ağrılar ve felçler oluşur; hususen dirsek sinirlerinde dokusal beslenme bozuklukları ve kalınlaşma görülür.²⁶²

2.4. Hz. Mûsâ

Kur’an-ı Kerim’de adı 34 sûrede yüz 36 defa geçer. Hz. Mûsâ Allah tarafından seçilmiş, kitap verilmiş, ihlaslı, bir resul ve nebidir.¹⁸³ Dünyaya geldiği zaman İsrailoğulları ve Mısır’ın vaziyeti şu şekildeydi; Firavun’un İsrailoğullarına baskısı ve zulmü çok şiddetliydi. Firavun kız çocuklarını sağ bırakıp erkek çocukları öldürtüyordu.

Kur’an’da Hz. Mûsâ’nın bebek iken nehre bırakılması, Allah’ın (c.c) Hz. Mûsâ’ ya sevgi ilka etmesi, Allah’ın gözetiminde büyümesi ifade edilir. Hz. Mûsâ’nın Mısır’dan ayrılıp Medyen’e gidişi, Mukaddes Vadi Tuva’da vahiy alışı Allah Teâlâ ile konuşması, İsrailoğullarını kurtarmak için Mısır’a dönmesi, Firavun’a

---

¹⁸³ Tâhâ 20/13-41, Hûd 11/110, Meryem 19/51.

karşı yaptığı mücadele ve İsrailoğullarını Firavun'dan kurtarması, İsrailoğullarının çölde yaşadıkları olaylar da anlatılmaktadır.¹⁸⁴

Hiz. Mûsâ'nın Tâhâ Sûresi yirmi yedi ve Şuara Sûresi on üçüncü ayetlerinde geçen “عَفْدَةٌ” düğüm ve “يَنْطَلِقُ” tutulma kelimelerine bazı müfessirler hastalık anlamını vermiştir. Araştırmamızda bu hastalıkları inceleyeceğiz:

Süddî'den, Mücahid'den ve bazı sahabilerden rivayet edildiğine göre, Hiz. Mûsâ biraz büyüyüp hareket edecek hale geldiği zaman Asiye onu oynattığı bir sırada Firavun'un kucağına vererek: “Al” der. Hiz. Mûsâ Firavun'un sakalını tutup çeker. Firavun; Mutlaka çocuğu boğazlayacağım der demez Asiye hemen atılır ve çocuğu kurtararak; “Çocuğu öldürme, o henüz çocuktur, ne yaptığını bilmiyor, belki bize faydalı olur ya da onu evlat ediniz. Mısır halkı içerisinde süs ve ziynet eşyası bakımından benden daha zenginini bulamazsın, ona yakuttan bir eşya parçasıyla ateşten bir kor getireceğim ve ikisini yan yana koyacağım. Çocuk elini uzatıp yakutu alırsa onun akıllı ve zeki olduğu anlaşılır, o zaman onu öldürürsün. Yok, eğer yakutu değil de ateşi alırsa aklının gelişmediği ve çocuk olduğu anlaşılır.” der. Firavun'un karısı yakutu ve ateş korunu getirir. Hiz. Cebrail (a.s) gelerek Hiz. Mûsâ'nın eline ateş parçasını verir. Çocuk eline aldığı kuru ağzına götürerek dilini yakar.¹⁸⁵

Bu sebeple Hiz. Mûsâ'nın dilinde kekemelik, konuşma kaybı, tutukluk, konuşma güçlüğü gibi hastalıkların olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁶ Şimdi kekeme hastalığını inceleyelim:

2.4.1. Kekemelik

Kekemelik; konuşmanın doğal akışının bir biçimde kesintiye uğraması ya da konuşmanın akıcılığında gözlenen istemsiz aksaklıklar olarak tanımlanabilir. Kişinin konuşurken sesleri uzatması, kimi sesleri üretirken zorluk çekmesi, bir sesi ya da heceyi tekrarlaması biçiminde gözlenen, akıcılık bozukluklarıdır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ el-Bakara 2/49,54, el-A'râf 7/141, İbrâhîm 14/6, el-Kasas 28/4,7. el-Kasas, 28/7. 28/22, Tâhâ 20/37-38 -39, Tâhâ 20/12, el-Mü'minûn 23/49, eş-Şuarâ 26/65, el-A'râf 7/142-145, Tâhâ 20/ 85-97.

¹⁸⁵ Taberi, 16/54; Beydavi, *Envarut-tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, 3/20; İbn Kesir, *el-Kâmil Fit-Tarih*,3/131; Kurtubi, *el-Cami li ahkami'l-Kur'an*,14/52.

¹⁸⁶ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz fi Aziz*, 4/42.

¹⁸⁷ Sağlık Bakanlığı “NP İstanbul Beyin Hastanesi”, (Erişim 12 Haziran 2021).

2.5. Hz. Süleyman

Kur'an-ı Kerim'de hükümdar peygamber olarak anılan Hz. Süleyman İsrailoğullarına gönderilmiştir. Kendisi gibi hükümdar peygamber olan Hz. Davud'un oğludur. Hz. Süleyman'ın ismi Kur'an'da on altı yerde geçer. Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a tebliğ görevini verdiğini ve hidayete erdirdiğini vahiy ile bildirmektedir. Hz. Süleyman'ın emrine rüzgârların verildiği, hayvanlarla konuştuğu, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordularının bulunduğu ve bu ordularla sefere çıktığı, cinlerin Hz. Süleyman'ın emrinde çalıştığı, ne emrederse onu yaptıkları, (gösterişli ve yüksek binalar, heykeller, havuz genişliğinde çanaklar, sabit kazanlar), şeytanlar arasında Hz. Süleyman için bina yapan, dalgıçlık yapan ve başka işler yapanların olduğu bildirilmektedir.¹⁸⁸ Şeytanların Hz. Süleyman'ın hükümrancılığı hakkında yalan söyledikleri, büyü yaptığı, oysaki Hz. Süleyman'ın büyü yapmadığı ve kâfir olmadığı, esasına dayalı bir vaziyetteyken öldüğü ve emrinde çalışan cinlerin ağaç kurdu asayı yiyip de Hz. Süleyman yere düşünce vefat ettiğini fark ettikleri anlatılır.¹⁸⁹

Bu kısımda Sâd Sûresinin otuz dördüncü ayetinde geçen ceset kelimesi ve Hz. Süleyman'ın Allah tarafından imtihan edilişi incelenecektir.

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ
“And olsun ki Süleyman'ı sınıdık ve kürsüsüne ceset bıraktık sonra geri döndü”

Kur'an'da Hz. Süleyman'ın tahtının üzerine bir ceset bırakılarak sınıandığı ve sonra tekrar eski haline döndüğü anlatılmaktadır.¹⁹⁰

Ceset kelimesi; yemek yemeyen, içmeyen, akletmeyen varlıkları ifade eder. Ceset kelimesi görünen varlıklar içerisinde insanlar için kullanılır¹⁹¹ Bir kişi ceset olduğunda hareket etmez, aklını da kullanamaz. Yani cansız varlıklar gibi olur.¹⁹² Bu

¹⁸⁸ el-Enbiyâ 21/82; Sâd 38/37.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/102.

¹⁹⁰ Sâd 38/34.

¹⁹¹ Halil b. Ahmed, *Kitabul Ayn*, 1/240.

¹⁹² İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, 1, “c-s-t”, 622.

konuda pek çok rivayet nakledilmiştir. Rivayetlerin çoğu İslam peygamberlik anlayışına terstir.¹⁹³

Mefâtihu'l-Gayb müfessiri Fahreddin Razi, çoğu rivayetlerin uydurma olduğunu ifade etmektedir. Razi'nin kabul ettiği rivayetler şunlardır:

1. Hz. Süleyman, Allah'a tevekkül etmeyip kötü güçlerden çocuğunu korumak niyetiyle planlar yapmıştır. Lakin çocuğunu koruyamayıp korktuğu başına gelir. Çocuğun cesedini tahtında görünce hatasının farkına varıp Allah'tan af dilemiştir.
2. Bir hadis-i şerife göre Hz. Süleyman, inşallah demeden Allah yolunda savaşacak oğulları olması için eşleriyle birlikte olacağını söylemiştir. İnşallah demediği için sakat bir oğlu olmuş, Hz. Süleyman inşallah demeyi unuttuğu için Allah onu bu şekilde sınamıştır. Tahtına ceset bırakılması ise temsili bir anlatımdır. Sakat çocuğa işaret etmektedir. Allah'tan af dilemesinin sebebi de budur.¹⁹⁴
3. Bırakılan ceset Hz. Süleyman'ın bedenindeki hastalıktır. Yüce Allah Hz. Süleyman'ı, vücudunda oluşan bir hastalıkla denedi, sonunda bedeni zayıfladı ve bir ceset gibi bitkin hale düştü. Zira Araplar zayıf kişi hakkında "kütük üzerine konmuş bir et gibi ruhsuz cisimdir." demektedirler.
4. Hz. Süleyman'ın felaket nedeniyle endişelendiği, kaygı ve korku yüzünden zayıflayıp adeta cesede döndüğü anlatılmaktadır.¹⁹⁵

Sâd Sûresinin otuz dördüncü âyetinde Hz. Süleyman'ın hastalığını bildiren açık bir ifade olmamakla beraber Razi'nin görüşlerinden 3. ve 4. şikkı ele alırsak Hz. Süleyman'ın hastalandığı ve bu hastalığının kaygı, endişe ve korku gibi ruhsal bir hastalık olduğunu ve bu hastalıktan ötürü zayıfladığını anlarız. Şimdi bu hastalıkları inceleyeceğiz.

¹⁹³Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, 13/156-159; Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 15/199-202.

¹⁹⁴Buhârî, "Enbiyâ", 40; Müslim, "Eymân", 23.

¹⁹⁵Razi, *et-Tefsiru'l-kebir: Mefâtihu'l-Gayb* 26/208-209.

2.5.1. Kaygı, Korku, Endişe

Kaygı bozukluğu (Anksiyete), psikolojik bir rahatsızlıktır. Kaygı bozukluğu olan bireylerde yoğun bir korku ve endişe vardır. Aşırı endişe ve kaygı, günlük yaşamı olumsuz etkiler. Kontrolü ve yönetilmesi zordur. Ne kadar süreceği öngörülmemekle beraber yaşamın çocukluk ve gençlik dönemlerinde oluşarak yetişkinlik çağına kadar sürebilmektedir. Yetişkinlik döneminde azalarak iyileşme olmaktadır. Anksiyetenin sosyal, ayrılık, spesifik fobiler, genelleştirilmiş gibi çeşitleri bulunmaktadır. Günümüzde psikoterapi, bilişsel davranış terapisi ve ilaç ile tedavisi bulunmaktadır¹⁹⁶

2.6. Hz. Yunus

Peygamber olarak görevlendirilen Hz. Yunus'un ismi Kur'an-ı Kerim'de dört yerde; bir yerde "Zünnûn" diğer yerde "balık sahibi" olarak geçmektedir.¹⁹⁷ Kur'an-ı Kerim'de onuncu sûrenin ismi "Yunus" olarak geçer¹⁹⁸ ve bu sûrede Hz. Yunus'un kavminin azaptan kurtulan tek kavim olduğu ifade edilir. Vahiy aldığı, âlemlerden üstün kılındığı, Allah tarafından seçildiği, salih kullardan olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁹ Hz. Yunus'un hastalığı hakkında Kur'an'ı Kerim'de; "*Hasta bir vaziyette ıssız bir yere bıraktık.*"²⁰⁰ فَنَبِّئْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ buyrulmaktadır.

Hz. Yunus hasta bir hal üzere kıyıya bırakılmıştır. Hz. Yunus balığın karnından atıldığında eti ve kemiği erimiş, yeni doğan bebeğin cildi gibi hassas bir bedene sahipti. Abdullah b. Mes'ûd; Hz. Yunus'un (a.s), vücudu tüyleri olmayan civcivin vücudu gibidir, demektedir.²⁰¹

Said b. Cübeyr de İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivayette; Hz. Yunus'un deniz kıyısında bırakıldığı zaman yeni doğmuş bir bebek gibi olduğunu, yaratılışında eksiklik olmadığını ve Allah Teâlâ'nın Hz. Yunus'u korumak için kabak cinsi bir

¹⁹⁶ Sağlık Bakanlığı, "Acıbadem Hastanesi", (Erişim 20 Haziran 2021).

¹⁹⁷ el-Enbiyâ 21/87-88.

¹⁹⁸ Kuran'ı Kerim, (Ankara: TDV. Yayınları, 2007), 207.

¹⁹⁹ Yunûs 10/98; en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/86; Yûnus 10/98; es-Sâffât 37/139, 145.

²⁰⁰ es-Sâffât 37/145.

²⁰¹ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, 19/632-633; Beydavi, *Envarut-tenzil Esrarute'vil*, 4/70.

ağaç bitirdiğini ve Hz. Yunus'un üzerine gücünü ve kuvvetini toplayıncaya kadar o ağaçtan bir çeşit süt damladığını ifade etmektedir.²⁰²

Hz. Yunus'un balığın karnında ne kadar kaldığı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır; Süddî, el-Kelbî ve Mukatil b. Süleyman, kırk gün kaldığını söylerken Dahhak yirmi, Mukatil b. Hayyan üç gün kaldığını belirtmektedir. Tek bir saat (kısacık bir an) kaldığı da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Balığın karnında kalmasından dolayı Yunus Aleyhisselâm'ın kuvvetini ve gücünü kaybettiğini ve derisinin inceldiğini anlıyoruz. Mevdudî; 1891 yılında James Bartley isminde bir kişiyi balinanın yuttuğunu ve balinanın içinde yaklaşık bir gün kaldığını, balina yakalanınca adamın balığın karnından sağlam bir şekilde çıkarıldığını, ancak balinanın mide öz sularından vücudunun bembeyaz olduğunu belirtir.²⁰³

Hz. Yunus'un balığın karnından çıktığında nasıl bir hastalığa yakalandığı kesin olarak bilinmemekle beraber eti ve kemiği incelmış, hassas bir cilde sahip olduğu ve balığın karnındaki asitlere maruz kaldığı için de cildinde bir çeşit incelme ya da yaraların oluştuğu anlaşılmaktadır. Şimdi cilt hastalıklarını inceleyeceğiz.

2.6.1. Cilt Hastalıkları

Cilt, insan bedenini kaplayan en büyük organdır. Vücudu dıştan gelen etkilerden koruyarak ısını ayarlar, gaz alışverişi yaparak solunuma ve terleyerek boşaltıma yardımcı olmaktadır. Günümüzde birçok cilt hastalığı bulunmaktadır: Atopik Egzama (Atopik Dermatit), Ergenlik Sivilcesi (Akne Vulgaris), Kellik (Alopesi), Kurdeşen (Urtiker), Liken (Liken Planus), Mantar Hastalığı (Fungal Enfeksiyon), Pitriazis Rosea Uçuk (Herpes Simpleks), Vitiligo, Behçet Hastalığı, Cüzzam (Lepra), cilt kanseri vb.²⁰⁴

Günümüzde birçok cilt hastalıkları olmasına rağmen Hz. Yunus'un hastalığı hakkında araştırdığımız kaynaklarda net bir bilgiye ulaşamadık.

²⁰² Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 18/101, Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'an* 5/43.

²⁰³ Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'an* 5/43.

²⁰⁴ Sağlık Bakanlığı, "NHP Natural Health Products", (Erişim 16 Haziran 2021)

2.7. Hz. Zekeriyya

Kur'an-ı Kerim'de anılan Hz. Zekeriyya İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Kur'an'da onun salih kullardan olduğu belirtilmektedir.²⁰⁵ Hz. Meryem'in bakımıyla ilgilendiği, Rabbinden temiz bir soy istediği, Allah Teâlâ'nın melekleri göndererek Hz. Zekeriyya ile konuşması; onun “*Ben yaşlıyken karım da kısır iken nasıl çocuğum olabilir?*” diyerek şaşırması, Allah'tan işaret istemesi, vefatından sonra yerine geçecek kimsenin olmaması için endişelenmesi, halef istemesi, “*Rabbim beni yalnız bırakma*” diye dua etmesi,²⁰⁶ Allah Teâlâ'nın duasına icabet etmesi, Hz. Yahya ile müjdelenmesi, her ikisinin umarak ve korkarak Allah'a yakardıkları, hayırlarda yarıştıkları ve Allah'tan korktukları vurgulanmaktadır.²⁰⁷

Hz. Zekeriyya'nın karısının “kısır” olmasının da maraz kavramı içinde değerlendirilmesi gerektiğini kanıslındayız. Araştırmamızda Âl-i İmrân Sûresinin kırkinci âyet-i kerimesinde geçen “akir” kelimesini inceleyeceğiz ve bu hastalıkla ilgili bilgileri değerlendireceğiz.

قَالَ رَبِّ اِنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَاَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ

“*Dedi ki Rabbim ben yaşlı karım da kısır iken nasıl çocuğum olur? Allah böylece dilediğini yapandır. dedi.*”²⁰⁸

2.7.1. Kısırlık

Erkek ve kadın için kullanılan “âkir” (عَاقِرٌ) kelimesi kısır anlamına gelir. Kadın için “âkir” ya da “ûkara” denir. “ûkuratu'l-ilm” “ilmi unutmak”tır.²⁰⁹ Hiçbir bitkinin olmadığı kum yığını olan çorak araziye de “âkir” denir. Ömründe bir kere yumurtlayan horozun yumurtasına “ukr yumurtası” denildiği gibi çocuğu olmayan erkeğe de ebter, soyu kesik yani “ukr yumurtası” denir. “Ukr” kelimesi ateş için de kullanılır. “Ateşin ukru” ortası ve büyük bölümüdür. Develerin su içmek için geldikleri son durağa “havuzun ukru denir. “Âkir” kelimesi “usr” ve “usur”

²⁰⁵ el-En ‘âm 6/85.

²⁰⁶ el-Enbiyâ 21/89.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/37-41, Meryem 19/2-10, el-Enbiyâ 21/89-90

²⁰⁸ Âl-i İmrân 3/40.

²⁰⁹ İbn Manzur *Lisânü'l-‘Arab*, 1/3034.

kelimeleri gibi “ukr” ve “ukur” şeklinde söylenebilir. “Âkir” tekil “â’kar” çoğul olup müşterek bir kelimedir. “Âkir” müennes lafızdır.²¹⁰

Hiz. Zekeriyya’ya evladının olacağına dair müjdeli haber verildiğinde doksan yaşında idi. Karısının yaşı da ona yakındı. İbn Abbas ile Dahhâk’a göre ona evladının olacağı müjdesi verildiğinde yüz yirmi yaşında idi. Karısı da doksan sekiz yaşındaydı. “Karım da kısır iken nasıl çocuğum olur.” sözünün manası bu olmaktadır.²¹¹

Günümüzde kısırlık; istemsiz çocuk sahibi olamama, üreme fonksiyonunun oluşmaması herhangi bir korunma olmaksızın düzenli ilişkiye rağmen bir yıl içerisinde çocuk sahibi olunamaması durumuna kısırlık (infertilite) denilmektedir. Daha önceden hiç gebelik olmamışsa buna primer infertilite, eğer önceden geçirilmiş herhangi bir gebelik varsa bu duruma sekonder infertilite denilmektedir. Günümüzde kısırlığın kesin olarak nedeni bulunmamakla beraber çeşitli sebeplerin tetiklediği belirtilmektedir. Çeşitli tedavi yöntemleri uygulanmakla beraber kısırlık tedavisi gören her çift evlat sahibi olamamaktadır.²¹²

2.8. Hiz. İsa’nın Mucizevi Bir Şekilde İyileştirdiği Hastalıklar

Hiz. İsa (a.s) İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin sonuncusudur. Kur’an-ı Kerim’de Meryem oğlu İsa Mesih olarak zikredilir. Allah Teâlâ’dan kelime oluşu, dünya ve ahirette şerefli olduğu, mucizeleri, babasız doğması, beşikte iken insanlarla konuşması, dünyaya gelişinin Hiz. Âdem’e benzetilmesi, kitap verildiği, Ruhu’l-kudus ile desteklendiği, havarilerinin olduğu, Yahudilerin onu öldürmek istemesi, tebliği, kendisini ilahlaştırdıkları, İsrailoğullarından nankörleri lanetlediği, Hiz. Muhammed’i (s.a.s.) müjdelediği gibi ayetlerle Hiz. İsa Kur’an-ı Kerim’de on beş sûrede doksan üç ayette anılır.²¹³

Hiz. İsa’ya birçok mucize verilmiştir; ölüleri diriltmesi, kuşlar yapması, evlerde gizli şeyleri haber vermesi vb.nin yanı sıra bunların arasında yaşadığı

²¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, 3 /198.

²¹¹ Kurtubi, *el-Câmi’ li-Ahkami’l-Kur’ân*, 5/141.

²¹² Sağlık Bakanlığı, “Acıbadem Hastanesi”, (Erişim 20 Haziran 2021).

²¹³ Âl-i İmrân 3/45, 49, Meryem 19/29-30, Âli İmrân 3/46, 52-59, 110, el-Mâide 5/72, 78, el-Bakara 2/87, el-Ahzâb 33/7. es-Saf 61/6.

dönemde tedavisi mümkün olmayan “ekmeh” ve “ebras” hastalıklarını Allah’ın izniyle sağlıklarına kavuşturması gibi.²¹⁴

Ahd-i Atik ve Ahd-i Cedid’de bu hastalıklar hakkında bilgiler mevcuttur. Bu hastalıkların toplumda endişe ve korku oluşturduğu bilinmektedir. Hususen ebras hastalığı hakkında detaylı bilgiler vardır. *Ahd-i Atik*’te hastalığın emareleri, tanısı, hastanın toplumdan tecrit edilmesi, Tedavinin kimler tarafından nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiği anlatılır.²¹⁵ İncil’de Hz. İsa’nın yaşadığı dönemde iyileşmesi mümkün olmayan hastaları mucizevi bir şekilde sağlıklarına kavuşturduğu belirtilmektedir. Misâlen hasta Hz. İsa’ya iyileşmek için geldiğinde; “*Ey Rab beni temizle*” diyerek, önünde eğildiği, Hz. İsa’nın elini uzatarak “Temiz olmanı dilerim.” dediği ve hastaya elini dokundurduğunda hastayı temizlediği yani iyileştirdiği ifade edilir.²¹⁶

Hz. İsa’nın mucizevi bir şekilde iyileştirdiği ekme ve ebras hastalıklarını inceleyeceğiz.

2.8.1. Ekmeh

“Kemeh”; “görmeyen” anlamına gelir. Âmâ olarak doğan insanlara “ekmeh” denir. Ekmeh (الأَكْمَه) bulanık görmek anlamına da gelmektedir. Tıpkı tozlu bir günde güneşin görünmediği gibi. Lügat ehli “ekmeh”in doğuştan olabileceği gibi sonradan da oluştuğunu ifade etmektedirler.²¹⁷

“Ekmeh” kavramı hakkında birkaç görüş vardır:

İkrime; gözü iyi görmeyen, gözlerinden yaşlar akan, miyop manasını,

Mücâhid; gece karanlıkta görmeyen, gündüz aydınlığında gören, anlamını,

Hasan Basri ve Süddî; âmâ anlamını kullanırken,

Katade, İbn Abbas; anadan doğma kör, göz çukuru olmayan kişi manalarını vermişlerdir.²¹⁸

²¹⁴ Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.

²¹⁵ Levililer, 13/1-3.

²¹⁶ Matta İncili. 8: 2-3.

²¹⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, 1/3933.

²¹⁸ İbnü'l- Cevzî, *et-Tıbbü'n-Nebevî* 1/

Çeşitli anlamlara gelen ekmeḥ kelimesinin Taberi, kör, hiçbir şekilde görmeyen anlamını alarak diğerk görüşleri kabul etmemektedir. Ona göre Allah Teâlâ Hz. İsâ'ya mucize olarak ekmeḥ ve ebras hastalıklarını iyileştirmeyi vermiştir. Mütchassısların iyileştirebildiğı hastalıklar mucize olamaz, onun için âyet-i kerimede vurgulanan “ekmeḥ”in doğuştan kör anlamını ifade ettiğini söylemektedir.²¹⁹

2.8.2. Ebras

Cüzzamlı insana ebras الأبرص denir.³²⁶ “Baras” olarak bilinen hastalığın yaygın sözlük anlamı cüzzamdır. Cilt beyazlığı anlamına gelir.²²⁰ Dolunaya da parladiğı için “ebras” denir. Ayrıca sıcak memleketlerde yaşayan zehirli keler türüne de “ebras” denir.²²¹

Deri hastalığını ifade eden ebras cüzzam anlamına da gelmektedir. Alaca hastalığına yakalanmış, alacalı şeklinde tercüme edilebilir. Tarihsel bilgiler cüzzam hastalığının başlangıcı olarak anlaşılabilceğini desteklemektedir.²²²

Geçmiş dönemlerde hastalığın tedavisi yoktu. Günümüzde ise baras hastalığının Vitiligo hastalığıyla aynı hastalık olduğunu söyleyen cilt uzmanları bulunmaktadır.

Baras, Vitiligo adıyla bilinen deri hastalığıdır. Ciltte, pigment eksikliğinden kaynaklanan farklı irilikte ve adette, rengi süt beyazı olan lekeler görünür. Dünyada yaşayan insanların %1'nde bu hastalık oluşur. Kadın erkek bütün bireylere aynı oranda tesir eder. Her yaşta görülebilir. Ancak genç yaşlarda 20'li yaşlardan evvel bu hastalık az görülür. Günümüzde Vitiligo hastalığının çaresi yoktur, ancak psikolojik destek verilebilir. Derinin tezahürünü iyileştirebilmek için bakım kremleri ya da merhemleri hasta kişinin psikolojisi için yararlı olabilmektedir.²²³

²¹⁹ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*/424. Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruh'ul Beyan*.1/440.

²²⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “c-z-m”, 1/258.

²²¹ İbn Faris, *Makâyisü'l-Luga*.1/ 219-220.

²²² Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/577-578.

²²³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) “Diyanet Haber” (Erişim 10.Ağustos 2021).

2.9. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim'de: Dört ayette kendi ismi ile anılmaktadır. Bu ayet-i kerimelerin ikisinde "Resûlullah",²²⁴ bir ayette resul²²⁵ ve bir ayette sonsuz mutluluk için Hz. Muhammed'e (s.a.s.) iman şart koşulmaktadır.²²⁶ Kur'an'ın içeriğinde çoğul sîgasıyla gelip Hz. Muhammed'i (s.a.s.) kapsayan 170 kadar âyet-i kerimede "resûl" ve "nebi" kavramları geçmektedir. 171 kadar ayette resul kelimesi ile, 39 kadar ayette nebi kelimesiyle Hz. Muhammed (s.a.s.) kastedilmektedir. İrsal kalıbından fiillerle yirmi beş kadar âyet-i kerimede risâlet görevi ona nisbet edilir. On üç âyette "yâ eyyühe'n-nebi", iki âyette "yâ eyyühe'r-resûl" hitabı yer almaktadır. 86 ayette Allah ve resul kelimeleri birlikte anılmış, 17 ayette "resulümüz, Allah'ın resulü" manasında terkipler yer almıştır.²²⁷ 12 yerde emir biçiminde, 5 ayette fiil kalıplarıyla Allah ve resûlüne itaat şeklinde anılmıştır.²²⁸ Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yönelik kul hitaplarının sayısı 300'ü aşmaktadır.²²⁹

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'i (s.a.s.) müjdelediği,²³⁰ Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ edip kitap ve hikmeti öğrettiği, insanları maddi ve manevi arınmaya yönlendirdiği ve son peygamber olduğu²³¹ bildirilmiştir.

Bakara Sûresinin 129. ayetinde Hz. İbrâhim'in, oğlu İsmâil ile Kâbe'yi inşa ederken Allah'a yalvararak sonraki toplulukların içinden bu görevleri ifa edecek bir elçi göndermesini niyaz etmişlerdir. Âl-i İmrân Sûresinin 164. ayetinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olarak seçildiği, hidayete açık olan topluluklara gönderilmesi ilâhî bir lütuf olarak belirtilmektedir. Enbiya Sûresinin 107. ayetinde bütün insanlığa rahmet olarak gönderildiği ifade edilmektedir.

Bazı insanların iman etmedikleri için Hz. Muhammed'in (s.a.s.) üzüldüğü,²³² Allah Teâlâ'nın peygamberi teselli ettiği ve desteklediği,²³³ Hz. Muhammed'in (s.a.s.) kavmi iman etmeseler dahi peygamber içlerinde bulunduğu

²²⁴ el-Ahzâb 33/40; el-Fetih 48/29.

²²⁵ Âl-i İmrân 3/144.

²²⁶ Muhammed 47/2.

²²⁷ Abdülbâkî "nb", 687; "rsl", 313.

²²⁸ Abdülbâkî, "tv'a", 429.

²²⁹ Abdülbâkî, "kv1" 555.

²³⁰ es-Saf 61/6

²³¹ el-Ahzâb 33/40), el-Cum'a 62/2-3.

²³² el-Kehf 18/6; eş-Şuarâ 26/3.

²³³ Tâhâ 20/2-3.

sürece onlara azap edilmeyeceği²³⁴ ifade edilmiştir. İsrâ ve Necm sûrelerinde Hz. Muhammed (s.a.s.) övülmüş, Kevser Sûresinde birçok iyilik ve güzelliğin kendisine verildiği ifade edilmiştir. İsrâ Sûresinin 79. ayetinde Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e (s.a.s.) vaad edilen makam-ı mahmûda ulaştıracağı bildirilmiştir.²³⁵

Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Allah Teâlâ birçok nimet vermiş, buna mukabil ağır bir görev ve sorumluluk da yüklemiştir. Bu görevi ifa ederken birçok meşakkat ve zorluklar yaşamıştır. Allah'ın dinini kabul etmeyenler Resul-i Ekrem'e karşı çıkmış ve ona bazı tuzaklar hazırlamışlardır. Bunlardan biri Kalem Sûresinin 51. ayetinde geçen “Gözleriyle neredeyse seni kaydıracaklar” cümlesi ile kastedilen “nazar”, diğeri ise Felâk Sûresinin 4. ayetinde geçen “dügümlere üfleyenler” olarak zikredilen “sihir.” dir.

Muavvizeteyn Sûreleri olarak bilinen Felâk ve Nas Sûrelerinde Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yaratılan birçok şeyden Allah'a sığınması emredilmektedir:

*“De ki: Sabahın Rabbine sığınırım. Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı bastırduğu zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyenlerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden”*²³⁶

*“De ki: Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına sığınırım.”*²³⁷

Bu ayetlerde Hz. Muhammed'e (s.a.s.) birçok şeyden Allah'a sığınmasının yanında; hasetten (nazar) ve düğümlere üfleyenlerin (sihir) şerrinden Allah'a sığınması istenmektedir. Müfessirler nazar ve sihri bir çeşit maraz olarak nitelermektedir. Nazar ve sihir konularını Kur'an'a arz edip günümüzdeki yansımalarını inceleyeceğiz.

²³⁴ el-Enfâl 8/33.

²³⁵ Bekir Topaloğlu, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2022).

²³⁶ el-Felak 113

²³⁷ en-Nâs 114

2.9.1. Nazar

Nazar (النظر), “nızr” kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Lügatlerde “isabetü’l-ayn” olarak geçmektedir. Bir şeyi iyiden iyiye düşünmek, bakmak, göz algılaması, göz değmesi, manasına gelmektedir.²³⁸ Hadis-i şeriflerde; aynu’l-can, aynu’l-insan ve ayn’ul-lamme olarak geçmektedir.²³⁹ Nazar psikolojik ve ruhsal bir hastalıktır. Güzel bulunan bir şeye haset ile bakılarak, etkilenmesi ve bakılanın da bundan zarar görmesi şeklinde tanımlanmaktadır.²⁴⁰

وَأِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

“Kafirler Kur’an’ı işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devireceklermiş gibi bakıyorlar ve “Şüphesiz ki o delidir” diyorlar.”²⁴¹

Mâturidi; bu ayet-i kerimede geçen “Neredeyse gözleriyle seni devireceklerdi.” cümlesinde iki görüş belirtir:

Birincisi, gerçek anlamda Hz. Muhammed’e (s.a.s.) kötü bakışlı insanların nazarlarıyla zarar vermeye çalıştıklarını ancak Allah’ın peygamberini bu kötü bakışlı insanlardan koruduğunu ifade etmektedir.

İkinci görüş ise mecaz anlamda “o insanlar neredeyse seni devireceklerdi” cümlesini sana olan kin ve düşmanlıklarından dolayı kötü bakışı ifade ederek “neredeyse seni öldürecek gibi baktılar” şeklinde yorumlamıştır.²⁴²

Taberî *Câmiu’l-Beyân*, adlı eserinde “hasetlerinden dolayı nerdeyse sana nazar değdirerek, gözlerinin şerriyle seni öldürecekler” manasını vermiştir. Bu görüşü İbn Abbas, Mücâhid, Kelbî gibi müfessirlere nisbet etmiştir.²⁴³

Elmalılı Muhammed Hamdi gözlerin karşısındakine bakışına göre iyi veya kötü bir etkisinin olacağını, bazısının elektrik gibi dokunup çarpacağını, manyetize

²³⁸ İbn Manzur, *Lisânü’l Arab*, “ayn”, 3196.

²³⁹ Rauf Kazımov, “İslâm’da Nazar ve Gözdeyme”, İslâm Üniversitesi İlmî Mecmua, (2012), 7, 57-74; Buhârî, “Tıb”, 36; Müslim, “Selâm”, 42; Ebû Davud, “Tıb”, 15.

²⁴⁰ İbn Manzur, *Lisânü’l Arab*, “n-z-r”, 4466.

²⁴¹ el-Kalem 68/51.

²⁴² Mâturidi *Tevîlatu Ehlis Sünne Tefsiru’l-Mâturidi*, 10/161.

²⁴³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 29/ 29-30.

edeceğini, bir kısmının ise hasedinden tuzaklar kurmaya kalkışacağını ve hedefine ulaştığında göz değmesinin gerçekleşeceğini söylemektedir.²⁴⁴

Günümüzde nazar etkisi bakımından İslam kaynakları ile batı kaynakları arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Nazar kelimesinin batıdaki adı psikokinezi'dir. Psikokinezi; parapsikolojide düşünce gücüyle nesnelere, hareket ettirme ve olayları kontrol etme, eşyaların şeklini değiştirme (metal kaşığı çevirme, tabağın yerini değiştirme olarak tanımlanmaktadır. Nazarda niyet etkileşimine göre alıcı ve vericilerden de bir yol oluşmaktadır. Gıpta (özenme) gibi iyi duygular küçük oranda dahi olsa etkileşime sebep olmaktadır. Hatta anne babalar dahi çocuklarını severken buna sebep olmaktadır. Nazardan etkilenen kişi esneyerek uykulu bir hal alır ve zayıflar. Nazar haset (aşırı kıskançlık) duygusunda gelişmektedir. Bu duyguda öfke, nefret, intikam vardır. Nazarda haset duygusunun şiddeti çok ehemmiyetlidir. Haset duygusu ne kadar şiddetli ise nazar da o kadar etkili olmaktadır.²⁴⁵

Sovyetlerin yaptığı araştırmalara göre bir kişiyi düşürmek için bakışlar hassas bir kişiyi etkilemektedir. Vladimir L. Durov yaptığı bir araştırmada insan ya da hayvanların gözlerinden ışınlar çıktığını belirterek insanların vahşi hayvanları bile bakışlarıyla etkilediğini ve ehlileştirdiğini gözlemlemiştir. Gözlerin elektromanyetik ışınlar yolladığını günümüzde de araştırmaktadırlar.

Günümüzde tıp, göz muayenesiyle beyin ve beyindeki urları teşhis edebiliyor. Göz iki taraflı gören bir pencere gibidir. Göz merceği nazar isabet ettireceği kişiyi ayarlayabilmektedir. Nazardan etkilenen kişi göze odaklanmış olmaktadır. Bu da kişinin görme sınırı aracılığıyla beyindeki görme işlem yerine iletilecek iken uyku merkezine gönderilmektedir. Bu da kişinin esneme denilen uyku hazırlığına girmektedir. Bilim adamları esnemeyi, doğal olarak oksijen yetersizliğinden oluşan refleks diye tanımlarken bulaşıcı esnemeyi açıklayamamaktadır. Esneyen bir hayvan (kedi yavrusu) bile birçok insanı etkileyerek esnetebilmektedir. Esneme başka bir gücün etkisine girme hazırlığıdır. Nazar, beddua, magnetizma hipnotizma vb. etkileşimler, uyku-uyanık haller benliği etkileyen uyku merkezinin başka bir güce teslim olması anlamındadır.²⁴⁶

²⁴⁴ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5305.

²⁴⁵ Celal Kırca, "Din ve Bilim Açısından Nazar", *Diyanet Dergisi* (Dini-İlmi-Edebi),22/1, (Ocak-Şubat-Mart, 1986),42.

²⁴⁶ Kırca, "Din ve Bilim Açısından Nazar,"44.

Hz. Muhammed (s.a.s.) nazarın gerçek olduğunu belirterek şifası için dua ve rukyeyi tavsiye etmiştir.²⁴⁷ Hadis-i şeriflerde Hz. Peygamber nazarı açıkça belirtilerek “Kaderi değiştirecek bir şey olsaydı bu göz değmesi olurdu” buyurmuştur.²⁴⁸ İsabetu’l-ayn’dan kurtulmak için Allah’a sığınılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁴⁹ Hz. Muhammed torunları Hasan ve Hüseyin için, “Şeytanlardan, zararlı şeylerden ve kötü bakışlardan korumasını Allah’tan dilerim.” şeklinde dua etmiştir. Resûl-i Ekrem Ümmü Seleme’nin evinde yüzü sararmış bir kız çocuğu görmüş ve “Bu çocuğa rukye tedavisi yapın, çünkü onda nazarın etkisi var” demiştir.²⁵⁰ Hz. Peygamber’in cinlerin ve insanların nazarından Allah’a sığınmıştır.²⁵¹ Muavvizeteyn Sûreleri nâzil olunca nazar için sadece muavvizeteyn Sûrelerini okuduğu nakledilmektedir.²⁵²

2.9.2. Sihir

Sihir (سحر); lügatlerde aldatmak, oyalamak, birinin ilgisini çekmek, bir şeyi olduğundan başka göstermek anlamlarına gelmektedir. Master olan sihir kavramı “kandırma, hile, gizli yapılan iş” manalarında isim olarak kullanılmaktadır.²⁵³

Göz boyama, el çabukluğu, şeytanla yakınlık kurarak ondan yardım alma, şekil değiştirmek anlamlarını da ifade etmektedir.

Sihir kelimesi Türkçeye büyü olarak tercüme edilmektedir. (سحر) Arapçada gırtlak ile ciğerin ucuyla ilgili atık ve döküntü kelimeleri ile aynı yapıdadır. Bu da sihrin anlamsız, yararsız ve boşluk manasına geldiğini göstermektedir.²⁵⁴

Razi; sihrin sekiz türlü olduğunu ifade etmektedir:

²⁴⁷ Tirmizî, “Tıb”, 16; İbn Mâce, “Tıb”, 33; İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi. Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1993, .9/111-121, Ebu Davud, “Tıb”, 11.

²⁴⁸ Müsned, I, 274; Buhârî, “Tıb”, 36, “Libâs”, 86; Müslim, “Selâm”, 41-42; İbn Mâce, “Tıb”, 33; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 15; Tirmizî, “Tıb”, 19.

²⁴⁹ İbn Mâce, “Tıb”, 32.

²⁵⁰ Müslim, “Selâm”, 59

²⁵¹ İbn Mâce, “Tıb”, 33; Tirmizî, “Tıb”, 16; Nesâî, “İsti’âze”, 37),

²⁵² İbn Mâce, “Tıb”, 34.

²⁵³ İbn. Manzur, *Lisânü’l-‘Arab*, “s-ğ-r” 1954.

²⁵⁴ el-İsfahani, “*el-Müfredat fi Garibil- Kur’an*”, “s-ğ-r” 226-227.

1. İnsanlar arasında fitne yaparak söz getirip götürerek insanları kışkırtarak, şantaj ve tehdit ile insanları birbirlerine düşürmek, çıkar sağlamak amacıyla yapılan sihir. Halk arasında en yaygın sihir budur, nedeni gizli olan gerçeğin aksine göz boyama ve aldatma ile yapılmasıdır.
2. Planlayarak, göz boyama, gözü aldatmak amacıyla yapılan sihir; bu çeşit sihir duyuları yanıltmaktadır. Örfen buna sihir denilmemekle beraber, el çabukluğu, illüzyon, hokkabazlık denilmektedir. Mesela araçta yolculuk yaparken ağaçların arkasında kaldıklarını, koştuklarını sanmak, su içindeki bir eşyanın daha büyük görünmesi gibi hislerin yanıltılması bu çeşit sihre girmektedir.
3. Çeşitli ilmi hünerler ile aletlerin yaptığı olağandışı sihir; Hz. Musa döneminde sihirbazların bu şekilde sihir yaptığı belirtilmektedir. Nakillere göre sihir iplerin sopaları civa ile imal edilerek, altlarından ısı verilmiş ya da güneşin etkisiyle ısınınca hareket etmeye başlamıştır. Bu da insanların aldanmasına ve ipleri yılan sanmasına sebep olmuştur.
4. İlaç ot vb. maddelerin kimyevi özelliklerinden yararlanılarak yapılan sihir; Uyuşturucu maddelerin sarhoş etmesi gibi.
5. İnsanların kalbini bağlayarak yapılan sihir; çeşitli aldatma, hile ve dolandırma suretiyle kişiyi kendisine bağlamaktadır. Sihir yapan kişi İsm-i Azamı bildiğini, cinleri çalıştırdığını, simya bilgisini bildiğini, toprağı altın yapacağını söyleyerek insanları sevgi ve korku gibi duygularla etkiler ve istediğini yaptırır.
6. Keldanilerin sihri; bu sihre tılsım da denir. Semavi güçlerle yeryüzü kuvvetleri birbirine katılarak yapılan sihirdir.
7. Ashab-ı evhamın ve kuvvetli nefislerin sihri; bu şekil sihirde, ruh-ceset ilişkisi incelenir. Nefisteki ene üzerinde durarak, enenin özelliğini araştırmaktadırlar. Bu da ruhu terbiye ederek, arındırarak kuvvet ve etki kazandırmaktadır. Kimsenin göremeyeceği gizli şeylere vakıf olabilirler. Etkileyen kişinin istediği birçok şeyi canlı, cansız, insan, hayvan, eşya üzerinde ve kendi vücudunda birtakım tutum ve davranışlarda bulunabilmektedir. Razi “nazarı” bu tür sihrin varlığına kanıt olarak göstermektedir.

8. Birtakım arzdaki görünmeyen ruhlardan destek alınarak yapılan sihir; bu tür sihir cinlerden yardım alarak yapılır. Buna cinleri emir altına almak ya da azaim denir.²⁵⁵

Felâk Sûresinde sihir kavramı kullanılmaksızın “*neffasât*” kavramı geçmektedir. “*Neffasat*” üfleyen anlamına gelmektedir. “*Düğümlere üfleyenlerin*” kötülüğünden Allah’a sığınılması istenmektedir:

Bazı müfessirler, Hz. Âişe ve Zeyd b. Erkam’dan gelen rivayete²⁵⁶ Felâk Sûresindeki âyetin Hz. Muhammed’e (s.a.s.) sihir yapıldığına delil olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu nakillerde Lebîd b. A’sam isimindeki bir kişinin Hz. Muhammed’e (s.a.s.) sihir yaptığı, Resul-i Ekrem’in yapmadığı şeyleri yapmış gibi görmeye başladığı, ardından Allah Teâlâ’nın kendisine durumu iki melek göndererek haber verdiği, sihir malzemesinin Zervân Kuyusunda olduğu kendisine söylenmiştir. İbn Abbâs’tan gelen bir rivayette; Yüce Allah’ın Hz. Muhammed’e (s.a.s.) hastalığını haber verdikten sonra Hz. Peygamberin (s.a.s.) Ali, Zübeyr ve Ammar b. Yasir’i sihrin atıldığı kuyuya gönderdiği, onların da kuyunun suyunu çekerek kuyudan, insan başından taranırken düşmüş kıllar ve bir taraktan birkaç diş ile, iğneler batırılmış on bir düğüm bağlanmış bir yay kirişi gördükleri, Allah Teâlâ’nın bu olaydan sonra Felak ve Nas Sûrelerini indirdiği, bu iki sûrenin düğümler adedince on bir âyet oldukları, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) bu ayetleri okuyarak istiaze de bulunduğu, ayet okundukça, düğümlerin çözüldüğü, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hafiflik hissettiği, son düğüm de çözüldükten sonra peygamberin kurtulduğu ve hastalıkları tedavi ettiği belirtilmektedir.²⁵⁷

Mâturidi *Tevilat* adlı eserinde; Hz. Muhammed’in (s.a.s.) sihrin etkisinde kalmasının, inkarcıların peygambere yapılan eleştirilerini haklı çıkaracağını, halbuki birçok ayette Hz. Peygamber’in Allah’ın koruması altında olduğunun belirtildiğini, Hz. Muhammed’e (s.a.s.) sihir yapılmasının, haber-i vahid

²⁵⁵ Râzî, *et-Tefsiru'l-kebir: Mefâtihü'l-gayb* 3/227-230.

²⁵⁶ Buhârî, “Tıb”, 47; Müslim, “Selâm”, 43; İbn Mâce, “Tıb”, 45; Nesâî, “Tahrîm”, 20.

²⁵⁷ Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'lKur'ân*, 22/569-570.

olduğunu, bundan dolayı kesin bilgi değeri taşımadığını ifade ederek sihir yapıldığı iddiasını reddetmiştir.²⁵⁸

Oysa müfessirlerin ekserisi rivayetlerin sahih olduğunu, ancak sihrin peygamberin zihnini ve yüreğini değil, sadece bedenini etkilediğini, vahyin korunmuşluğuna zarar vermediğini söylemiştir. Diğer bazı âlimler ise Hz. Muhammed'e (s.a.s.) sihir yapılmışsa dahi ilâhî koruma altında olduğunu, sihrin kendisine zarar vermediğini ifade etmişlerdir.²⁵⁹

Günümüzde müspet ilim mensupları sihir ile ilgili istikrarlı bir duruş sergileyememektedirler. Gerek bilimde gerekse felsefede sihir, akla ve tecrübeye dayandırılarak pratik düşüncenin birtakım nesnelere, mantık öncesi yöntemlerle faydalanılması olarak görülmüştür. Bilim adamları meydana gelen olayları fizik kuralları ile açıklarken sihir ile uğraşanlar doğada meydana gelen olayları gizli nedenlere dayandırır. Bu davranış bir yönüyle bilimin gelişmesine engel teşkil ederken diğer yönüyle de katkı sağlamıştır. Tarihi süreç içerisinde tıp, astronomi, kimya, eczacılık, okült, simya, astroloji, havâs ilmi gibi ilimlerin gelişmesine yardımcı olduğu bilinmektedir. Günümüzde parapsikoloji, parafizik, telepati, telekinezi gibi olaylar araştırma konusu yapılmaktadır.²⁶⁰

2.10. Erzel-i Umur

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ

“Allah sizi yarattı. Sonra sizi öldürecek. İçinizden kimileri de bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeye) hakkıyla gücü yetendir.”²⁶¹

Nahl Sûresinin yetmişinci âyet-i kerimesinde ömrün rezil çağı olarak bilinen erzel-i umur; günümüzde bunama ve Alzheimer hastalıkları olarak bilinmektedir. Şimdi erzel-i umur ve Alzheimer hastalıklarını inceleyeceğiz:

²⁵⁸ Mâturidi, *Tevlatu Ehlis Sünne Tefsirül Mâturidi*, 10/657.

²⁵⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tıbbü'n-Nebevî*, 44-51

²⁶⁰ İlyas Çelebi, “Sihir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim19 Şubat 2022).

²⁶¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Kur'an-ı Kerim”, (Erişim12 Ağustos 2021).

Erzel; rezil kelimesinden türetilmiştir. Rezil; uygun görülmeyen, kötü, aşağı, süfli, sakınılan uzak durulan şeyler gibi anlamlara gelir.²⁶² Erzel en kötü, en aşağı vb. manalarda kullanılır. Âyet-i kerimede geçen “erzel-i umur” rezil hallerin yaşandığı, ömrün aciz, düşkünlük ve sefil çağı olarak ifade edilmiştir.²⁶³ İhtiyarlıktan dolayı bunamış, aklını kullanmayan kişi için de kullanılmıştır. Sibeveyh; “erzel-i umur” için “ilim sahibi olduktan sonra her şeyi unutanları anlatır.” demiştir.²⁶⁴ “Hz. Muhammed (s.a.s.) ömrün rezil çağına ulaşmaktan, acziyetten ve düşkünlükten Allah’a sığınmıştır.”

“Erzel-i umur” ifadesini müfessirlerimiz bunama olarak açıklamışlardır.²⁶⁵ “İnsan, hiçbir şey bilmeden doğar, sonra büyür, rüşd çağına ulaşır, bilgi sahibi olur. Sonra da yaş aldıkça bilgisi azalır ve bilirken hiçbir şey bilmeyen çocuk gibi olur. Çaresizleşir, kendi başına hareket edemeyecek duruma dönüşür.²⁶⁶ Kerim Kitap’ta insanın hayat merhaleleri zikredildikten sonra, bazı kişilerin “erzel-i ömre” ömrün en düşkün, kötü, zorlu ve zayıf dönemine geldiği belirtilmektedir.²⁶⁷

²⁶² İsfahani, Ebu'l-Ka'sım el-Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *Müfredat elfâzi'l-Kur'ân*, (Beyrut: ed-Dâru'l İslâmiyye, 2002), “r-z-l”, 194.

²⁶³ Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı (Küba), İstanbul trs. 5/496.

²⁶⁴ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, “e-r-z-l”,1633.

²⁶⁵ Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân* 14/32, İbnü'l-Cevzî, *et-Tıbbü'n-Nebevî* 4/467, Razi, *et-Tefsiru'l-kebir: Mefâtihi'l-gayb*, 23/10.

²⁶⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal- Tefsir*, trc. Cahit Koytak, & Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, 2/543.

²⁶⁷ en-Nahl, 16/70; el-Hac, 22/5; er-Rûm, 30/54; Yâsîn, 36/68, Ezer vd., Sağlık Ansiklopedisi, 1/97-98.

2.10.1. Bunama

Bunama kişinin zihin kaybı oluşturacak derecede beyin dokusunun hastalanmasıdır. Hastanın zihin melekelerini yitirmesi, sosyal ve mesleki hayatını sonlandırılmasına sebep olmaktadır. Gizli başlar, bilinç kaybı oluşmaz, uzun süren bir süreçten sonra hastalık ortaya çıkar. Düşünce bozuklukları da oluşarak kişide hafıza kaybı ve düşünememe oluşur. Muhakeme yeteneğinde zayıflık, duygusallık, bazı kişileri tanıyamama, kişilik bozuklukları gibi belirtilerle hastalık kendini gösterir. Hastalık erken yaşlarda olabileceği gibi, sık görüldüğü yaşlar ihtiyarlık ve yaşlılık dönemleridir. Kişinin geçirdiği hastalıklar (Parkinson, Alzheimer, beyin damar hastalıkları vb.) olaylar bunamayı tetikler.

Tedavisi olmamakla beraber bunayan kişiye sevgi ve hoşgörü ile yaklaşılması, ailenin yanından ayrılmaması hastada huzurlu ortamı oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'I KERİM'DE MARAZ VE KULLUK

Hak Teâlâ insanın yaşamına ve sağlığına ehemmiyet vererek, hayatın ve sıhhatin insana bağışlanan büyük bir nimet olduğunu Kur'an-ı Kerim'de bildirmiştir.²⁶⁸ Kullarının arzularını bilen âlemlerin Rabbi, haram ve mahzurlu yollara düşmeden nimetlerinden nasıl istifade etmeleri gerektiğini göstermiştir. İnsan helal sınırları içerisinde ihtiyaçlarını karşılayabilir. Kur'an-ı Kerim'de insan fitratı, itidalli olma, temizlik, helal ve haramlar oruç, tayyibat, anne sütü, meşru cinsellik, gibi ayetlerle sıhhatin korunması amaçlanmakla beraber mutlu ve huzurlu bir yaşam için öğüt keyfiyetinde bırakılmayarak kat'i olarak uyulması gereken kaideler biçiminde helal ve haramlar bildirilmektedir. İnsanın Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak yaşamını idame ettirmesi kendisini marazdan korur.²⁶⁹

3.1. Marazdan Korunma Prensipleri

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de insanın hayatını sağlıklı bir şekilde idame ettirmesi için şu prensipleri getirmiştir:

1. Akıl Sağlığı
2. Ruh sağlığı

---

²⁶⁸ Nahl 16/18.

²⁶⁹ el-Bakara 2/168, 172, 184, 233, en-Nisâ 4/223, el-A'raf 7/157, er-Rûm30/30 er-Rahmân 7/8.

- a. İman
- b. İbadet
- c. Dua
- d. Tevekkül
- 3. Beden Sağlığı
  - a. Temizlik
  - b. Beslenme
  - c. Anne Sütü
  - d. Sağlık ve Cinsellik
  - e. Hayız

3.1.1. Akıl Sağlığı

İnsanın mükellef olmasını sağlayan bilumum eylemlerine mana veren insanı insan yapan en önemli organı akıldır. Akıl; anlama, kavrama, bilgi sahibi olmanın mekânı, cehaletin giderildiği yer, tefekkür etmeyi sağlayan güç olarak bilinir. Kur'an-ı Kerim'de akıl ve akılı doğru kullanmanın üzerinde durularak ilim sahibi olanların aklını doğru kullanacağı, âyetleri anlayan kişilerin aklını kullanan bireyler olduğu, hikmetin akıl sahiplerine verileceği, göklerin ve yerin yaratılışında akleden insanlar için ayetler olduğu, vurgulanır.²⁷⁰

Gerek İslam'ı anlamada gerek toplumda rahat ve huzurlu yaşamak için akıl sağlığının önemine dikkat çekilerek korunması için önlemler alınmıştır. Nitekim akletme duyusunu kaybetmiş bireyler cemiyeti rahatsız edip zarar vererek, kötülük yapabilmektedir. Bu ve benzer sebeplerle akıl sıhhatini bozan her türlü eylem yasaklanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de akıl sıhhatini bozan şeyler “hamr” kelimesiyle zikredilir.²⁷¹ Lügatte hamr sözcüğü gizlemek, mayalamak, saklamak örtmek, sarhoşluk vererek akılı bulandıran uyuşturan her şey anlamına geldiği gibi hanımların

²⁷⁰ Halil b. Ahmed, *Kitabul Ayn*, “a-k-l”, 3/203-204.

²⁷¹ el-Bakara 2/219, el-Mâide 5/91.

başlarını örttükleri başörtüsüne de “hımar” denir. “Hastalık nedeniyle sersemleşti.”, “Adam evini gizledi.” gibi manalarda da hamr kelimesi kullanılır.²⁷² Hz. Muhammed (s.a.s.); “Sarhoş eden şeyler (hamr) yasaklanmıştır.”²⁷³ buyurmuştur. Hz. Ömer; “Hamr akıl sağlığını bozar, malı yok eder.”³⁵⁵ demiştir. Zeccac; “Aklın karışmasını sağlar, iyiyi kötüden ayıramaz duruma getirir.”²⁷⁴ demiştir.

Hamr akıl ve bilinç kaybı oluşturur,²⁷⁵ aklın sağlıklı düşünmesini engelleyen sarhoşluk veren her türlü uyuşturucu maddeyi kapsar. Sarhoşluk veren ve uyuşturucu madde kullanan kişilerin merkezi sinir sistemini ve hücrelerini etkileyerek tahribata yol açtığı kesin olarak bilinmekle beraber insanları normal yaşamlarından uzaklaştırarak akıl ve iradeyi işlevsiz hale getirmektedir.²⁷⁶ Bu ve benzeri hastalıkların önüne geçmek ve akıl sağlığının bozulmaması için Hak Teâlâ koruyucu prensipler getirerek hamrı haram kılmıştır.

3.1.2. Ruh Sağlığı

İnsan, Allah tarafından en güzel şekilde yaratılan ruh ve bedenden oluşan onurlu bir varlıktır.²⁷⁷ Hak Teâlâ ruhu insana ilahi tecelli olarak vermiştir. Ruh’un içinde nefh (üfleme) vardır. Âdem’i yaratıp kendi ruhundan üflemiştir.²⁷⁸ Ruh’un ne olduğu hakkında çok şey söylenmiştir; ruh bedenin yaşamını devam ettirdiği şey, melek, hayat sahibi varlıklarda yaşamı sağlayan faktör, Kur’an, rüzgâr, ferahlık, peygamberlik, nefis, vahiy, dinsel olanı tanıma kabiliyetinde olmak gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁹

İnsanın vücudu ruh sayesinde yaşamına devam eder. Ruh bedenden ayrılınca bedenin ölümü gerçekleşir. İsrâ Sûresi seksen beşinci âyet-i kerimesinde ruh hakkında Peygamber Efendimize soru sorulduğu belirtilerek ruhun mahiyeti hakkında az bilgi verildiği ifade edilir. Beden insanın maddi boyutunu temsil ettiği

²⁷² el-Cevheri, *es-Sıhah*, 2/649,650; *Tâcü'l-‘arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Kuveyt; 2. Baskı, 1987), “hamr”, 11/211.

²⁷³ Müslim, “Eşribe”, 3; Tirmizî, “Eşribe”, 8; Razi, *et-Tefsiru'l-kebir: Mefâtihi'l-gayb* 6/45.

²⁷⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 1/240.

²⁷⁵ Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 3/439; ez-Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Veciz*, Daru'l Fikr Neşriyat.35.

²⁷⁶ Yeşilay, “Bağımlılık”, (Erişim 15 Haziran 2021); et-Tîn 95/4.

²⁷⁷ el-İsrâ 17/70.

²⁷⁸ Sâd 38/72,75.

²⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “r-h”, 1768.

gibi ruh da insanın manevi boyutunu temsil eder. Bedenin organlarında ve hücrelerinde rahatsızlık oluşuyorsa ruhta da maraz oluşur.

Allah Teâlâ Kerim Kitapta manevi/ruhi hastalıkları ayrıntılı bir şekilde açıklayarak devasını da göstermiştir. Ruhi/manevi hastalıkları; küfür, şek, nifak, şüphe, riya, acelecilik gibi marazlar oluştururken ruhi hastalıkların şifası ise; iman, ibadet, dua, tevekkül ve sabırdır.

3.1.2.1. İman

İman kelime olarak emniyette olmak, korkudan emin olma, kesin olarak inanma şüphe ve kuşkudan uzak olmaktır.²⁸⁰ İslam inancında Allah'ın varlığına ve birliğine inanarak şirk, nifak ve küfür gibi manevi kirlere uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.²⁸¹ Allah'a iman eden insan her türlü şüphe, kuşku, endişe ve korku gibi birçok hastalığa sebep olacak duygulardan güven içinde olur. İman kişileri motive ederek davranışlara yön verir. İnançları sağlam kişiler güçlü kişilik yapısına sahiptirler. Müşrik ve özellikle de münafık kişilik yapısının özde kişilik bozukluğunu da içerdiği ve bunun en iyi tedavisinin iman etmek olduğu sürekli satır aralarında işlenmektedir. Obsesyon (vesvese hastalığı), mükemmeliyetçi kişilik özellikleri, egosantrik kişilik özelliği, cimrilik, vb. gibi birçok kişilik özeliğinin analiz ve çözümlerini Kur'an'da bulabiliriz. Kötülüğün kaynağının şeytan olması, insanın özde kötü olmadığı, yapılmış olan hataların tevbe ile düzeltilebileceği gibi hususlar, müslümanların yaptıkları hatalarla hayattan kopmasını önlemiş ve depresyon gibi pek çok psikiyatrik sorunun önünü kapatmıştır.²⁸²

3.1.2.2. İbadet

Lügatlerde ibadet; kulluk, itaat etme, tapınma, boyun eğme gibi manalara gelirken İslami literatürde insanın Allah rızasını elde etmek niyetiyle sevgi, saygı, havf (korku) ile gösterdiği tutum ve davranış şekilleri olarak ifade edilir. Ubudiyet ve ubudet kelimeleri kullanılır.

²⁸⁰ el-Mâide 5/50.

²⁸¹ et-Tevbe 9/28.

²⁸² Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, (Ankara: TDV yayınları, 1998), 188; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, "i-m-n", 2777.

Cenabı Allah Zâriyât Sûresinin elli altıncı ayetinde;

“İnsanları ve cinleri bana ibadet etmeleri için yarattım.” buyurmuştur. İnsanın yaratılış amacı kulluk olduğuna göre yaratılış amacına göre hayatını sürdüren insan mutlu ve huzurlu bir yaşam sürer. Çünkü Allah’a güvenmek, sığınmak, yardım istemek, O’na ibadet etmek insanın mutlu olmasını sağlar.

Ayrıca ibadetler bireylerin duygu, düşünce, mizaç ve yeteneklerini olumlu yönde geliştirirler. Günlük beş vakit kılınan namazlar, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek cemiyeti koruduğu gibi kişinin hem bedenini hem de ruhunu korumaktadır. Ruh sağlığına etkileri hususunda: Namaz ibadeti; günlük beş vakit ve sürekli yapılan bir ritüel olması nedeniyle Müslüman bireyi Allah'a yönlendirerek O’na olan mevedded, muhabbet, saygı ve emniyette olma duygularını geliştirir. Hak Teâlâ’ya güvenen insan, manevi destek ve güven içerisinde olur ve yaşamın sıkıntı ve sorunları karşısında çok üzülerek kederlenip yenilmez.²⁸³

Modern insan topluluklar içerisinde yalnızdır. Bu da kişide bunalımlar ve huzursuzluk yaparak kişinin ruhunda marazlar oluşturmaktadır. Oysaki namaz ibadeti cemaatle kılındığı vakit daha fazla sevabı olan bir ibadettir.²⁸⁴ Bireyler topluluk ile namaz kıldığında yalnızlık duygusunu yok ederek aynı inanç, his, düşünce ve görüşte olan bireyler içinde olmanın iç huzurunu yaşayarak sosyalleşecek, insanlara karşı sevgi, merhamet, sıcaklık, sempati ve güven duygusu oluşacaktır.²⁸⁵

Kur’an’da savm ve sıyam²⁸⁶ kelimesiyle geçen oruç da namaz gibi daha önceki milletlere de farz kılınan bir ibadettir. Kamerî yılın bir ayı olan ramazan ayında imsakten iftara kadar yeme içme ve birtakım davranışlardan uzak kalarak hem beden hem de ruh sağlığı için önemli bir ibadettir. Günümüzde orucun faydaları yapılan araştırmalarla bilinmektedir. Kişilik gelişmesi, mukavemet, dayanıklılık, sabır, aç insanları düşünme gibi yararlarının yanında beyin, kalp, sindirim sistemi vb. bedeni faydaları da bulunmaktadır.²⁸⁷ Yapılan ibadetler ruh sağlığının korunmasını yardımcı olarak iradeyi terbiye etmektedir. Kişinin hayatın zorlu şartlarına karşı

²⁸³ Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, 246-249.

²⁸⁴ Buhârî, “Ezan”, 30.

²⁸⁵ Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, 246-249.

²⁸⁶ el-Bakara 2/183-184.

²⁸⁷ Özakkaş, Dr. Tahir. “Oruç ve Tıp”, *Diyanet Dergisi Dini-İlmi-Edebi* 26/2 (1990), 101-110.

uyum gücü elde etmesini sağlar. Merhamet, diğerkâmlık ve cömertlik gibi duyguları geliştirir. Zekât, sadaka ve kurban ile manen insanı güçlendirirken cimrilik, zulüm, bencillik gibi manevi hastalıklardan insanın korunmasını sağlamaktadır. Hac ve Umre ibadeti Allah ve ahiret inancı, birlik ve beraberlik şuuru, dünyanın her bölgesinden gelen insanlara kardeş olma bilinci vererek kişinin bencilleşmesini engeller ve ruh sıhhati bakımından olumlu etkileri olur.²⁸⁸

İbadetlerin ruh sıhhatine müspet yönde tesirleri vardır. Yaratıcıya ve yaratılanlara karşı sorumluluk bilinci geliştirir. Bu da bireyin gönül rahatlığı ve iç huzuru sağlayarak erdemli bir şahsiyetin oluşmasına katkıda bulunur.

3.1.2.3. Dua

Sözlüklerde; yardım istemek, niyaz etme, isteme, yalvarma, yakarma, çağırma, seslenme, sığınmak ve benzeri manalara gelir. Dini terim olarak, insanın Allah'a yalvarması, yakarması, yardım istemesi, sığınması, acizliğini itiraf etmesidir. Dua, insanın Allah ile iletişimidir.²⁸⁹

Dua kişilerin ruhlarına içgüdüsel davranışlarına ve şuur altlarına sirayet ederek geçmiş yaşantılarına ve hatıralarına etki eder böylece insanların ruhlarına etkilemiş sıkıntılarını hastalıklarını ruhi, zihni ve bedeni marazları iyileştirici etkisi olmaktadır. İnsanda iradi bir hareketlilik sağlayarak sorunun ortadan kaldırır. Duanın hem maddi hem de ruhi anlamda iyileştirici etkisi vardır²⁹⁰

İnanç Psikolojisi kitabında Prof. Dr. Nevzat Tarhan; duanın fizyolojik sonuçları hakkında otuz yıllık araştırma yapan Dr. Herbert Benson'un duanın hastalıklar üzerinde %60-90 oranında iyileştirici etkisi olduğunu belirttiğini söyler. 1200 kişi üzerinde yapılan araştırmada dini inanca sahip kişilerin daha sağlıklı ve uzun yaşadıkları ifade edilerek muntazam bir şekilde dua eden kişilerin daha nadir hastalandıkları ve hastanede daha az kaldıklarını belirtilmiştir. Dr. Benson beyin MR görüntülerinde dua eden insanların beyninde bileşik canlanmaların meydana çıktığını rapor etmiştir. Dua eden insanın beden harareti artarak uyarılma duygusu oluşarak

²⁸⁸ Kırca, Celal, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, (İstanbul: Marifet Yayınları,1986), 387-390.

²⁸⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 1385.

²⁹⁰ Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, 242.

algı düzeyi artmaktadır. Dindar olmayan kişilerin arasında kalp cerrahi operasyon geçirenlerin dindar olanlara oranla on dört kat daha riskli oldukları saptanmıştır.²⁹¹

3.1.2.4. Tevekkül

Tevekkül; lügatlerde birine güvenme, işi başka birine devretme anlamındaki “vkl” kökünden türemiştir. Allah’a dayanma, O’na güvenme, O’na havale etme manasına gelir.²⁹²

Bakara Sûresi yüz elli altıncı âyet-i kerimesinde “müminlere bir musibet geldiği zaman Allah’tan geldik ve O’na döneceğiz diyerek” teslim olmaya ve Allah’a güvenmeye çağırılmaktadır. Tevekkül “Bir kişinin görevini üstlenme, kişiye güvence verme; kişiye işini devretme, emniyette olduğunu hissettirme” manalarına da gelir. İnsanın bir işi hakkında elinden gelen gayreti gösterdikten sonra işini Allah’a havale etmesidir. İnsan aciz yaratılmıştır, bazı şeyleri iradesiyle kontrol edebilse de aslında bireyler çoğu şeye hükmedemez. İnsanlar çoğu zaman mutlu olacağı şeyler peşinde koşar, mutsuzluğuna sebep olacak, onu üzecek olaylardan uzak durmaya çalışır, hastalık ölüm gibi olayları hatırlamak bile istemez. Bu gibi hakikatler bireylerin aciz olduğu durumlardır. Zayıflık, güçsüzlük, zaaf, gücü yetmeme gibi anlamlara gelen acz kavramı insanın manevi/ruhi boyutunu anlatır. Nahoş ve ani olaylar karşısında oluşan telaş ve korku; maddi/manevi kayıpların oluşması durumunda yaşanan kötü durumlar kişilerin bu gibi istenmeyen olaylara engel olmadığı için onu stres ve endişeye düşürür. Bu zorlu durumun giderilmesi ve kötü durumdan kurtulmak için insan kendinden güçlü Yaratıcıdan yardım ister. Allah’a güvenir tevekkül eder. Bu da onu stres ve kaygıdan uzaklaştırır. Allah’a güvenen kişiler yalnız olmadıklarını korunduklarını hissederek oluşan olumsuz duygulardan kurtulurlar.²⁹³

²⁹¹ Tarhan, Nevzat, *İnanç Psikolojisi*, (Timaş Yayınları, 2011), 102.

²⁹² İbn Manzur, *Lisâni'l-'Arab*, “vkl”,4910; Çağrı, Mustafa, “Tevekkül”, DİA, (Ankara: TDV Yayınları, 2012) 41/1-2.

²⁹³ Kasım Karataş-Mustafa Baloğlu, Tevekkülün Psikolojik Yansımaları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2019), 19/1.

3.1.3. Beden Sağlığı

Beden sağlığının korunması hem Kur'an'da hem de Peygamber Efendimizin hayatında uyguladığı ve üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Allah Teâlâ ibadetlerle beden sağlığını korumuştur; namaz ibadetiyle namazın günün belirli vakitlerinde kılınması kişinin Yaratıcı ile duygusal ve coşkusal ilişkisini sağlaması açısından önemlidir. Mü'minler maddi/manevi temizliğin yanında namazda yapılması gereken fiil ve eylemlerle eklem yerlerini harekete geçirir. Kas ve eklem ağrıları şeklinde belirtileri olan romatizmal hastalarına da tabipler bu hareketlere benzer kültür-fizik hareketleri önermektedir. Namaz vücut sıhhati bakımından minimum spor yapmakla aynı etkiyi vermektedir.

Hz. Muhammed (s.a.s.); "Diyet (az yeme) tüm devaların başıdır." buyurarak orucun insan sıhhatine yararlarını belirtmiştir.²⁹⁴ Oruç ile günün belli saatlerinde aç kalan beden vücutta biriken yağ depolarını harekete geçirerek damar sertliği, kolesterol, tansiyon gibi hastalıkların oluşmasını önleme, sindirim sisteminin dinlenmesi, sinir ve dolaşım sistemini rahatlatması sağlanmaktadır. Hac ve umre gibi ibadetlerde yapılan say ve tavaf da bireylerin uzun yürüyüşler yapmasına sebep olacaktır, bu da bedeninin kuvvetli olmasına dayanıklılık gücünü arttıracaktır.²⁹⁵

3.1.3.1. Temizlik

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ "*Elbiseni temizle maddi/manevi pisliklerden kaçın!*"²⁹⁶ buyurarak görülen ve görülmeyen kirlere uzak durulmasına, ruh ve beden temizliğinin korunmasına önem vermiştir. Farz ibadetlerde temizliği emretmiş; gusül ve abdest ile hijyen sağlanmıştır. Abdest ile bedeninin pislik ve kir ile dokunmanın sağlandığı el, yüz, ayak gibi organların yıkanması gerçekleştirilerek hijyen oluşturulmuştur. Özellikle kan, sinir ve lenf sistemi üzerinde temizliğin olumlu etkileri vardır. Abdest kalbe giden damarları olumlu yönde etkiler; abdest alınan su soğuk ise kan damarlarını daraltır, su sıcak ise

²⁹⁴ Tirmizî, "Tıb", 4; İbn Mâce, "Tıb", 4.

²⁹⁵ Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, 247-248.

²⁹⁶ el-Müddesir 74/45. el- Mâide 5/6.

genişleterek canlılık ve kıvraklık sağlar. Günün belirli vakitlerinde alınan abdest ile beyin sağlığı korunur. Lenf sistemi bedenin korunma merkezi görevini görür. Abdest ile lenf sisteminin en önemli yerleri (burun, bademcikler, boyun) uyarılır. Böylece bedenin korunma mekanizması harekete geçirilir. Bedenin statik elektrik muvazenesinin artması sonucu psiko-somatik maraz oluşur. Cilt altındaki kaslar statik elektriğin olumsuz neticeleridir. Bu kaslar sebebiyle ciltte kırışık oluşmaktadır. Abdest alan kişilerin ciltlerinde bu kaslar uyarılarak parlaklık ve canlılık meydana gelmektedir.²⁹⁷

Günün beş vaktinde kılınan namaz ile bedenimiz, giysilerimiz, namaz kılacağımız yerin temizliği zorunlu kılınarak beden ve ruh sağlığının muhafazası sağlanmıştır.

3.1.3.2. Beslenme

Âdemoğlunun yaratılış gayesi Allah'a kulluktur.²⁹⁸ Kulluğu ifa edebilmesi için ruhen sağlıklı olması gerektiği gibi beden de sıhhatli olması gerekmektedir. Allah Teâlâ bireyin yaşamını sağlıklı geçirebilmesi için birtakım önlemler getirmiştir. Bu önlemlerden biri de beslenmedir. Beslenme insanın ruh ve bedenini önemli derecede etkilemektedir. Kur'an'da beslenme kulluk bağlamında değerlendirilmektedir. Ayetler ışığında beslenmeye getirilen koruyucu prensipleri inceleyelim;

*“Ey Resuller tayyibattan yiyin ve salih amel işleyin. Muhakkak ki ben sizin yaptıklarınızı biliyorum.”*²⁹⁹

Allah (c.c) beslenmeye özel bir mana vererek yiyecek ve içeceklerin “tayyibat” özelliğine dikkat çekmiştir. Başka ayet-i kerimelerde tayyibatın helal, habis olanların haram kılındığı vurgulanır.³⁰⁰ “

“Tayyibat” kelimesini Fahreddin Razi; yaratılış gereği insana güzel ve hoş gelen lezzetli şeyler anlamını verirken “habais” kelimesini ise insanın fitratının

²⁹⁷ Kökelekli, *Din Psikolojisi*, 248.

²⁹⁸ ez-Zâriyât 51/56.

²⁹⁹ el-Mü'minûn 23/51.

³⁰⁰ el-Bakara 2/267, el-A'râf 7/157.

hoşlanmadığı kötü, pis şeyler manasını verir.³⁰¹ Maliki mezhebi; tayyibat kelimesi ile helal yiyeceklerin kastedildiğini habis ile haram yiyecek ve içeceklerin kastedildiğini belirtmektedir. İbn Abbas; habais, pis olanlar domuz eti, faiz ve benzerleridir demiştir. Şafii mezhebi; tayyibatı temiz ve hoş şeyler olarak kabul eder.³⁰²

Bu açıklamalara göre “tayyibat” Allah Teâlâ’nın helal kıldığı, güzel, lezzetli, insan fitratına ve sağlığına yararlı, hoş, insan haysiyetine ve keremine yakışan temiz şeylerdir. Habais ise insan sağlığına zararlı, pis, yerilen yiyecek ve içeceklerdir. İnsan fitratının pis ve iğrenç gördüğü, kısa ve uzun zamanda insan sıhhatine zarar veren yiyecek ve içecekler haram kabul edilerek yasaklanmıştır. Hak Teâlâ insan tabiatına faydalı olan temiz şeyleri helal kabul ederek kulların şükretmelerini istemiştir.³⁰³ İslamiyet çok fazla yemeyi yasaklamıştır. Peygamber Efendimiz; “İnsanların en fazla yemek yiyenleri kıyamet günü en aç olanlarıdır.” buyurarak çok yemek yemeyi, mideyi kötü bir kap gibi doldurmaya benzetmiştir.³⁰⁴ Çok fazla yemek bedeninin sağlığını bozarak hastalığa neden olur.

ABD’de yapılan araştırmada aşırı yemek yemenin zararları üzerine hafıza kaybı ve bunamayı tetiklediği ve bu durumun dengeli beslenen kişilere oranla iki katı olduğu tespit edilmiştir. Dengeli beslenen bireylerde nörolojik hastalıkların daha az görüldüğü belirtilmiştir.³⁰⁵

Hz. Muhammed (s.a.s.) sağlıklı beslenmeyi öğütleyerek “güçlü/kuvvetli mü ‘minin kuvvetsiz/güçsüz müminden hayırlı olduğunu”, buyurmuş, fazla yemek gibi aç kalarak sağlığın bozulmasını da yasaklamıştır.³⁰⁶

Mâide Sûresinin üçüncü âyet-i kerimesinde “*Ölü eti/leş, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen, boğularak öldürülen hayvanların etleri ile ölmeden önce yetişip kestiğiniz hayvanlar müstesna, yırtıcı hayvanların yediği, dikili taşların/put önünde kesilmiş hayvanlar ile fal oklarıyla paylaşmanız sizlere yasaklandı, işte bunlar fısktır*”. Buyurularak haram kılınan hayvanların etleri sayılmaktadır. Allah’tan başkasının ismiyle kesilen, bu sebeple eti yenen hayvanlar

³⁰¹ Razi, *Mefâtihi’l-gayb*, 15/27.

³⁰² Kurtubi, *el-Câmi’ li-Ahkami’l-Kur’ân*, 9/355.

³⁰³ el-Bakara 2/172, el-A’râf 7/31.

³⁰⁴ İbn Mâce, “Et’ime”, 50.

³⁰⁵ Psikiyatri “Fazla Yemek”, (Erişim 6 Temmuz 2021).

³⁰⁶ Müslim, “Kader”, 34; et -Tevbe 9/28.

görünüşte temiz olsalar bile Allah'tan başkası adına kesilmiş ise manevi anlamda haram olur. Nitekim Kur'an'da şirk ve müşriklerin necis olduğu³⁰⁷ belirtilmiştir. Âyette geçen ölü eti; boğularak ölen, vurularak ölen, yuvarlanarak ölen, yırtıcı hayvanların yediği hayvanların etleri meyte kelimesiyle karşılamaktadır. İçindeki bakteri, mikrop ve zararlı maddeleri yemeyi hem Kur'an-ı Kerim hem de Tevrat haram kılmıştır.³⁰⁸

Leş yemenin beden sağlığına zararları günümüzde çok iyi bilinmektedir. Hayvan öldüğünde ağızda, bağırsağında ve vücudunun diğer yerlerinde mikroplar dokuları ve organları kaplayarak birtakım zararlar oluşturmaktadır. Ölünün kokmasının sebebi de budur. Ya da hayvan herhangi bir hastalıktan ölmüş olabilir. Yenildiği takdirde sıhhi birtakım zararların oluşumuna neden olur. Kan birçok mikrobu barındırmakla beraber kesim esnasında kana birçok virüs bulaşmaktadır. Hayvanlara verilen yemlerde kullanılan kanın hayvanlarda salgın hastalıklara neden olduğu, bu hayvanları yiyen insanların da bulaşıcı hastalıklara yakalandığı bilinmektedir.³⁰⁹

Domuz etinde insan sağlığına zararlı birçok bakteri bulunmaktadır. Domuzdan insana bazı solucanlar geçmektedir. Trişin adı verilen solucanlar insanın bağırsaklarında yerleşerek çiftleşir, yaklaşık olarak 1500 yavrusu olur ve bunlar vücuda yayılarak beyne kadar ulaşabilir, bu da insanın ölümüne sebep olacak zararlar oluşturur. İslam ülkelerinde pek görülmeyen bu hastalıklar ABD gibi ülkelerde %4-%10 oranında ölüm sebebini oluşturur. Domuz şeridi de insanın sağlığına zarar veren, bağırsakta yaşayan 2- 4 metre uzunluğunda bir parazittir. Senelerce yaşayarak insanın sağlığını menfi anlamda etkiler. Zehirlenmelere neden olan salmonellozlar (bakteri) da domuz etiyle insana geçer.

Allah Teâlâ insana temiz ve helal olan yiyeceklerin haram kılınmaması gerektiğini ifade ederek her çeşit gıdadan faydalanılmasını istemiştir. Zararlı yiyecekleri haram bağlamında yasaklayarak koruyucu prensipler getirmiştir.³¹⁰

³⁰⁷ et-Tevbe 9/28.

³⁰⁸ Tevrat,14/8.

³⁰⁹ Unat, Ekrem Kadri, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm*, (İstanbul:1975), 47; el-Mâide 5/87.

³¹⁰ Unat, Ekrem Kadri, *Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm*, 49; el-Mâide 5/87.

3.1.3.2.1. Anne Sütü

Hıfzı sıhha bağlamında Kur'an'da Bakara Sûresi iki yüz otuz üçüncü ayeti kerimesinde annenin çocuğunu emzirmesi ve emzirmeyi tamamlamak isteyen ebeveynler için ilgili sürenin iki yıl olduğu belirtilir. Anne sütünün hem anneye hem de bebeğe birçok faydaları bulunmaktadır. Bebek doğduğunda annenin göğsünden süt gelir ve birçok hastalıktan bebekleri korur; Orta kulak iltihabı, menenjit, alt solunum yolu, idrar yolu enfeksiyonları, ishal, alerji reaksiyonları, diyabet, obezite gibi hastalıklara karşı bağışıklık sistemini artırır. Bebeğin ruhi, bedeni ve zekâ gelişimine katkı sağlayarak anne bebek-bağını güçlendirir. Diş, çene, organ ve doku gelişimini olumlu yönde etkiler.

Emzirmenin anneye faydaları; anneyi meme kanseri, rahim kanseri ve ileri yaşlarda anneyi kemik erimesinden korumasıdır. Rahim eski haline dönerek anneyi kan kaybından ve anemiden korur. Annenin kilo vermesine yardımcı olur. Emziren kadınların çocuklarıyla bağlarını kuvvetlendirerek annelik duygusunu güçlendirir.³¹¹

Anne sütünün; anne ve bebek için, başta sağlık, psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden birçok faydaları bulunmaktadır.

3.1.3.3 Sağlık ve Cinsellik

Hak Teâlâ birey ve cemiyetin sağlıklı olması, salgın hastalık, bela ve felaketlerden korunması için kalıcı ve koruyucu prensipler getirmiştir. Bu prensiplerden biri; fertleri, aileleri, kuşakları ve cemiyetleri bozan, nesillerin karışmasına sebep olan, utanma ve terbiye duygularını yok eden cemiyetin kilit taşı olan aileyi temelinden sarsan zinayı ve zinaya yaklaşılmasını yasaklamasıdır.

Zina; kadın ve erkeğin nikâh akdi olmadan cinsel ilişkiye girmesidir.³¹² En'âm Sûresinin yüz elli birinci ayetinde; *“Gizli olsun açık olsun, çirkinliklere fuşşiyata yaklaşmayın...”* ve İsrâ Sûresinin otuz ikinci âyetinde de *“Zinaya yaklaşmayın. O çirkin ve kötü bir yoldur.”* buyrulmaktadır.

³¹¹ Sağlık Bakanlığı, “E-Kütüphane”, (Erişim 07 Temmuz 2021).

³¹² İsfahânî, Müfredâtü *elfâzi'l-Kur'ân*, 674.

Furkân Sûresinin altmış sekizinci ayetinde zinanın adam öldürme gibi büyük günah olduğu ve karşılığının ağır ceza olduğu vurgulanır. Zina eden kadın ve erkeklerin ancak zina eden erkek ve kadınlarla ya da müşriklerle evlenebileceği belirtilir. Hayâsızlık çirkin ve kötü fiil anlamına gelen fahşa kelimesi de zina manasında kullanılır.³¹³

Evlilik dışı ilişkiler, fuhuş ve cinsi sapıklıklar, Kur'an, Tevrat ve İncil'de haramdır. Kesin olarak yasaklanmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s) cemiyette zina, fuhuş, iğrençlikler ve çirkinlikler yayılarak alenen yapılırsa taun (veba) gibi hastalıklar ve daha önce bilinmeyen salgın hastalıkların oluşacağını haber vermiştir.³¹⁴

Gayri meşru ilişkilerin günümüzde ilmi ve tıbbi olarak zararları ve hastalıkları sabit olmuştur; AIDS, Frengi, bel soğukluğu, HSV enfeksiyonu, HPV enfeksiyonu, hepatit B, Klamidya vb. hastalıklar bulunmaktadır.

Bu hastalıkların en ölümcül ve bulaşıcı olanı AIDS'tir. Edinsel bağışıklık yetmezliği sendromu olarak bilinen AIDS hastalığı, bağışıklık sisteminin tahribatı neticesinde vücudu enfeksiyonların kaplamasıyla oluşur. Hastalıklara direnç sağlayamayan kişilerin ölümüne sebep olabilen, cinsel yolla ve kanla bulaşan bir hastalıktır. Bu hastalıktan korunmak nikâh ile sağlanan meşru cinsellikle olur.³¹⁵

Frengi; cinsel ilişki, kan transfüzyonları, öpüşmek ve buna benzer yollar ile bulaşır. Bakterinin neden olduğu yaralar bireyden bireye temas ile bulaşır. Genital organlar, vajina, makat, rektum, ağız ve dudaklarda yaralar görülür. Korunmak için şüpheli cinsel temastan kaçınılmalı, tek eşli ilişkiler seçilmelidir.

Bel Soğukluğu; hastalık anal ve oral yolla homoseksüel ilişkiler ile de bulaşabilir. Tek eşlilik ile korunma sağlanabilir.

Klamidya enfeksiyonu "chlamydia trachomatis" adı verilen bakterinin sorumlu olduğu, cinsel yolla bulaşan bir enfeksiyondur. Kısırlığa neden olabilir. Nadir olmakla beraber Klamidya boğaz ve göz dâhil olmak üzere vücudun diğer bölümlerini de etkileyebilir.

³¹³ el-Bakara, 2/169, 268; Âl-i İmrân, 3/135; en- Nisâ, 4/15, 19, 25; el-En'am, 6/151; el-A'râf, 7/28, 33, 80; Yûsuf, 12/24; en-Nahl, 16/90; en-Nûr, 3.24/19; en-Neml, 27/54; el-Ankebût, 29/28; el-Ahzâb, 33/30; eş-Şûrâ, 42/37; en-Necm, 53/32; et-Talâk, 65/1.

³¹⁴ İbn-i Mace; "Fiten", 22.(No: 4019).

³¹⁵ Sağlık Bakanlığı "Bulaşıcı Hastalıklar" (Erişim 04 Temmuz 2021).

Kur'an; Hz. Lut'un kavminin cinsel sapkınlıkları nedeniyle ilahi gazaba uğradıklarını haber vermektedir³¹⁶ Haram ve helallerdeki hikmet bilimin gelişmesiyle günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'an, toplumu bozacak çirkinliklerin, fuhşiyatın ve gayri meşru ilişkilerin yasaklandığını ifade ederek fuhşa ve kötülüğe yönlendiren sebepleri kaldırarak bireyin ve toplumun sağlığını muhafaza etmiştir.

3.1.3.3.1. Hayız

Hayız lügatte akmak manasına gelir. Sağlıklı genç kız ve kadınların ergenlik çağına ulaştıklarında rahimlerinden belirli aralıklarla gelen kandır.³¹⁷

Bakara Sûresinin iki yüz yirmi ikinci ayetinde adetli kadınla cinsel ilişki haram kılınarak kadının sıhhatine zarar verecek enfeksiyon ve hastalıkların önlenmesi sağlanmıştır. Hayzın eza olduğu ifade edilerek hayız bitimine kadar kadınlarla cinsel temastan uzak durulması gerektiği emredilmektedir. Âyet-i kerimede geçen eza kelimesi kişilerin canına, nefesine, bedenine, malına ve mülküne dokunan zarar anlamına gelir. Hayız ise; insana iğrenç gelen, pislik ve kirlilik, tiksindiren, kokusu ve rengi bozuk kan manasına gelir. Bu durumdaki adetli kadınla cinsel ilişkiden sakınılması gerekmektedir.

Arap yarımadasında bulunan kabilelerin özellikle Yahudilerle yakın ilişkileri vardı. Bu da onların Yahudi kabilelerinden etkilenmelerini sağlamıştı. Yahudiler adetli kadınlardan uzak durarak onlarla yemek yemez aynı yerde de yatmazdı. Yahudiler gibi Mecusi inancına sahip bireyler de hayızlı kadınlardan uzak duruyorlardı. Hayzı önemsiz sayan Hıristiyanlar ise hayızlı kadınlarla cinsel temastan kaçınmıyorlardı. Yahudilerin bu uygulamalarını Hz. Muhammed'e (s.a.s) soran sahabilerin sorusuna binaen bu ayet nazil olmuştur. Vahiy bu gibi inançların aksine kadınları sosyal hayattan uzaklaştıracak, onları küçük görececek bir hüküm inzal etmeyerek hayızlı kadınların psikolojik ve sosyolojik anlamda etkilendiğini belirtir.

³¹⁶ el-A 'râf 7/81,83,84; eş-Şuarâ, 26/172,173; en-Neml, 27/55,57,58

³¹⁷ Curcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Kitabut-Tarifât* Tercüme ve Şerh eden Arif Erkan, (Bahar Yayınları, 1997), 91.

Hız. Aişe'ye hayızlı kadının neresi kocasına helal olur sorusuna cevaben cinsel temasın dışındaki her şey helaldir. demiştir.³¹⁸

Hayızlı kadın ile cinsel temasın zararlarını modern tıp da belirtmektedir; doğal koşullarda kadının döl yolunda laktik asit bulunmaktadır. Bu da kadının üreme sıhhatini zararlı bakterilerden muhafaza eder. Hayız döneminde ise asit miktarı azaldığından bakterilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Hayızlı kadın ile cinsel ilişki enfeksiyonları arttırarak döl yolundaki tahrişi çoğaltmaktadır. Bu da cinsel temas sonucunda iltihapların oluşmasını sağlamaktadır. Vajina hayız sebebiyle açıldığında mikroplar kolay bir şekilde geçer. Ruhsal olarak kadın cinsel temastan kaçınmaktadır. Cinsel ilişki hayız kanını arttırarak veya azaltarak doğal seyrini olumsuz yönde etkilemektedir. Adet düzensizliği oluşturmaktadır. Hayız kanının kokusu erkeği menfi yönde etkileyerek erkekte birtakım hastalıklara imkân vererek idrar yolu enfeksiyonları oluşturabilmektedir.

Sonuç olarak Kur'an nikâhlı eşlerle adet döneminde cinsel ilişkiyi yasaklayarak ruh, beden ve aile sağlığını muhafaza etmiştir. Modern zamanda tıp da hayızlı kadınlarla cinsel ilişkinin zararlarını benzer biçimde belirtmektedir.³¹⁹

---

³¹⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, 3/720-731.

³¹⁹ Mehmet Zeki Doğan; *İnsan Sağlığı ve Kur'an'ı Perspektif*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (2020), 8-11.

3. 2. Maraz ve İbadet

Allah Teâlâ; *Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım* buyurmaktadır.³²⁰ Yaratılış amacı kulluk olduğuna göre insanın bu gayeye uygun olarak ibadetlerini eda etmesi gerekmektedir. Bu hususta hasta ile sağlıklı insan arasında fark yoktur. Ancak İslamiyet insanların hayatlarını kolaylaştırmayı esas alarak zorlaştırmamayı, sevindirip müjdelemeyi, nefret ettirmemeyi prensip haline getirmiştir.³²¹ Kulluğun eda edilmesinde zorluk, sıkıntı ya da hastalık varsa bazı kolaylıklar getirmiştir. Kolaylaştırmadan kasıt dinin doğallığının korunmasıdır. Zorlaştırmadan kasıt ise ruhi ve bedeni takatin yıpratılarak gündelik yaşamın güçleştirilmesidir. Hak Teâlâ farz kıldığı ibadetlerin gereğinden çok yapılmasını insanların gücünü aşan şeyleri yapmasını istememiştir. Toplumsal hadiselerde, çevre ve maraz durumunda misallerle çıkış yolu göstermiştir.³²²

Maraz'ın neticesi olarak müminin kulluk görevlerinde; teyemmüm, namaz, oruç, hac umre gibi ibadetlerde kolaylık (ruhsat) getirilmiştir. Hasta bireylere getirilen ruhsatlar ayetler ışığında incelenecektir:

3.2.1. Teyemmüm

Teyemmüm lügatlerde yönelme ve kastetme manalarına gelmektedir. Kur'an'da hükmi pisliği, hadesten tahareti (abdest, gusül) giderme amacıyla suyu veya suyu kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda toprak ya da toprak cinsiyle yapılan temizliktir. Mâide Sûresinin altıncı âyet-i kerimesinde Allah Teâlâ su bulunmadığında veyahut herhangi bir hastalıktan ya da mazeretten dolayı suyu kullanma imkânı olmadığı durumlarda teyemmüm edilmesini istemiştir.

Razi; hastanın teyemmüm yapması ile ilgili üç çeşit hastalık bulunduğunu ifade etmektedir;

1. Suyun kullanıldığı takdirde büyük zarar oluşacak yâda öleceğinden korkulursa teyemmüm edebilir.

³²⁰ ez-Zâriyât 51/56.

³²¹ Buhari "İlim", 11.

³²² el-Hac 22/78.

2. Suyu kullandığı zaman zarar vermeyecek ve ölüme sebep olmayacağından korkulmayan hastalık; böyle durumlarda imam Şafii hastanın teyemmüm ettirilmeyeceğini söylemekte, İmam Malik ve Davut ez-Zahiri “*eğer hastaysanız*” cümlesi bütün hastalıkları kapsar ve teyemmüm etmek caiz olur, demektedir.
3. Su kullanılması durumunda hastalık artacaksa ya da hastanın sağlığına kavuşması uzun sürmesinden endişe ediliyorsa teyemmüm edilir. Âyet-i kerimede geçen *eğer hasta olursanız*” ifadesi genel bir ifade olup; İmam Şafii, İmam Malik ve İmamı Azam’a göre hasta su varsa bile teyemmüm ettirilir. Bu görüşe göre su kullanılması durumunda organların zarar göreceğinden endişe edilen bir hastalık ise bu durumda teyemmüm ettirilir.³²³

Hastalar ibadete hazırlık olarak hükmi temizliği (hadesten tahareti) yapmak için suyu kullandıklarında hastalığın ilerleyeceğinden ya da öleceklerinden endişe ederlerse teyemmüm ederler. Bu da kulluk görevlerini eda etmek için getirilen bir kolaylıktır.

3.2.2. Namaz

Namaz kelimesi Kur’an’da “salat” kelimesi ile ifade edilir. Lügatlerde “af dileme, bağışlanma, yalvarma, dua etme, iyilikler yapma,” anlamındadır.³²⁴ Namaz dini terim olarak tekbir ile başlayan belirli hareketleri olan Kur’an âyetleri ve dualar okunan, selamla son bulan farz kılınmış bir ibadettir. Namaz Allah Teâlâ’dan kullara merhamet, onları tezkiye etme, meleklerin kullara dua etmeleri, kulları iyiliklere doğruya ulaştırması onlara acıması manalarına gelmektedir. Namaz bütün peygamberlere emredilen en önemli ibadettir.³²⁵ Hz. Muhammed (s.a.s) namazı genellikle ilk vaktinde kılınmış ve kılınmasını istemiştir. Ancak akıl sağlıklarını yitiren insanlara sorumluluk yüklememiştir. Peygamber Efendimiz “Üç bireyden mükellefiyet kaldırılmıştır: Uykudan kalkıncaya kadar uyuyandan, buluş çağına girinceye kadar çocuktan, iyileşinceye kadar akıl hastasından (deli)” buyurarak akıl

³²³ Razi, *Mefâtihi'l-gayb*, 11/170.

³²⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, “s-l-t”, 490-491.

³²⁵ el-Bakara 2/ 83,157,286; Hüd 11/87; Tâhâ 20/14; İbrâhîm 14/37,40; el-Enbiyâ 21/72-73; Lokmân 31/17; Yûnus, 10/87 el-Ahzâb; 33/43; Meryem 19/31,55.

sağlığını yitiren insanların mükellef olmadığını ifade etmiştir. Akıl sağlığı olan müminler başka hastalıklara yakalansalar bile yaşam boyu namaz kılmakla mükelleftir. Ancak bazı kolaylıklar göstererek hasta ya da zorluk durumlarında olan bireylerin nasıl namaz kılacağı belirtilerek kulluklarını yapmaları sağlanmıştır.³²⁶

*“Allah, kişileri ancak gücünün yettiği ile sorumlu kılar.”*³²⁷ Âyet-i kerimesinde insanın güç yetiremeyeceği şeylere mükellefiyet verilmediği belirtilir.³²⁸ Hz. Muhammed (s.a.s.); “Namazı ayakta kıl bunu yapamıyorsan oturarak kıl. Bunu da yapmaya kuvvetin yoksa yatarak namazını kıl.” buyurmaktadır.³²⁹

Fetih Sûresinin on yedinci âyet-i kerimesinde; *“Âmâya zorluk yoktur, topala zorluk yoktur, hastaya zorluk yoktur.”* buyrulurken müminlerin ibadetlerini rahat bir şekilde yapmaları istenmiştir. Hastalık insanda ağrı, sızı, meşakkat getirir. Bu sebeple kolaylaştırma temel alınarak namaz kılmada hasta kişinin gücüne göre kolaylık sağlanmıştır. Namazın farzlarından olan kıyam önemli bir rükün olmasına rağmen ayakta kılamayan ya da güçlüğüyle ayakta duran kişiler için, rükû ve secdesini yapamayan bireyler için gücüne göre oturarak, yan yatarak, ya da ima ile (başıyla ya da gözüyle işaret ederek) namazını kılar.

Bakara Sûresi kırk üçüncü ayetinde Allah Teâlâ *“Rükû edenlerle beraber rükû edin”* buyurarak namazın cemaatle birlikte kılınmasını istemiştir. Peygamber Efendimiz beş vakit namaz farz kılındıktan sonra cemaatle namaz kıldırması ve Müslümanları cemaatle namaz kılmaları için özendirmiştir. *“İçinizden kim namaz kılmak için güzelce abdest alıp, mescide gelirse mescide gelinceye kadar attığı her adım için sevap yazılarak günahı silinir. Mescitte beklediği süre kadar namaz kılıyormuş gibi sevap kazanır. Abdesti bozulmadığı ve hiçbir kimseye zarar vermediği sürece melekler bu kişilere; ‘Allah’ım! Bu kullarını affet, onlara acı, merhamet et ve tevbelerini kabul et’ diye hayır duada bulunurlar.”*³³⁰

Müslümanların birlikte ibadet etmeleri aralarında muhabbet, sevgi, iletişim ve yardımlaşmayı sağlayarak kardeşlik duygularını güçlendirir. Ancak İslamiyet

³²⁶ Buhari, “Salat”, 48.

³²⁷ Bakara 2/286.

³²⁸ Ebu Davud, “Hudûd”, 17.

³²⁹ Buhârî, “Taksir”, 19.

³³⁰ Ebu Davud, “Salât”, 49, en-Nisâ 4/29. Buhârî, “Tıbb”, 53.

insan canının korunmasını esas alarak hem kendi canını korumayı hem de başka insanların canını korumak için önlemler alınmasını istemiştir.⁴²²

Özellikle bulaşma tehlikesi bulunan hastalıklarda müminlerin koruyucu tedbirler alarak hastalığı bulaştırmamasını Hz. Muhammed (s.a.s.); “Salgın hastalığa yakalanan kişi hastalığı olmayan kişiyle aynı ortamda bulunmasın”³³¹ buyurarak hastaların hem kendi sağlıklarını hem de diğer insanların sağlıklarının korunmasını istemiştir.

3.2.3. Oruç

Hicri aylardan Ramazan ayında oruç tutmak İslam’da farz kılınan kulluk görevlerinden biridir. Akıl sağlığı yerinde ergenlik çağına ulaşmış Müslümanlar oruç tutmakla sorumludurlar. Oruç ibadetini yerine getirmedikleri zaman büyük günah işlerler. Ancak Bakara Sûresinin yüz seksen üç ve yüz seksen dördüncü âyet-i celilelerinde hastalara, yolculara ve oruç tutmaya takati olmayanlara bazı kolaylıklar getirilmiştir.

Oruçlu iken hastalananlara orucu bozma veyahut oruç tutmama ruhsatı verilerek sağlıklarına kavuştukları zaman orucu kaza etme imkânı verilmiştir. İyileşme umudu olmayanların da fidye verebilecekleri belirtilmiştir. Âlimler oruç ibadetinin yapılması durumunda marazın artması veya kişinin sağlığına kavuşması uzun sürecekse böyle bir halde orucun ertelenebileceğini, kaza edilebileceğini belirtmişlerdir.³³² Bu sebeple kulluk görevlerinden orucu tutması durumunda hasta olacağı, hastalığının artacağı ya da uzun süreceği doktor tarafından belirtilen kişiler de hasta hükmünde kabul edilerek oruçları ertelenebilir. Peygamber Efendimizin ashabından fakih Abdullah b. Ömer (r.a.); gebe kadınların hem kendi sağlıkları hem de bebeklerinin sağlığı konusunda kaygısı varsa orucu erteleyebileceklerini belirtmiştir.³³³

Netice olarak oruç tutması halinde hasta olacaksa veyahut hastalıklara yakalanma ihtimali fazlaysa ve bu durumu doktor belirtmişse kişi oruç tutmayı

³³¹ Buhârî, “Tıp,” 53

³³² İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr*, Çev. Ahmed Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu, Mehmet Savaş, şamil yayınları, 3/404.

³³³ Muvatta, “Sıyam”, 52.

erteler. Daha sonra sağlığına kavuşunca orucunu tutar. Oruç ibadetiyle mükellef olduğu halde hiçbir zaman tutamayacak durumdaysa fidye verir. Bakara Sûresi iki yüz seksen altıncı ayetinde bireylerin güçleri oranında sorumlu oldukları belirtilir.

3.2.4. Hac ve Umre

Hac lügatlerde gitme, yönelme, kastetme ve ziyaret anlamına gelir.³³⁴ Senenin muayyen ay ve günlerinde Mekke’de bulunan Beytullahı ve civarında bulunan ibadet (Arafat, Safa, Merve, Mina, Müzdelife vb.) yerlerini usulüne göre ziyaret etmektir.³³⁵ Kur’an-ı Kerim’de “Hac” isminde müstakil bir süre bulunmaktadır. Hac ibadeti, gücü yeten Müslümanların yerine getirmesi gereken, Allah’ın insanlar üzerindeki hakkıdır.³³⁶ Hz. Muhammed (s.a.s.) hac ibadetinin İslamın beş şartından biri olduğunu belirterek; “Hac ve umreyi beraber yapın. Bu, ibadetler körüğün altın gümüş ve demirin pisliğini giderdiği gibi günahları giderir. Allah’ın kabul ettiği haccın mükâfatı cennettir.”³³⁷ buyurmuştur. Hac ibadeti vücut ve mal ile yapılan islamın beş şartından biridir. Hac sağlıklı, ergenlik çağına ulaşmış, hür, yol güvenliği olan, maddi olarak ekonomik gücü olan Müslümanların yaşam boyu bir defa eda etmeleri gereken farz bir ibâdetdir.⁴³⁰ Umre ise; ihrama girerek Beytullahı tavaf, Safa ile Merve arasında Say yapıldıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkılarak yapılan bir ibadettir.³³⁸

Lakin ibadetlerde sorumluluk hususunda bireyin sağlık, güç, kuvvet ve olanaklarına göre kolaylıklar getirmiştir. Gerek Kur’an’da gerek hadis-i şeriflerde dinde zorlaştırmanın olmadığı, zorluklarla beraber kolaylığın bulunduğu, insanın ancak güç yetirebildiği şeylerle mükellef tutulduğu belirtilir.³³⁹ Âl-i İmrân Sûresi doksan yedinci ayeti kerimesinde geçen “istataat” (gücü yetme) kelimesiyle haccın gücü yetenlere farz olduğu belirtilmektedir. Lügatlerde geçen istataat kelimesi güç

³³⁴ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “h-v-g”, 778.

³³⁵ Ateş, Süleyman, *Kur’an’ı Kerim Ansiklopedisi*, 1/111.

³³⁶ Âl-i İmrân 3/97.

³³⁷ Buhârî, “İman”, 1, 2; Müslim, “İman”, 19-22; Tirmizî, “İman”, 3. Tirmizî, “Hac”, 2.

³³⁸ Heyet, Hayrettin Karaman vd., *İlmihal*, (İstanbul: DİB Yay. 1998), 1/154.

³³⁹ el-Bakara 2/256, 286; el-İnşirâh 94/5-6

yetirmek, sahiplenmek, emri altına almak gibi anlamlarda kullanılır.³⁴⁰ “İstîtâat” kelimesi âlimler arasında farklı açıklanmaktadır:

- a. Hazret-i Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Said b. Cübeyr, Süddî ve Abdullah b. Ömer’e göre; istataat kelimesiyle yol azığı ve binek anlatılmak istenmektedir. Zira hacca gidip geri dönünceye kadar azığı ve bineği olan müminlerin hac ibadetlerini yapmaları fazdır. Abdullah b. Ömer Hz. Muhammed’in (s.a.s.) yanına bir kişinin gelip “Ya Resûlullah istataat ne demektir?” diye sorduğu zaman Hz. Muhammed’in (s.a.s.) “Yol azığı ve binektir.” buyurduğunu nakletmiştir.³⁴¹
- b. Abdullah b. Zübeyr, Ata, Dahhak’tan gelen bir rivayete göre; istataat, Beytullah’a gitmeye güç yetirmektir. Kişi yaya ya da binekle hacca gidebilir. Bu iki şart bulunduğu halde yol güvenliği yoksa gidemeyebilir. Zira Beytullah’a gitmeye gücü yetenlerin üzerinde hac farz olur.
- c. İkrime’den gelen bir nakle göre; istataat bireyin sağlıklı olmasıdır. Akıl ve beden sağlığı yerinde olan kişilere hac farzdır.
- d. İbn-i Zeyd’den gelen bir rivayete göre; istataat ile geçimlik, beden sıhhati ve bineğe sahip olmaktır. Bu rivayete göre Beytullah’a ulaşacak geçimlik ve bineği olduğu halde sağlık problemi varsa hac farz olmaz.

Taberi’ye göre; istataat kelimesiyle kastedilen Abdullah b. Zübeyr’den nakledilen görüştür. İstataat kavramı hacca ulaşmaya güç yetirenler anlamına gelmektedir. Kişi hacca gidemeyecek kadar hasta, kötürüm ve acizse, güvenlik ve düşman engeli var ise bu farziyeti kalkmaktadır.³⁴²

Hz. Muhammed (s.a.s.); “Hac ibadetini yapmak isteyenler çabuk davransın zira hastalanabilir, (malını, mülkünü, parasını) kaybedebilir, başka ihtiyaçları olabilir. Haccın şartlarını taşıyan kişi imkân bulduğu vakit hac farz olur. Ertelemeden haccı eda etmesi beklenir.” buyurmuştur.³⁴³

Diyanet İşleri Başkanlığı Yüksek Kurulu 30.01.2019 tarihinde toplanarak; “Hac, İslam’ın beş temel esasından biri olup hem bedenî hem de malî yönü bulunan

³⁴⁰ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “t-a-v”, 2720.

³⁴¹ Tirmizi, “Hac”, 4.

³⁴² Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, 5/609-618.

³⁴³ İbn Mâce, “Menâsik”, 1; Ebû Davud, “Menâsik”, 6.

bir ibadettir. Hac ibadeti sağlık, malî yeterlilik ve yol emniyeti yönünden haccetme imkânına sahip, hür, akıl sağlığı yerinde ve ergenlik/büluğ çağına ermiş her Müslümana farzdır. Haccın kimlere farz olduğunu bildiren Âl-i İmrân Sûresinin 97. ayetindeki “istitâat/güç yetirebilme” şartının beden sağlığını da kapsadığını ifade eden İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik, hac ile ilgili diğer şartları taşıdığı halde sağlığı elvermeyen ve bedenî güce sahip olmayan kişilere haccın farz olmadığı kanaatindedirler. Hanefilerden İmameyn de dâhil diğer iki mezhep ise bu durumda olanlara haccın farz olduğunu ancak bizzat gidememeleri halinde bedel göndermeleri gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Hac kendilerine sağlıklı iken farz olduktan sonra bunu edâ etmeyen ve sonrasında sağlığını kaybedenlerin bedel göndermek suretiyle bu ibadeti vekâletle edâ etmeleri gerektiği konusunda ise âlimlerin görüş birliği vardır. Kurulumuz; İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik’in görüşleri istikametinde, kendi başlarına vasıtaya binip-inemeyecek ve hac menâsikini yapamayacak durumdaki hasta, yaşlı, kötürüm, felçli ve engelli kimselere haccın farz olmadığı görüşünü tercih etmektedir. Diğer taraftan kendisine hac farz olduktan sonra, yaptığı ibadetin manasını, mahiyetini ve rükünlerini kavrayamayacak ve kendi işlerini göremeyecek derecede sağlığını kalıcı olarak yitiren kişilerin sorumluluktan kurtulmak için bu ibadeti bedel/vekâlet yoluyla yaptırmaları gerekir.” Şeklinde karar almıştır.

Nitekim hac ibadeti farz olan kulluk görevlerindedir. Ancak kişi akli ve bedeni olarak sağlık problemi olduğu için bu ibadeti yapamayacak durumda ise bu kişilere İslâm dini ruhsat vermiştir.³⁴⁴

3.2.5. Cihat

Sözlükte cihat; çalışmak, gayret sarf etmek, emek harcamak, meşakkat, sıkıntı, zorluk, güçlük³⁴⁵ manalarını içerir. Terim olarak İslam düşmanlarına karşı mücadele etmek, dini tebliğe çalışmak, iyiliği emredip kötülüğü nehy etmek, nefse, şeytana, bütün gücüyle savaşmak anlamına gelir. Cihat kavramı Kur’an’da rıza-i

³⁴⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, (DİB) “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı”, (Erişim 15 Temmuz 2021).

³⁴⁵ Halil b. Ahmed, *Kitabul Ayn*, “c-h-d”, 1/268-269.

ilahi doğrultusunda yaşama gayreti, can ve mal ile Allah rızası için çalışıp çabalama, mücadele etme harp etme ve savaş manalarında kullanılır.³⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de Hak Teâlâ cihat ile alakalı şöyle buyurmuştur; “*Allah yolunda hakkıyla cihat ediniz. Zulüm görmeleri nedeniyle mü'minlere cihat izni verildi. Sizinle muharebe edenlere siz de Allah yolunda muharebe edin. Haddi aşmayın. Allah haddi aşanları sevmez. Size ne oluyor da Allah yolunda zulme uğrayan, acı çekerek: Rabbimiz bizleri zalim olan şu memleketten çıkar bize yardımcı gönder. Diyen kadın erkek ve çocuklar için savaşıyorsunuz? Din Allah'ın oluncaya kadar ve fitne ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın.*” gibi âyetlerle Müslümanlara cihat emri verilmiştir. Allah rızası için ölenler şehitlik mertebesi ile mükâfatlandırılmıştır.³⁴⁷ Cihat konusunda hadis-i şeriflerin nefis, şeytan, din düşmanlarıyla ve kötülükle mücadeleyi ihtiva ettiği görülür. Peygamber Efendimiz “En erdemli amel hangisidir?” diye soran sahabeye “Allah yolunda cihattır.” Buyurmuş, “Sonra hangi ameldir?” diye sorunca mebrur bir hacdır.” demiştir.³⁴⁸

Cihat en önemli kulluk görevlerinden biridir. Karşılığında Allah rızası ve büyük bir mükâfat vardır. Allah rızası için cihat eden mümin eğer katledilirse şehadet ile müjdelenmiş ve sonsuz mutluluk vadedilmiştir.³⁴⁹ Cihat Müslümanlara farz olan ibadetlerden biridir. Ancak bazı durumlarda farziyeti kalkar. Tevbe Sûresinin doksan birinci âyetinde “*Allah ve Resulüne samimiyetle bağlı olduktan sonra zayıflara, hastalara infak edecek bir şey bulamayanların sorumluluk yoktur.*” buyurulmaktadır. Fetih Sûresi on yedinci âyeti; görmenin gerekli olduğu sorumluluklarda âmâ kişiden, yürümenin engel teşkil ettiği konularda topal kimseden, hastalığın olduğu durumlarda oruç, namazın bazı şartları ve rükünleri, cihat ve benzeri farz ibadetleri düşürür. Hasta olan kişiye cihat etmediği için günah ve ceza yazılmaz.³⁵⁰

³⁴⁶ ez-Zümer, 39/41; el-Furkân, 25/52.

³⁴⁷ el-Bakara 2/154, 190, 193; el-Enfâl 8/72, el-Hac 22/39,78.

³⁴⁸ Buhârî, “İman” 18;” Hac” 4, 34, 102, “Umre” 1; “Sayd” 26; “Cihad” 1; “Tevhid” 47; Müslim, “İman”, 135, “Hac” 204, 437; Tirmizî, “Fedâlu'l-cihâd”, 22, “Hac” 88; Nesâî, “Hac” 4, 5, 6, “Cihad” 17; İbn Mâce, “Menâsik”, 3; Muvatta, “Hac” 65.

³⁴⁹ Âli İmrân 3/157.

³⁵⁰ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Münir*, (Suriye Dimaşk: Darul fikr”, 9/202.

3.3. Maraz ve Sabır

Sabır sözlükte “alıkoymak, mâni olma, engellemek, güçlü, kuvvetli, dayanıklı olmak, metanetli olmak, beklemek ve intizar etmek, hapsetme gibi manalara gelir. İbn Manzur’a göre bir musibet nedeniyle nefsin tutuklu kalmasıdır.³⁵¹ Gazzali’ye göre; “nefsi endişeden, lisanı yakınmadan, uzuvları nahos durumlardan sakındırmak, lütufta ve üzüntüde ayırım gözetmeyip her iki durumda sakinliğini korumak, Allah’tan gayrısına şekavet etmemektir.” İnsanın nefsi arzularına karşı mukavemet göstermesidir.³⁵²

Elmalılı sabrı şöyle tanımlamaktadır; iman, güzel ahlak ve güzel davranışlar ile Allah yolunda kararlılık göstermektir. Doğruluk yiğitlik ve mertliktir. Aksi halde şerlere tahammül etme, rezalete rıza gösterme, kötülüğe uyma anlamına gelen tembellik, alçalma ve acizlik olan ilgisizlik değildir.³⁵³ Toshihiko İzutsu’ya göre sabır; İnsanın içten gelen duyguyla, her zorluğun üstesinden gelerek inancından vazgeçmeyerek istikrarlı olmasıdır.³⁵⁴

Cüneyd-i Bağdadi sabrı; Allah rızası için meşakkat ve musibetler geçinceye kadar acılara, cefalara katlanarak razı olmak biçiminde tarif eder.³⁵⁵

Kur’an-ı Kerim’de iman edenlere; acılara, musibetlere, cefalara, ağırlara karşı sabretmeleri öğütlenerek karşılığında hesapsız bir şekilde mükâfat verileceği müjdelenmiştir.³⁵⁶ Resullerin, nebilerin ve mü’min kulların yaşamlarından örnekler verilerek sonsuz mutluluğa ve kurtuluşa nasıl ulaştıkları bazı âyet-i kerimelerde anlatılmaktadır.³⁵⁷

3.3.1. Kur’an’da Sabır

Kur’an’da sabır birkaç manada zikredilmektedir;

³⁵¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “s-b-r”, 2391.

³⁵² Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed, *İhya’u ulumi'd-din*, trc. Mehmet Müftüoğlu-A. Fikri Yavuz, İstanbul ts. 4/63.

³⁵³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 9/434.

³⁵⁴ İzutsu, *Toshihiko Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Trc. Süleyman Ateş, İstanbul, ts, 147.

³⁵⁵ Kuşeyrî, Ebu’l-Kasım Alidulkerim b. Havazin b. Abdülmelik, *Kuşeyrî Risalesi*, tre. Süleyman Uludağ, (İstanbul: 2003), 266.

³⁵⁶ ez-Zümer/10.

³⁵⁷ el-A ‘râf 7/125-126; Yûsuf 12/56, 90; Sâd 28/44; el-Kalem 68/48-50.

İmanında sebat ederek musibetlere direnme; Peygamberler ve peygamberlerin davetine uyan mü'minler imanları nedeniyle zalimlerin zulmüne uğrayarak mücadele etmişlerdir. Bu örneklerden biri Hz. Musa'nın kıssasıdır. Sihirbazlar Hz. Musa'ya inanınca Firavun tarafından öldürülme, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi tehlikesiyle karşılaşmışlardır.³⁵⁸ Hakikaten Hz. Musa'nın döneminde yaşamış Allah'a iman eden sihirbazların Firavun'un zulmüne uğramalarına rağmen imandan vazgeçmeyerek şehit olmaları imanda sabırdır.

Muharebe esnasında düşmana karşı mukavemet göstererek rehavete kapılmamak; Sabır muharebede savaşçının gösterdiği yiğitlik olarak erkeklik onuru sayılmıştır.³⁵⁹ İslam düşmanlarıyla savaşan mü'minlere farz kılınmıştır.³⁶⁰

*"Nice nebilerle beraber birçok Rabbani kullar savaştı. Allah yolunda uğradıkları musibetler nedeniyle zaaf göstermediler, usanmadılar, boyun eğmediler. Allah sabırlı olanları sever."*³⁶¹

Âyet-i kerimede geçen sabır kavramı muharebe meydanında savaşan kişileri rahatsız ve tedirgin eden faktörler karşısında direnerek sebat etmek, şiddet ve acılara katlanmaktır. Hayret verici bir yiğitlik ile manevi bir güce dönüşmektedir.³⁶² Nitekim mücahitler muharebe meydanında kalarak sabır yağdırması, ayaklarını sağlamlaştırması için Rablerine yalvarırlar.³⁶³

Allah Teâlâ'nın emirlerine itaat ederek nefsin isteklerine karşı koyma; Kur'an-ı Kerim'de insanın Allah'a kulluk görevini yerine getirirken karşılaşılan zorluk, güçlük ve sıkıntılara dayanarak sabırlı olması istenir.³⁶⁴ Mü'minlerin sabır ve namaz ile Allah'tan yardım istemeleri gerektiği, namaz ibadetinin huşu duyanların dışındaki kullara ağır geldiği vurgulanır.³⁶⁵

Sabır; ibadetleri eda ederken bıkkınlık ve yılgınlık göstermeden ecel gelinceye kadar kulluğa devam etmektir. Sabır aynı zamanda nefsin hoşlandığı

³⁵⁸ Âli İmrân 3/146; el-En'âm 6/34; el-Kâf 50/39; Tâha 20/130; el-Mü'minûn 23/109-111; Sâd 38117 el-A'râf 7/123-124, 127.

³⁵⁹ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* 177.

³⁶⁰ el-Bakara 2/250; Âli-i İmrân 3/146, 200; el-Enfâl 8/45, 65; el- el-A'râf 7/123-126; en-Nahl 16/110.

³⁶¹ Âli-i İmrân 3/146.

³⁶² İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 177.

³⁶³ el-Bakara 2 /250.

³⁶⁴ Meryem 19/65.

³⁶⁵ el-Bakara 2/45.

Allah'ın razı olmadığı şeylerden uzak durma manasında da kullanılır. Mü'min hem Allah'a itaat ve ibadete hem de nefsin kötü arzularına karşı sabırlı olursa Allah'ın razı olduğu kul olur. Bu rızanın işareti nefsin karşılaştığı, nefsin hoşuna giden ancak yasak olan davranışlara karşı kalbin meyletmeyerek korunmasıdır.³⁶⁶ Yusuf Sûresi otuz üçüncü ayet-i kerimesinde Hz. Yusuf günaha davet eden Mısır Azizi'nin karısının zina teklifine karşı çıkararak; “*Günaha girmektense zindan benim için daha hayırlıdır.*” diyerek nefsin arzu ve isteklerine sabretmiş ve Allah'a sığınmıştır. Ma'siyetten uzak durarak nefsin arzularına direnerek sabırlı olmak kulun takva sahibi olmasını sağlar. Kur'an-ı Kerim'de, günah ve günaha meylettirecek şeylerden uzak durarak nefsin korunup sakınmasını sağlamak ve Allah'a sığınarak cezalandıracağı davranışlardan uzak durma anlamına gelen takva kavramı sabır kavramı ile birçok ayette geçmektedir.³⁶⁷ Zira sabır ve takva birbirine bağlı kavramlardır. Kul takva ve sabır ile donatıldığında muhsin olur.³⁶⁸

3.3.2. Hastalık ve Sabır

Bakara Sûresi yüz elli beşinci ayetinde Hak Teâlâ, “*Muhakkak ki sizleri korkuyla, açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksilterek imtihan ederiz. Sabırlı olanları müjdele*” buyurmaktadır. Âyet, inananların yaşamlarında korkuyla, hastalıkla, açlık, üzüntü, dert, tasa, ölüm gibi belalarla imtihan edileceklerini haber vermekte ancak bu ve benzeri bela ve musibetlere rağmen sabırlı davranan kişileri müjdelemektedir. Mü'minlerin başlarına gelen hastalık, üzüntü gibi musibetlere karşı Allah'a ait oldukları ve Allah'a dönecekleri şuuruyla hareket etmeleri halinde mutlu olacakları belirtilmektedir.³⁶⁹

İnsan hayatında karşılaştığı hastalık, ölüm, mal ve canlardan eksiltmeyle sınanacağıyla ilgili en uygun tavır Kur'an'da Hz. Eyyûb'un kıssasında gösterilmektedir.³⁷⁰ Hz. Eyyûb çocuklarını, malını, mülkünü ve sağlığını kaybederek sınanmıştır. Bütün bu bela ve musibetlere rağmen Allah'a teslim olup sabırlı olmuş

³⁶⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefâtihi'l-gayb*.4/73, 87; 13/333. Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*,2/402.

³⁶⁷ İsfahani, Ragıb, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, 555.el- Bakara 2/177; Ali İmran 3/125, 186, 200; A'râf 7/128; Hud 11/49; Yusuf 12/90.

³⁶⁸ Razi, *Mefâtihi'l-gayb*.7/258; 13/333.

³⁶⁹ el-Bakara 2/156.

³⁷⁰ Sâd 38/41-44.

ve insanlara ideal örnek olarak sunulmuştur.³⁷¹ Hz. Eyyûb hastalığının yol açtığı acı, sıkıntı ve kedere dayanarak hastalığın sınav olduğuna kanaat getirerek uzun seneler direnerek sabretmiş ve Rahman'ın merhametine sığınarak Rabbine şöyle dua etmiştir: *“Muhakkak ki dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin.”*³⁷² demiştir. Allah Teâlâ bu yakarışına cevap vererek, acı, sıkıntı ve hastalığının ödülü olarak hem bedeni sıhhatini hem de yitirdiği çocuklarını, malını ve mülkünü arttırarak vermiştir.³⁷³ Hz. Eyyûb'un uğradığı hastalık, açlık ve fakirlik onu rehavete sürüklememiş, Rabbine daha çok yaklaşılarak kulluğunu en iyi şekilde yerine getirerek sabırlı bir kul olmuştu. Enbiyâ seksen dördüncü ayetinde *“Muhakkak ki Eyyûb sabırlı bir kul olmuştur. O Allah'a yalvaran bir kuldu.”* Buyrularda methedilmiştir. Hz. Eyyûb'a hastalık, bela ve musibetten sonra verilen nimetler Kur'an'da *“Bizden bir rahmet ve ibadet edenler için bir öğüt olarak Hz. Eyyûb'a ailesini ve onlarla birlikte mislini daha verdik.”* denilerek bela, musibet ve hastalıklara uğrayanların Hz. Eyyûb'un, sabır ve tevekkülünden ibret alarak maruz kaldıkları sıkıntı, zorluk ve üzüntülere sebat ederek dayanmaları sabırlı olmaları ifade edilmiştir.³⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakub ve Hz. Yûsuf kıssası da Müslümanlar için birçok nasihatler içerir. Hastalık, sıkıntı, üzüntü ve benzeri bela ve musibetler karşısında yakınmadan feryat etmeden, sebat ederek nasıl sabırlı kullar olunması gerektiği belirtilir. Hz. Yakub Peygamberin evlat acısı, hüznü ve kederi ile gözyaşı dökerek görme yetisini kısmen veya tamamen yitirmesine sebep olmuştur. Çağımızda gelişen tıp, üzüntü ve stresin pek çok hastalığa sebep olduğunu ortaya koymuştur.

Mukatil bin Süleyman'ın bildirdiğine göre Yakub (a.s.), altı sene âmâ olarak yaşamıştır. Uzun süre gözleri âmâ olarak evladından uzak yaşayan Hz. Yakub yüce Allah'a sabır ve ibadet ile yalvarmıştır.³⁷⁵ Bu sabrının sonucunda yüce Yaratıcı hem oğlunu hem de görme yetisini tekrar vermiştir.³⁷⁶

³⁷¹ Razi, *Mefatihul Gayb*, 19/93; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân* 14/110.

³⁷² el-Enbiyâ 21/83.

³⁷³ el-Enbiyâ 83/84; Sâd 38/41-44.

³⁷⁴ el-Enbiyâ 83/84.

³⁷⁵ Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'ân*, 9/248.

³⁷⁶ Yûsuf 12/96.

Bela, musibet ve hastalıklar kişinin şikâyet etmemesi, sabırlı olması kaydıyla Allah'ın bir lütfu olarak manevi bir yükseliştir. Sağlığını yitiren kişiler Allah'a yalvarıp dua ederse manevi kulluğa uğrayarak hastalıkları belki de günahlarına kefarettir.

Hz. Muhammed (s.a.s.); “Olgunlaşmış ağacı silkelemekle nasıl meyveleri dökülürse sıtma da mü'minlerin günahlarını böylece döker.”³⁷⁷ buyurmuştur. Hz. Peygamberin ashabından Abdullah İbn Mes'ûd diyor ki: “Resûlullah'ın yanına gittim; ey Allah'ın elçisi yüksek ateşim var dedim. O da ‘sizden daha ağır hastalanırım, iki kişinin hastalığı derecesinde hastalanırım’ dedi. Ya Resûlullah Allah sana ecir verecek deyince buyurdu ki: ‘Evet öyle, hiçbir mü'min yok ki ona diken ya da daha küçük bir şey batmış olmasın ki ona zarar ve eziyet veren bir şey olmasın ki, Hak Teâlâ o dikenin ağacın yapraklarını dökmesi gibi, o mü'minin ma'siyetine kefarettir sayarak günahları o kişiden dökmesin.’”³⁷⁸.

İnsanoğlu aciz yaratılmıştır. Bu acizyet özellikle bedeni hastalıkta kendini hissettirir. Bu hastalıkla üç sebeple şikâyet etmeye hakkı yoktur. Birinci sebep Allah Teâlâ bütün mal ve mülkün sahibidir. Malı mülkü sağlığı, sıhhati dilediğine verir. Allah er-Rezzak olduğu gibi eş-Şafî'dir. İkinci sebep; hayat felaket ve hastalıklarla özümser, olgunluğa ulaşır, kemal bulur, gelişir, sonuç verir, kulluk görevini yapar. Tekdüze rehavet içindeki bir hayat hayırlı bir hayattan ziyade şerri celbeden bir hayata sebep olur. Üçüncü sebep; dünya hayatı bir imtihan alanıdır ve hizmet yurdu. Zevk ve ödül yeri değildir. Bu sebeple hastalıklar ve felaketler sabırlı olmak kaydıyla kulluk ve hizmete daha uygun olur. Hastalıkla geçirilen bir saat bir gün ibadet etmek mesabesinde olduğu için hastaların şikâyet etmek değil sabrederek şükretmesi elzem olur.³⁷⁹

Hak Teâlâ bir kutsi hadiste şöyle buyuruyor: “İmanlı kulumu herhangi bir hastalığa uğrattığımda hamd ederse doğduğu gibi günah işlememiş olarak yatağından kalkar.” Yüce Yaratıcı: “Kulumu engelledim, onu imtihan ettim, (meleklerim)

³⁷⁷ Buhârî, “Merdâ”, 1, 2, 16; Müslim, “Bir”, 45.

³⁷⁸ Buhârî, “Merdâ”, 13.

³⁷⁹ Nursî Said, *Mirkatüs-sünnet ve Tiryakı Maraz-Bid-a Risalesi*, (İstanbul: Envar Neşriyat, 2011), 15.

sağlıklı iken ona yazdığımız ecirler gibi hastalandığında da aynı ecirleri yazın.³⁸⁰ buyurmuştur.

---

³⁸⁰ Ahmed bin Hanbel, *el Müsned*, Elfethur-rabbani Tertibi, trc. Rifat Oral, tahrir, Süleyman Sarı, (Ensar yayıncılık), 4/123.

3.4. Maraz ve Şifa

Şifa Kavramı ş-f-y kökünden türetilmiştir. Genel olarak mastar formuyla kullanılan şifa kavramı lügatlerde hastalıktan sonra sağlığına kavuşma, deva, iyi olmak, bedende oluşan ölçüsüzlüğün, itidale ulaşması, ferahlık bulmak, selamete ulaşmak manalarını içermektedir.³⁸¹ Şifa isim olarak, ruh ve bedende oluşacak sıkıntı halinde kullanılacak ilaç manasını da ifade etmektedir. İnsanın sakinleşerek emniyette olması, ona hâkim olması, galip olarak yenmesi anlamında da kullanılmaktadır.³⁸²

Şifa'nın cem'i "eşfiye, eşafiye"dir.³⁸³ Arap dilinde müsteşfa kelimesi de hastane manasında kullanılır. Şifahane şifa bulunan yer anlamında geçmişte hastaneye verilen isimdi. Şafi olan, şifa veren sadece Allah'tır. O, hastalanan kimseye şifa verendir.³⁸⁴ Kur'an, doğru yolu gösteren bir kılavuz ve şifadır. Kur'an sûreleri ve âyetleri de mü'minler için şifa ve rahmettir.³⁸⁵ O, Rabbimizden bir öğüt, gönüllerde olanlara (dertlere) bir şifadır, mü'minler için bir hidayet ve rahmettir.³⁸⁶

3.4.1. Kur'an'ı Kerim'de Şifa Kavramı

Şifa Kur'an'da altı yerde geçmektedir. Dört yerde şifa, bir yerde يشقى başka bir yerde يششفين biçiminde gelir.³⁸⁷ Âyet-i kerimelerde şifa insanın sağlığına kavuşması, deva, ilacını bulma, iyi olma, ferahlatma, anlamında kullanılır.³⁸⁸

Tevbe Sûresinin on dördüncü âyetinde "Mü'min kavmin yüreklerine şifa versin." buyurulmaktadır.

Burada geçen يشقى kelimesi şifa kelimesinin fiil formu olarak güven duygusu, sevinç, yüreğe su serpme, yüreği soğutma, eziyet veren şeylerden kurtulma huzur, vb. manalarda kullanılmıştır.³⁸⁹

³⁸¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, "şifa", 2294; el-Curcânî, *et-tarifât*, "ş-f-y", 130; Ragıb El İsfahani, *es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, "ş-f-y", 560.

³⁸² İbn Faris, *Makâyîsu'l-Luga*, "ş-f-y", 2001, s.509.

³⁸³ Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sihah Tacu'l-Luga ve sıhâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1990), "ş-f-y", 3/1037; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, (Mısır: 1306/1888), "ş-f-y", 4/ 387.

³⁸⁴ eş-Şuarâ 26/80.

³⁸⁵ el-İsrâ 17/82.

³⁸⁶ Yunûs 10/57; Fussilet 41/44.

³⁸⁷ eş-Şuarâ 26/80.

³⁸⁸ Yunûs 10/57, en-Nahl 16/69, İsrâ 17/82, Fussilet 41/44, et-Tevbe 9/14.

Keşşaf sahibinin aktardığına göre; Hak Teâlâ müşriklerle savaşma emri vererek onlarla savaşılması gerektiğini belirtir. Mü'minlerin yüreklerini sağlamlaştırarak onların elleriyle şirk koşan insanları cezalandıracağını, inananların müşriklere karşı zafer kazanacağını ve galip geleceğini bildirmiştir. Mü'min kavmin içlerini rahatlatmıştır. Bu kavim Huzaa kabilesidir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu kavmin Sebe ve Yemen bölgesinden birkaç aile olup Mekke'ye gelerek iman etmiştir. Mekke'deki müşriklerden baskı ve eziyet görmüşler ve durumu Hz. Muhammed'e (s.a.s) haber vererek şikâyet etmişlerdir. Peygamber onlara "Kurtuluş yakındır." diyerek müjde vermiştir. "Yüreklerinizdeki kini yok ederek müşriklerden gördüğünüz eziyet ve kötülük nedeniyle yüreklerinizde oluşan kızgınlığı giderin" demiştir.³⁹⁰ Buradaki يشقى kelimesinin yüreklerdeki kin ve öfkenin yerine rahatlama, huzur ve selamet gibi duyguları oluşturmuştur. "Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir."³⁹¹ âyetindeki şifa kelimesini Nesefi, Kurtubi; hidayet ve rahmet, İbnu'l-Cevzî; cahilliğe karşı deva, Ebu's-Suud; şirk, nifak ve batıl inançlara karşı ilaç olarak açıklar. Fahreddin Razi bu âyet-i kerimede Kur'an-ı Kerim'in dört özelliğine dikkat çekmektedir;

- a. Kur'an mev'iza yani öğüttür.
- b. Manevi hastalıklara şifadır.
- c. Doğru yola ulaştırıcı hidayettir.
- d. İnananlara rahmettir.

Birinci özellikte; tabip hastanın sağlığına kavuşması için zararlı olan şeylerden uzaklaşmasını istemektedir ki bu öğüt (mev'iza)tür. Nitekim nasihatın hikmeti; kişiyi Allah rızasından alıkoyan her şeyden uzaklaşmaktır.

İkinci özellik şifadır; bu özellik de hastaya ilaç içirerek sıhhatine zarar verecek şeyleri içinden çıkarmaktır. Bu özellik gibi resuller de kişilere zararlı şeyleri yapmayı yasakladıkları zaman bireyler kendilerine zarar veren şeylerden maddi ve manevi anlamda temizlenmiş olurlar. İyi hasletleri yerleştirip kötü hasletlerden uzaklaşırlar. Allah Teâlâ'nın Nahl Sûresi doksanıncı ayeti kerimesinde;

³⁸⁹ Nesefi, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil*, 3/419; Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, 11/369.

³⁹⁰ Zemahşeri, *Keşşaf*, 3/34.

³⁹¹ Yunûs 10/57.

“Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, aklınızı başınıza alasınız diye size öğüt veriyor.” şeklinde geçen konularındı. Nitekim batıl inançlar, kötü huylar hastalıklar gibidir. Bunlar yok olduğunda gönüller şifa bulur. Ruh kir ve paslardan arınmış olur.

Üçüncü özellik; hidayet (doğru yol) tir. Bunu gerçekleştirmek kalplerin hastalıklardan uzaklaşarak şifasını bulmasıyla olur. Batıl inançlardan uzaklaşarak ruhun ışığa kavuşmasıyla karanlıklardan uzaklaşılır. Bu da kişinin doğru yolu bulmasıyla gerçekleşir.

Dördüncü özellik; mü'minlere rahmet olmasıdır. Kur'an inananları zulmetten ziyaya çıkararak rahmet olur.

Sonuç olarak “mev'iza” kelimesi kişilerin içindeki zehirleri temizlemektir ki bu şeriattır. “Şifa” kelimesi; maneviyatı bozuk bireyleri kötü huy ve davranışlardan arındırmayı ifade eder ki bu “gidilen yol (tarikât)” dur. “Hidayet” kelimesi; Hak Teâlâ'nın nurunun, sıddıkların yüreğinde oluşmasıdır ki bu hakikattir. “Rahmet” kelimesi ise Hakkın nurunun, erdem ve ziya konusunda, kişileri fazilete erdirecek sona işaret eder ki bu da “nübüvettir.” Allah bu ayette insanların erdemli bireylere ulaşmasının yollarını göstermektedir.³⁹²

“De ki: O, (Kur'an) inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır.” Fussilet Sûresinin kırk dördüncü ayeti kerimesi ilk iki ayet gibi Kur'an'ın şifa olduğunu gösterirken iman etmeyenler (kâfir, müşrik, münafık) için körlüktür. “Biz, Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet indiriyoruz...”³⁹³

Kur'an'ın şifa olduğuna dair üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi; dalalete şifadır. Zira O'nda insanları doğru yola ulaştıracak bilgiler mevcuttur.

İkincisi; farzları belirterek hükümlerinin açıklanması şifadır.

Üçüncüsü; maraza şifadır.

³⁹² Razi, *Mefatihul Gayb*, 17/119.

³⁹³ İsrâ 17/82.

Kur'an ruhi hastalıkların şifasıdır. Kişileri cehaletten ve dalaletten kurtararak iyileştirir. Gerçeği görmeyi sağlar. Hz. Ali'den gelen bir rivayette Peygamber Efendimiz (s.a.s) “devanın en hayırlısı Kur'an'dır.” buyurmuştur.³⁹⁴

Elmalılı Hamdi Yazır; dünyayı her türlü hastalıklarla, musibet ve sıkıntılarla dolu bir hastaneye, Hz. Muhammed'i (s.a.s) hekime Kur'an-ı Kerim-i de her türlü şifayı verecek ilaç ve faydalı gıdaya benzeterek şüphe, nifak, küfür, zulüm, umutsuzluk, taassup, cehalet, atalet, suizan gibi ruhi hastalıklara şifadır. Sadece manevi hastalıklara değil her çeşit maddi hastalıklara da şifa olduğunu söylemiştir.³⁹⁵

Âlimlerin şifa ile ilgili genel kanısı: Kur'an-a imanın; dalalette olanlara hidayete girme yolu olduğu. Allah'ın varlığına ve birliğine kanıt olabilecek mucizelerin kavranarak cehalet, şüphe, tereddüt ve nifakta olanlara şifa olduğu şeklindedir.³⁹⁶

Nitekim şifa ile ilgili âyet-i kerimeler kavrandığında Kur'an'ın sadece manevi hastalıklara değil aynı zamanda maddi hastalıklara da şifa olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'ın maddi hastalıklara şifa olduğu birçok müfessir tarafından açıklanmıştır.³⁹⁷ Şuara Sûresinin sekseninci âyet-i kerimesinde “*Hasta olduğumda bana şifa veren O'dur.*” Âyeti kerimesini Razi; Hz. İbrahim neden “Allah Teâlâ niçin beni havalandırandır” dememiş de “Hasta olduğum zaman bana şifa verendir?” diyerek soruya cevap aramış; “insan sağlığının bozulmasının genel sebebi insanın yeme ve içmede aşırı gitmesidir.” demiştir.

Hastalık bedeni oluşturan öğelerin birbirine baskın olmasıyla gerçekleşir. Bu üstünlük bedeni oluşturan öğelerin uyumsuzluğundan kaynaklanır. Sağlık ise bedeni oluşturan öğelerin aralarındaki itidali sağlamalarıyla oluşur. Bedeni oluşturan öğelerin bir araya getiren Yaratan olduğu için Hz. İbrahim şifayı Allah'a izafe etmiştir. Hastalığı da kendisine nispet etmiştir. Hastalık istenmeyen bir durum iken sağlık arzulanan bir haldir. Allah'ın insana verdiği nimetlerdendir. Hz. İbrahim Hak Teâlâ'nın nimetlerini sayarak insanlara hatırlatmaktadır.

³⁹⁴ İbn-i Mâce, “et-Tıb”, 28.

³⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/314.

³⁹⁶ Razi, *Mefatihul Gayb*, 17/119; Kurtubi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'an*, 13/156.

³⁹⁷ Elmalılı, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/314.

3.4.2. Kur'an'ı Kerim'de Şifa ile İlgili Yiyecekler ve İçecekler

Hak Teâlâ Kur'an'da bazı içeceklerin ve yiyeceklerin insanın sıhhatine yararını doğrudan ya da dolaylı olarak işaret etmektedir. Bal ve su ile ilgili âyet-i kerimede balın ve suyun şifa verici olduğunu belirtirken zeytin, incir, hurma gibi meyvelere ise dolaylı olarak dikkat çekmektedir.

3.4.2.1. Bal

*“Allah'ın insanlar için yarattığı bazı yiyecek ve içeceklerde şifa olduğu vahiy/ilham sebebiyle meyvelerden ve bitkilerden yiyerek onların içindeki özlerden bal çıkaran arının ürettiği bu yiyeckte şifa vardır. Onların (bal arıları) karnından muhtelif renk ve çeşitte insanlara şifa olan şerbet (bal) çıkar.”*³⁹⁸

Bal arısı Hak Teâlâ'nın kendisine verdiği içgüdü nedeniyle insanlar için besleyici ve şifa özelliği taşıyan bir içecek üretmektedir. Zira balın bileşiminde bulunan protein, asit, sakaroz, friktöz (meyve şekeri), tabii ve madensel unsurlar sebebiyle balın şifa verici özelliği günümüzde modern tıpta kanıtlamıştır.³⁹⁹Bal arısının karnından şifa olan bal çıkmaktadır. Bal hastalıklarda ya doğrudan şifadır veyahut başka gıdalarla şifadır. Katâde'den gelen bir rivayette bir adam Hz. Peygambere gelerek; “Kardeşim karın ağrısından şikâyet ediyor.” dediğinde, Hz. Peygamber kardeşine bal içirmesini söyledi. Adam “Kardeşime bal içirdim fakat iyileşmedi.” dediğinde Hz. Peygamber Allah doğru söyler dedi ve adamı tekrar gönderdi, adam kardeşine balı içirdi ve kardeşi sağlığına kavuştu.⁴⁰⁰

Bal içerisinde glikoz bulundurur. Bu ögeyi bulundurmasına rağmen içinde mikrop taşımaz. Balın muhtevasında B12, B13, B14, vitaminleri olmakla beraber suyun içinde eriyen tüm vitaminleri kapsar ve DNA moleküllerinin oluşmasını sağlar. Arı sütü baldan elde edilen, büyüme hormonu içeren bir besindir. Şifa özelliği olan bal farklı çiçek ve bitkilerden toplanmıştır. Bal; beyinde oluşan hastalıklara, karaciğerde oluşan hastalıklara, mide ve on iki parmak bağırsağında oluşan ülser,

³⁹⁸ en-Nahl 16/69.

³⁹⁹ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/416-418.

⁴⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 9/4521.

gastrit, romatizma, cilt hastalıkları, kansızlık, bronşit, kalp kasları, kalbe ait sinir sistemi hastalıklarını iyileştirici özelliği bulunmakta ve organlara şifa kaynağı olmaktadır. Sadece balda bulunan canlıların temel yapı öğelerinden biri de ribozdur. Kapalı şeker halkası türüne riboz denir. Hastalıklardan sonra, büyüme çağında, kan yapımında beden iyi hücrelere ihtiyaç hissettiğinde riboz büyük bir önem taşır. Çiçek tozlarına tıpta polen denilmektedir. Bitkinin erkek hücre taşıyan yapısıdır. Arılar ve böcekler polenleri çiçekten çiçeğe taşıyarak döllenmesini sağlarlar. Ayrıca kovana götürerek yavrularını beslerler. Günümüzde polenleri kovanlardan almak mümkün olup insanlar için birçok faydaları bulunmaktadır; metabolizma için önemli öğeleri içerir. Bedeni dinç tutarak dengeli beslenmesini sağlayarak korunmasında hayati önem taşır. Polende yaklaşık olarak %25 oranında protein bulunur. Polende amino asitler; Arginin, Cystin, Histidin, İzoleicin, Methionin, Phenylalanin, Thersonin, Tryptophan, Leodin, Lysin, Valin vardır. Ayrıca Polende Asit; Ascorbik, Arachidoni, Pantothenic, Linoleik bulunmaktadır. Son dönemlerde bakır, kalsiyum, magnezyum, demir, silisyum, sodyum, gibi elementlerin bulunduğu da saptanmıştır. Alüminyum, Çinko, Nikel, Titanium ve gibi az elementler de bulunmaktadır. Polende A, E, C, BB, B2, BJ, B3J, B5 vitaminler de tespit edilmiştir. Günümüzde bedenin gelişmesini sağlayan cilt ve göz kapağı iltihabını önleyen H vitamini de bulunmuştur. Kılcal damarlara tesir ederek kanamaya mâni olan ve kalp kasını kuvvetlendiren rutin olduğu tespit edilmiştir. Polende antibiyotikler de olduğu saptanmıştır.

Polenlerin modern tıpta bağırsak iltihabını iyileştirildiği görülmüştür. Zira polenler, bağırsak bakteri ve fermentlerini etkileyerek olumlu sonuçları olmuştur. Polenlerin iştah açıcı özelliğinden faydalanarak vücudu zayıflamış kişileri şişmanlattığı, kabızlık ve bağırsaktaki sıkıntıları giderdiği, ishali önlediği, sinir sistemini rahatlattığı, düşünmeye iyi geldiği, görme yeteneğini arttırdığı, saçın gelişmesinde önemli rol oynadığı ve saç dökülmesini önlediği, prostat hastalıklarına iyi geldiği, tıp otoriteleri tarafından saptanmıştır.⁴⁰¹

Balın birçok hastalığı iyileştirici özelliği günümüzde bilimsel verilerle açıklanmıştır.

---

⁴⁰¹ Bekir Karlığa, Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çağrı Yayınları) 9/4521-4528.

3.4.2.2. Zeytin

Zeytin Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde geçmektedir. Kur'an'da Allah Teâlâ'nın gökten indirdiği su ile çeşitli bitkileri ve zeytini bitirdiği, Hak Teâlâ'nın zeytine yemin ettiği, zeytinin yağ ve yemeğe katık olduğu, zeytinyağının ateş olmasa bile her yeri aydınlattığı, mübarek ve şerefli bir ağaçtan olduğu belirtilir.⁴⁰²

Zeytin kelimesinin Kur'an'ı Kerim'de taçlandığı âyet, Nur Sûresinin “nur âyeti” olarak bilinen meşhur 35. ayetidir:

“Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde ışık bulunan bir kandildir. Kandil cam içindedir, cam inciye andıran bir yıldız gibidir; (bu kandil) doğuda da batıda da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûrdur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

Tefsir alimleri bu ayet-i kerimenin açıklamasına kitaplarında sayfalarca yer ayırmışlardır. Mişkâtü'l-envar adlı eserini Gazzâlî yalnızca bu âyetin tefsiri için ayırmıştır. Bu ayette zeytin ile ilgili olarak “doğuya ve batıya ait olmayan, yağı ateş temas etmese bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacı” şeklinde betimlenmiştir. Doğuya ve batıya ait olmayan mübarek ağaç, zeytinin hem doğuya hem batıya bakan bir tepenin tam ortasında olabileceği ve böyle bir yerde bulunan zeytinin yağının da her yerden güneş alacağı için oldukça saf ve makbul olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Başka bir yorumda cennetteki zeytin ağacına işaret ettiği ifade edilmiştir. Ancak Allah Teâlâ'nın cennette girecek insanların henüz görmedikleri bir şeye benzetmeyeceği belirtilmiştir. Zeytinin ateş dokunmasa bile nur veriyormuş gibi parlaması bu yağın saflığından ve duruluğundan ötürü oldukça parlak bir görünüme sahip olduğunun bir ifadesi olup yanmasa bile sanki nurlar saçıyormuşçasına parladığını, yanmasının ise bu nurun üstüne bir nur olduğunu dimağların düşünmesini sağlamaktadır.⁴⁰³

Zeytin bitkisinin birçok yararları bulunmaktadır; Zeytin, yağı çıkarılan bir bitkidir. Şam ve mağrip bölgesinde yaşayan insanlar zeytini katık olarak yerler.

⁴⁰² el-En'âm 6/99; en-Nahl 16/10-11; Abese 24/32, el-Mü'minûn 23/18-20, el-En'âm 6/141, en-Nûr 24/35, et-Tîn 95/1.

⁴⁰³ Merve Saçlı, “İncir ve Zeytin: Tîn Sûresi Bağlamında Kur'an'ın Teşrifine Mazhâr Olmuş İki Nimet”, *Mecmua- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences]* 10/12, (Güz 2020), 11-12.

Yemeklerinde yağını kullanırlar. Zeytin karında oluşan hastalıklar, bazı yaralar ve cerahatları tedavide kullanılmaktadır.⁴⁰⁴

Zeytin ile ilgili Peygamber Efendimiz (s.a.s); “Zeytinyağını yiyiniz ve bedeninize sürünüz. Zira zeytin bereketli (mübarek) bir ağaçta yetişmektedir. buyurmuştur.”⁴⁰⁵ İbn-i Sina “Her gün bir fincan zeytinyağı içilirse genç ve zinde kalınır.” demiştir. Günümüzde zeytinin ve zeytinyağının öneminin sadece damak tadı ve lezzet olarak sınırlı olmadığı biliniyor. Zeytinyağı, sağlık alanında; bedenin, bakterilere, mikroplara karşı korunmasını güçlendirir.

“II. Uluslararası Zeytinyağı ve Sağlık Üzerine Fikir Birliği” temalı 2008’de İspanya’da Jaen ve Cordoba’da düzenlenen kongrede; zeytinyağının insan sağlığına müspet etkileri birçok bulgu ile belirtilmiştir.;

1. Kalp ve kan dolaşımı; Zeytinyağı yüksek oranda Antioksidan, E vitamini ve Polyphenol gibi ögeler içerdiği için hiper tansiyon (kan basıncı)’un oluşmasına engel olarak kandaki kolesterolü dengeler. Kalp hastalıklarını önler, kan dolaşımı bozukluklarını, damar sertliğini önlediği, damarları açtığı, kötü huylu kolesterolü engellediği belirlenmiştir.
2. Kanser tedavisi; zeytinyağının kansere karşı koruyucu etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Birkaç yıl önce zeytinyağında var olan Oleocanthal maddesinin kanser hücrelerini zehirleme gücü ve lizozom aracılığı ile yok etme gücü bulunmuştur.
3. Zeytinyağının tümörleri engellediği özellikle beyin tümörüne yol açan proteini önlediği belirtilmiştir.
4. Alzheimer; İyileşme umudu olmayan Alzheimer hastaları için araştırmacıların vardığı sonuç ise zeytinyağı hücrenin yaşlanmış ve bozulmuş yapıların önüne geçerek hastalık riskini azalttığı şeklindedir.
5. Kan Şekeri: Şeker hastaları olarak bilinen Diabetes Typ 1 hastalarında, tekli doymamış yağ asitleri yemeklerden sonra kan şekerinin yükselmesine engel olmaktadır.

⁴⁰⁴ Kurtubi, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* 22/366.

⁴⁰⁵ Tirmizî, “Et’ime”, 43; İbn Mace, “Et’ime”, 34.

Diabetes 2 hastaları için, zeytinyağı ağırlıklı beslenmede kan şekerini düşürücü etkisi olduğu belirtilmiştir.

6. Osteoporose/ Osteoporoz: Zeytinyağı ile kemik erimesi ya da kemik kırılabilirliği olarak bilinen hastalıklarda kemik kütlesi desteklenerek doku ve organlar üzerindeki yaşlanmayı geciktirici etkisi bulunmaktadır.

Aynı zamanda zeytin ağacının yapraklarında birçok yararlar bulunmaktadır. Bakterileri yok edici, ateş düşürücü, idrar söktürücü, hiper tansiyonu düşürücü, iştah acı, sakinleştirici, gastrit, ülser ve parazitlere karşı pozitif etkileri bulunmaktadır. Bağırsakların çalışmasını dengelemekte safra kesesinin kolesterolden arınmasına destek olmaktadır.⁴⁰⁶

Kısacası hem zeytinde hem de zeytinden üretilen zeytinyağında sağlığa birçok müspet etkiler bulunmaktadır. Bilim ve teknoloji ilerledikçe Kur'an'ı Kerim'de mezkûr zeytinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

3.4.2.3. İncir

İncir Kur'an-ı Kerim'de tek bir ayette geçmektedir. Bu ayeti Kerime'de Allah Teâlâ incire yemin etmektedir.⁴⁰⁷

Ebu's-Suud tefsirinde; Allah'ın insanlar için yarattığı meyvelere, incir ve zeytine yemin etmesinin onlarda bulunan özellikler nedeniyle olduğu belirtilmektedir. İncir, lezzetli bir meyvedir. Hazmı kolaydır, yararları çoktur, ilaç gibidir; kanı inceltir, ciğer ve dalaktaki tıkanıkları açar, balgamı söker, böbrekleri temizler, mesanedeki kumları giderir, vücudun sağlıklı kilo almasını sağlar, ağız kokusunu giderir, saçı uzatır, felce mâni olur.⁴⁰⁸

Hz. Muhammed'e (s.a.s.) bir tabak incir hediye verilmiş, Peygamber Efendimiz incir tabağından yemiş ve şöyle buyurmuştur; "İncir yiyiniz eğer cennetten meyve indiğini söyleseydim o meyvenin incir olduğunu söyledim. Zira

⁴⁰⁶ Aytaç Eryılmaz, Geçmişten Günümüze Zeytin ve Zeytinyağı Dünya-Akdeniz-Türkiye (2020)109-114.

⁴⁰⁷ et-Tin 95/1.

⁴⁰⁸ Ebu's-Suud, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İla Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerim*, 5/548.

cennet meyvelerinin çekirdeği olmaz, İnciri yiyin, basur hastalığını keser, eklem ağrılarını (nikris) iyileştirir.”⁴⁰⁹

Modern dönemde incirin meyvesi, kökü, yaprağı, sütü, çekirdeği ve yağından sağlık alanında yararlanılan bir bitki olduğu belirtilmiştir; İncir kalsiyum bakımından zengin olduğu için kemikleri güçlendirir. Gebe kadınlar ve diş gelişiminde olan çocuklar için iyi bir kalsiyum kaynağıdır. Demir içeriğinin fazla olması nedeniyle kansızlık için önemli bir besindir. İdrar söktürücü özelliği bulunmaktadır. Yüksek tansiyonu önlemek için tavsiye edilmektedir. Önemli bir enerji kaynağıdır. İncir antioksidan değeri en yüksek meyvedir. Yüksek lif içerdiğinden dolayı kabızlığa iyi gelerek mesaneyi temizlemektedir. İncir çekirdeğiyle yağ üretilerek kozmetikte kullanılmaktadır. Cilt sağlığına iyi gelerek cilde parlaklık ve canlılık vermektedir. İncir sütü siğil tedavisinde de kullanılmaktadır.⁴¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de Hak Teâlâ'nın yemin ettiği incirin geçmişte birçok faydasının olduğu bilinmekte ve tüketilmekteydi. Modern dönemde de incirin geçmişte bilinen yararları yanında yeni birçok alanda özellikle insan sağlığına olumlu etkileri olduğu bilimin tespit edilmiştir.

3.4.2.4. Üzüm

Allah Teâlâ Kuran-ı Kerim'de üzümünden on bir ayette söz etmektedir; İnsanlar için âyet, nimet, cennet meyvesi, yeryüzündeki meyve, imtihan ve mucize oluşu vurgulanmaktadır.⁴¹¹

Razi; Meyvelerin sultanının üzüm olduğunu belirtir ve sebebini şöyle açıklar: Çünkü üzüm üretilmeye başlandığı andan itibaren her aşamasında insanlara yarar sağlayan bir meyvedir. Üzüm ağacının mayhoş tadı lezzetlidir ve yemeklerde kullanılmaktadır. Üzümün olgunlaşmamış hali (koruk) hastalara çok yararlıdır. Safra

⁴⁰⁹ Razi, *Mefatihul Gayb*, 32/8.

⁴¹⁰ Eren Akçiçek, “İncirin Tıbbi Özellikleri”, İncirin Akdeniz'deki Yolculuğu: Konferans Bildirileri, haz. Ertekin Akpınar, ed. Alp Yücel Kaya (İzmir: İzmir Akdeniz Akademisi, 2019), 15.

⁴¹¹ er-Ra'd 13/4; en-Nahl 16/11; Abese 80/28, Yâsîn 36/34; el-Mü'minûn 23/19; el-Bakara 2/266; en-Nebe 78/32; el-En'âm 6 /99; el-Kehf 18 /32; el-İsrâ; 17/19; en-Nahl 16/67.

hastalıklarına faydalı olmaktadır. Üzümünden ve koruktan yararlı ve lezzetli içecekler yapılmaktadır. Üzümünden sağlığa çok yararlı; kuru üzüm, pekmez, sirke ve içecekler üretilmektedir. Ayrıca üzümün çekirdeğinin mide rahatsızlığı olanlar için yararlı olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda hazmı kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır.⁴¹²

Günümüzde üzümle tedavi; Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde tabiplerin önerisiyle üzüm istasyonları ve üzüm bağlarında yapılmaktadır. Bu merkezlerde hastalara üzüm yediriliyor aynı zamanda üzüm şırası da içiriliyor. Üzüm nikris, karaciğer ve mide hastalıkları, kansızlık, hazımsızlık, şişmanlık, yorgunluk, zayıflık, gibi hastalıklara iyileştirici etkisi bulunmaktadır.⁴¹³

3.4.2.5. Nar

Nar; Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçer: *"Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütünü bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır."*⁴¹⁴

Razi; nar hakkında şunları söylemektedir: Nar dört unsurdan oluşur ve bu öğeler narın suyu, çekirdeği, kabuğu ve zarı olup kabuk, zar ve çekirdeğin soğuk, kuru, topraktan yetişmiş yoğun ve ölçülü olmak gibi özellikleri bulunmaktadır. Oysaki narın suyunun böyle sıfatları olmayıp içeceklerin lezzetlisi, dengelisi ve canlılar için en uygun olanıdır. Vücut sağlığı zayıf olanları güçlendirecek özellikleri vardır. Nar bir yönüyle besin diğer yönüyle ilaçtır. İnsan tefekkür ettiğinde üç ögenin (çekirdek, kabuk, zar) yeryüzüyle ilgili olduğunun ve sık özelliklerle nitelendiğinin dördüncü öge olan nar suyunun incelik ve denge ile donatıldığının farkına varır. Allah Teâlâ narda birçok özellik toplamıştır.⁴¹⁵

⁴¹² Razi, *Mefatihul gayb*, 13/115.

⁴¹³ Ömer, Dr. Besin, *Üzüm ve Üzümle Tedavi*, (Konya: Palet Yayınları, 2018), 16-17.

⁴¹⁴ el-En'âm 6/99, 141; er-Rahmân 55/68.

⁴¹⁵ Razi, *Mefatihul Gayb*, 13/115.

Narın sağlığa yararları; nar yenir veya suyu içilirse idrar söktürür, mide bulantısına iyi gelerek kusmaya engel olur. Diş sağlığına olumlu etkileri vardır. Dişleri güçlendirerek parlamasını sağlar. Hazmı kolaylaştırır, mide iltihabını giderir. Parazitleri öldürür. İshali keser. Nar suyu, kalp atışlarını dengeler. Nar pekmezi, cerahlara ve iltihaplara merhem gibi uygulanırsa yaraları kurutur.⁴¹⁶

3.4.2.6. Hurma

Hurma hem Kur'an'da hem de hadis-i şeriflerde çok geçen bir meyvedir. Hurma, Kur'an-ı Kerim' de yirmi defa geçmektedir.⁴¹⁷ Nahl Sûresi altmış yedinci âyeti kerimesinde Allah Teâlâ insanların hurma ağacından hem içecekler hem de lezzetli rızıklar elde ettiğini belirtir.

Hurmanın sağlığa yararları şöyledir: Sindirimi kolaylaştırıcı etkisi bulunmaktadır. Hurma en iyi antioksidan maddelerden biridir. Mide ülserini iyileştirici etkisi olup kanserden, özellikle prostat kanserinden korur. Hurma şekerli bir meyve olmasına rağmen kan şekerini dengeler, yüksek demir ve mineral kaynağı olduğu için hamile, yeni doğum yapmış ve kansızlığı olan kişilerin kullanması önerilir. Hurma çekirdeğinden kozmetikte yararlanılmaktadır yaşlanmayı geciktirici özelliği bulunmaktadır. Bağışıklık sistemini güçlendirir.⁴¹⁸

3.4.2.7. Su

Su; Kerim Kitap'ta altmış üç âyet-i kerimede geçmektedir.⁴¹⁹ Bazı ayetlerde suyun önemi üzerinde durulurken, yaşam için gerekli olduğu ve her canlının sudan yararlandığı, suyun rahmet ve bereket olduğu belirtilmektedir. Bazen de şifa olarak geçmektedir.⁴²⁰

⁴¹⁶ Yıldız, Ramazan, *Büyük Şifalı Bitkiler Sular ve Kaphıcalar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Huzur Yayınları, 1997), 367-69

⁴¹⁷ el-Bakara, 2/266; er-Ra'd , 4; Meryem, 23, 25; el-En'âm , 99, 141; er-Rahmân, 11, 68; en-Nahl, 67; el-İsrâ, 91; el-Kehf, 32; Tâhâ, 71; el-Mü'minûn, 19; eş-Şuarâ, 148; Yâsîn, 34; Kâf, 10; el-Kamer, 20; el-Hâkka, 7; Abese, 29.

⁴¹⁸ Zekeriya Aktürk-Mehmet Işık Besin Değeri ve Sağlık Açısından Hurma Konuralp Tıp Dergisi 2012, 4/62-68).

⁴¹⁹Abdülbaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân-il-Kerîm* (Kahire: Matbaatu Daru'l-Mısriyye, 1944), 684.

⁴²⁰ en-Nûr, 24/45; el-Enbiyâ, 21/30; el-Furkân, 25/54; er-Rûm, 30/50; el-Câsiye, 45/5; el-A'râf, 7/96.

Sad Sûresi kırk ikinci ayetinde Hz. Eyyûb'un hastalığının şifasının su olduğu belirtilmektedir. *أَرْكُضْ بِرِجَالِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ* “*Ayağını yere vur. Bu yıkanılacak ve içilecek soğuk sudur.*” buyrulmaktadır. Hz. Eyyûb ayağını yere vurmuş ve çıkan sudan hem yıkanarak hem de suyu içerek sağlığına kavuşmuştur. Beydavi suyun sıcak ve soğuk olduğunu, sıcak suyla yıkandığını, soğuk suyu da içtiğini belirtir. Kurtubi tefsirine göre su yıkanılacak ve içilecek soğuk sudur. Hz. Eyyûb yerden fişkıran su ile yıkanınca vücudunda dıştan görünen hastalıklar gitmiş, sudan içince vücudunun içinde görünmeyen hastalıklar gitti. Katâde'den gelen rivayete göre bu sular Şam bölgesinde bulunan el-Cabi'ye mekânında iki kaynak suyudur. Hz. Eyyûb bu kaynak sularından biri ile yıkanınca Allah onun görünen hastalıklarına şifa vermiştir. İkinci kaynaktan içince de bedenin içindeki hastalıklara sağlık vermiştir. Buna benzer bir tefsir de Mukatil ve el-Hasan-ı Basri'den rivayet edilmiştir.⁴²¹ İbn Kesir tefsirinde Hak Teâlâ'nın Hz. Eyyub'a “*Ayağını yere vur.*” diyerek kullarına sağlıklarına kavuşmak için sözlü dua ile çabalamaları gerektiğini gösterir. Hz. Eyyûb'un hasta olarak yattığı yerden kalkarak ayağıyla yere vurur. Allah (c.c.) ayağını vurduğu yerden su fişkırtarak vücudundaki bütün hastalıkları giderir. Daha sonra başka bir yere ayağını vurunca pınar çıkarır. Sudan içince yüreğindeki keder, hüzn ve endişe gitmiş ve zorluklar karşısında teslim olması sağlanmıştır. Gizli ve açık bir şekilde bütünüyle sağlığına kavuşmuştur.⁴²²

Su insan için en önemli sıvıdır. Bedenindeki hücreleri oluşturur. Beynin yüzde seksen beşini, kanın yüzde seksenini, kasların yüzde yetmişini su oluşturur. Vücuttaki organlar için önemlidir. Hücrelere oksijen ve besin taşır. Vücuttaki suyun eksikliğinde hastalıklar oluşur. Sindirimi ve zararlı maddelerin vücuttan atılmasını sağlar. Kolon kanserine yakalanma riskini azaltır, yüksek ateşi düşürerek vücut ısısını dengeler. Böbrek taşının oluşumuna mâni olur. Cildi güzelleştirir, eklemlere yardımcı olur, hazımsızlığı giderir. Toksinleri atarak vücuttaki mineral ve besinlerin çözülmesini sağlar. Zihni korur.⁴²³

Su ile tedavi geçmişte olduğu gibi günümüzde de uygulanmaktadır. Şifalı sular olarak yeryüzünde bulunan kaplıca ve ılıçalardan sağlık için yararlanılmakta ve alternatif tedavi olarak tercih edilmektedir. Sağlık turizmi olarak hastalar

⁴²¹ Kurtubi, el-Camiul li Ahkami'l Kuran,18/216.

⁴²² İbn Kesir, Tefsiri, 12/99-100.

⁴²³ Mustafa Ayyıldız, Bilim ve Teknik Dergisi, (Ağustos 1981), 25.

buldukları yerlerden şifalı suların bulunduğu yerlere seyahat etmektedir. Kaplıca ve ılıca sularının birçok hastalıklara faydası bulunmaktadır; İltihaplı romatizma hastalıkları, kas hastalıkları, kronik bel ağrısı, kireçlenme, eklem hastalıkları, doku hastalıkları, ortopedik hastalıklar, kronik nörolojik hastalıkların hekim gözetiminde ısıtılarak banyo yaptırma uygulamaları şeklinde tedavisi yapılmaktadır. Mide bağırsak sistemi üriner hastalıklarında içme kürü olarak tedavi uygulanmaktadır.⁴²⁴ Ayrıca damar hastalıkları ve hipertansiyon, bronşit, üst solunum yolu hastalıkları, sinir sistemi nöroloji, felç, yorgunluk, gut, diyabet, şişmanlık, mide hastalıkları, bağırsak fonksiyon bozuklukları, ülser, karaciğer, safra kesesi, hepatit ve deri hastalıklarının tedavisi kaynak suları ile yapılmaktadır.⁴²⁵

Hz. Eyyûb'un hastalığının şifası Allah'a dua ettikten sonra ilahi rahmetin bir tecellisi olarak suyun hastalığını iyileştirici özelliğinin gösterilmesidir. Yakarışın sonunda “*Sen merhametlilerin en merhametlisin.*” diye belirtilmesi de bunu göstermektedir.⁴²⁶

---

⁴²⁴Yunus Topsakal, Balneoterapi Malatya İspendere Şifalı Suyunun Tamamlayıcı Tedavide Kullanımının Turizm Kapsamında İncelenmesi, (2020), 96-108.

⁴²⁵ Mehmet Gürbüz-Hüseyin Korkmaz, Kahramanmaraş Sempozyumu 1543, Kahraman Maraş İli'nde Şifalı Su Potansiyeli ve Değerlendirilmesi, (2015), 12-13.

⁴²⁶ Buhârî, “Cihat” 80, 85, Meğâzî 24, “Tıb” 27; Müslim, “Cihat” 101; Tirmizî, “Tıb” 34; İbn Mâce, ‘‘Tıb’’, Buhârî, “Tıb”, 26.

SONUÇ

Allah Teâlâ insanı hem ruh hem de bedenen en güzel şekilde belirli bir ölçü içerisinde itidal üzere yaratmıştır. Bu ölçüyü koruyacak savunma sistemleri ile insanı donatmıştır. Hak Teâlâ'nın bir lütfu olan savunma sistemlerini bozan iç ve dış etkenler bulunmaktadır. İnsanın fitratına uygun yaşaması, tarihte yararlı bir rol oynaması, yaratılış amacına ulaşmasını engelleyecek iç ve dış etkenlerle mücadele etmesine bağlıdır. Bu durumda insanın yaptığı her davranış Allah içindir ve Rabbine karşı sorumludur.

İnsanın seçimlerini doğru yapmaması, heva ve hevesine uyması, zaaflarının peşinde gitmesi maddi ve manevi sağlığını bozmaktadır. Bu da Kur'an'da maraz olarak ifade edilmektedir. Kur'an'da marazın maddi olarak "bedensel" ve manevi olarak "dini inancın bozulması; şirk, nifak, küfür, cehalet, günaha meyil, fücür, zina sevgisi" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Maddi anlamda maraz Kur'an'da mezkûr bazı peygamberlere nisbet edilen hastalıklar, Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde iyileştirdiği hastalıklar, günümüze yansımaları ve tedavi yöntemleri araştırılarak tesbit edilmiştir. Ayrıca erzel-i umur ayetide incelenerek günümüzdeki karşılığı ve tedavi yöntemleri belirtilmiştir. Kur'an da anılan hastalıkların bir kısmının modern zamanda tedavi edildiğini bir kısmının ise hâlâ tedavilerinin mümkün olmadığı tesbit edilmiştir.

Nitekim Kur'an'da bazı marazlara şifa ve tedavi yöntemlerinden söz eden ayetlerin geçtiği görülmektedir. Bazı Peygamberlerin maraz neticesinde Allahu Teâlâ'nın, sağlıklarına kavuşmaları için bazı yöntemleri uygulamalarını kendilerine göstermiş olduğunu tesbit etmekteyiz. Bu tedavi yönteminin yanı sıra bazı yiyeceklerin sağlık açısından elzem oldukları belirtilmektedir. Şifa verene Allah'a dua etme olgusu da sağlık açısından önemlidir.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de maraz durumunda kulluk da incelenmiş hastalığa yakalanan insanların ibadetlerini nasıl yapmaları gerektiği, maraza yakalanmamak için koruyucu prensiplerin olduğu da görülmüştür; Yemede, içmede, çalışmada, dinlenmede, dünyaya ve ahirete yönelmede bir ölçü ve denge olmalıdır. Aksi halde insanın fitratını bozarak bedenî ve ruhî hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Hülasa Kur'ân'ı Kerim'de zikredilen ölçü ve denge doğru bir şekilde anlaşıldığında; İnançta, eylemde, mal kazanmada, beslenmede, yeme-içmede, ifrat ve tefrit dediğimiz aşırılıklara girmeden itidal yolunu seçerek günlük yaşama da uygulanmasıdır. Bu da insanların sadece maddi sağlığına değil, aynı zamanda manevi sağlığına da önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

Abdulgani, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matâbiu's-Şaab, Kahire, 1959.

Abdelali Bey Zekkoub, “أقسام المرض من منظور القرآن الكريم” *al-burhan*. Erişim 28 Ocak 2022. <https://journals.iium.edu.my/al-burhan/index.php/al-burhan/article/view/202>.

Ahmed b. Hanbel, *el Müsned*, Elfethur-rabbani Tertibi, trc. Rifat Oral, tahrir, Süleyman Sarı, Ensar Yayıncılık.

Alper, Hülya, “Münafık” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31/568-569, Ankara: TDV yayınları, 2006.

Akalın, Şükrü Haluk, “Hastalık” *Türkçe Sözlük*, Ankara; Türk Dil Kurumu Yayınları, XI. Baskı 2001.

Akçiçek, Eren “İnciri**n Tıbbî Özellikleri”, *İncirin Akdeniz'deki Yolculuğu*, Konferans

Bildirileri, haz. Ertekin Akpınar, ed. Alp Yücel Kaya, İzmir (İzmir Akdeniz Akademisi), 2019.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1990.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı (Küba), İstanbul.

Ayyıldız, Mustafa, “Doğanın Harikası Su”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Ağustos 1981.

Beğavi, Ebi Muhammed Hüseyin b Mes'ûd, *Mealimu't-Tenzil*, thk. Muhammed

Abdullah en-Nemin, Osman Cum'a Damiriye, Süleyman Müslim el-Harş, Daru't-Taybe, Riyad 1997.

Beşer, Faruk, “Şehvet” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Fıkıh İlmî ve İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, Haz. Abdullah Kahraman, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2016.

Birişik, Abdulhamit “Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/290-294.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah, Sahihi Buhari, Buhari, Dar İbn Kesir, Beyrut 1987.

Bursevi, İsmail Hakkı *Ruh 'ul Beyan*, Muhtasar, İhtisar Eden Muhammed Ali Sabuni, trc. Harun Ünal, damla Yayınları, İstanbul, 2012.

Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, XI, Akçağ Yayınları, İstanbul 1993.

Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah Tacu'l-Luga ve sıhâhi'l-Arabiyye*, (thk. Ahmed Abdulgafur Attar), Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1990.

Curcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif tarifât, Tercüme ve Şerh eden Arif Erkan, Bahar Yayınları, 1997.

Çağrı, Mustafa, "Tevekkül," *DİA*, TDV Yayınları, 2012.

Çağrı, Mustafa "Riya". *DİA*, TDV yayınları 2008.

Derveze, İzzet, Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Kur'an-ı Kerim", Erişim; 12 Ağustos 2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı, (DİB) "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı", (Erişim 15 Temmuz 2021.

<https://kurul.diyamet.gov.tr/Cevap-Ara/38300/saglik-sorunu-olanlarin-hac-yukumlulugu>.

Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) "Diyanet Haber" Erişim 10 Ağustos 2021.

<https://www.diyamethaber.com.tr/aile-dergisi/vitiligo-h4798.html>.

Doğan, Mehmet Zeki, *İnsan Sağlığı ve Kur'an'i perspektif*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2020.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, 2. bs. Çağrı yay. İstanbul, 1992.

Ebu's-Suud, Muhammed b. Mustafa, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İla Mezaya'l-Kur'an'ilKerim*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1971.

ed-Dâmegânî, el-Huseyn b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Thk. Abdülaziz Seyyid el-Ehl, Beyrut-Lübnan, Dâru'l-İlm, li'l-Melâyîn, 1983.

el-Halebi, Ahmed Yusuf el- Ma'ruf Semin “*Ed-Dürrü'l-Masun fî 'ulûmi'l Kitâbi'l-meknûn*” nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dımaşk 1986.

el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed Kitâbü'l-Ayn, thk. Abdu'l-Hamîd Hindâvî, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnan, 1424/2003.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştiren: Karaçam İsmail ve Diğerleri, Zehraveyn Yay. İstanbul 1992.

Eryılmaz, Aytaç, *Geçmişten Günümüze Zeytin ve Zeytinyağı Dünya-Akdeniz-Türkiye*, Mart Matbaa, 2020.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı (Meal- Tefsir)*, Çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.

Eş-Şîrâzî Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd el Hey'etü'l-Mısriyye el-Amme li'l-Kütüb*, y.y.1398/1978.

Ezer, Osman vd. Sağlık Ansiklopedisi, (İstanbul: İhlas Matbaacılık Sağlık Hizmetleri Yayınları), 2/249-250.

Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, *İhya'u ulumi'd-din*, trc. Mehmet Müftüoğlu-A. Fikri Yavuz, İstanbul ts.

Geçit, Mehmet Sait “Kur'ân 'da Bazı Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, Sağlık Kitabı, 63-64.

Günay, Hacı Mehmet, “Şüphe” *DİA*, TDV yayınları 2010.

Gürbüz, Mehmet- Korkmaz, Hüseyin, *Kahramanmaraş Sempozyumu 1543, Kahraman Maraş İli'nde Şifalı Su Potansiyeli ve Değerlendirilmesi*.

Hadislerle İslam, DİB yayınları, İmam Ahmed b. Hanbel, El-Müsned, el-Fethur Rabbani Tertibi, Ensar Yayıncılık, 2/32,47.çev. Rıfat Oral.

Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, “Sağlığım”, Erişim 20 Mayıs 2021.

<https://sagligim.gov.tr/yaralanmalarda-ilk-yard%C4%B1m/778-yara-nedir.html>.

Heyet, Hayrettin Karaman ve diğerleri, DİB Yay. İlmihal 1-2, İstanbul 1998.

İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*, Çev. Ahmed Davudoğlu, Mazhar Taşkesenlioğlu, Mehmet Savaş, şamil yayınları.

İbnü'l Arabi, Muhyiddin Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî *Tefsiri Kebir Te'vilat*, Çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, 2014.

İbn Atiyye el-Endelûsi, Kadi Ebi Muhammed Abdülhak b. Galib, *el-Muharreru'l-Veciz*, thk Abdüsselam Abduşşafî Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, 1.bs. Dâru İbn Hazm, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût-Lübnân, 1423-2002.

İbn Esir, *el-Kâmil fit-Tarih*, trc. Dr. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul.

İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyya, *Makâyîsu'l-Luga*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr yayınları, 1979.

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, Çağrı Yay. İstanbul,1992.

İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, thk Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli, Dâru'l-Meârif, Kahire ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî et-Tıbbü'n-Nebevî, Darul fikr, Beyrut,1407.

İbn Kesir, İmâdüddin İsmail b. Ömer Ebu'l-Fida, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Daru't-Taybe, Riyad 1999.

İbrahim Kâfi Dönmez "illet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 30 Ocak 2022.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/illet--fikih>

el-İsfahani Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er-Ragıb, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an* (Mektebetu İsmail b. Hammad el-Cevheri, es-Sihah Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye, thk. Ahmed Abdu'l-Ğafur Attar, 3. bs. Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrût,1404/1984.

İsfahani, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed Ragıb, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, ed-Dârul İslâmiyye, Beyrut 2002.

İstanbul Alerji, “Kurdeşen” Erişim 21.Mayıs.2021.

<https://istanbulalerjimerkezi.com.tr/kurdesen-urtiker-merkezi>.

İzutsu, Toshihiko *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, trc. Süleyman Ateş, İstanbul, ts.

Ömer, Dr. Besin, *Üzüm ve Üzümlle Tedavi*, Palet Yayınları, Konya, 2018.

Özakkaş, Dr. Tahir. “Oruç ve Tıp”, *Diyanet Dergisi Dini-İlmi-Edebi* 26/2 (1990), 101-110.

Özdemir, Faruk. “Semantik ve Analitik Açıdan Kur'an'da “Maraz” ve Türevleri,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2015), 49-76.

Kadı Beydavi, Ebû Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali, Şîrâzî, Tefsiru'l-Beydâvi (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil), Darul fikr, Beyrut.

Kadı Beydavi, Nasiruddin Ebu Said Muhammed, Envarut-tenzil Esrarut-te'vil, Muhtasar. Trc. Doç. Dr. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul 2011.

Karataş, Kasım, Baloğlu, Mustafa, *Tevekkülün Psikolojik Yansımaları*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019.

Kazımov, Rauf, “İslâm'da Nazar ve Göz değme”, Bakı İslâm Üniversitesi İlmi Mecmua, 2012.

Kırca, Celal, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, İstanbul: Marifet Yayınları, 5.Basım, 1986.

Kitabı Mukaddes (Tevrat, Zebur, İncil), Kitabı Mukaddes Yayınları, Yeni Yaşam Yayınları.

Komisyon, *Mucemu'l-Vasit*, Kahire 4.baskı, 2004.

Köşe, Abdullah “*Hacamat*”, *DİA*, TDV, İstanbul 1996.

Kökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV yayınları, Ankara, 1998.

Kur'an'ı Kerim, TDV Yayınları, Ankara, 2007.

Komisyon, (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2004.

Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'lKur'an*, (thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Alıdulkerim b. Havazin b. Abdulmelik, *Kuşeyrî Risalesi*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 2003.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *Leâ'ifü'l-işârât*. Beyrut: Darul Kitabetu'l-ilmiiye, 2007.

Mâturidi, Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmûd Thk. Mecdî Baslûm Tevilatu Ehlis Sünne Tefsirül Matiridi, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Mevdudî, Seyyid Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, trc. Komisyon, İnsan Yayıncılık, İstanbul 2005.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd (ö. 1248), *el-İhtiyar li- Ta'lîlî'l-Muhtar*, Çev. Ahmet Oğuz, Mustafa Bülent Dadaş vd. Nuh Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiri Mukatil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferid, darun-neşr: Darul-kitabul-ilmiiyyeti, Lübnan/ Beyrut, 2003.

Müslim Ebu'l-Hüseyn b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Dâru Taybe, Riyad 2002.

Nevevi, Muhyiddin, *Riyazü's-Salihin*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 6. Baskı, İzmir,2018.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*.

Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't- Te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî, , Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut, 1419/1998.

Nursî Said, *Mirkatüs-sünnet ve Tiryakı Maraz-Bid-a Risalesi*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Razi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *et-Tefsiru'l-kebir: Mefâtihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.

Taberi Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Hicr, Kahire 2001.

Taberi Muhammed b. Cerir, *Milletler ve Hükümdarlar*, çev. Zâkir Kadiri Ugan vd. Tarihi, (İstanbul: MEB Yayınları, 1991)

Tarhan, Nevzat, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, 5. Baskı, 2011, s.102.

Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevde, *es-Sünen*, İstanbul, y.y., 1992.

Topaloğlu, Bekir, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 06 Şubat 2022.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#5-kuran-ve-sunnete-gore-hz-muhammed>.

Topsakal, Yunus, *Balneoterapi Malatya İspendere Şifalı Suyunun Tamamlayıcı Tedavide Kullanımının Turizm Kapsamında İncelenmesi*, Gaziantep Sosyal Bilimler dergisi, 2020.

Uzman Doktor, “İdrar Yapamama”, Erişim 10 Ocak 2021.

<https://www.uzmandoktor.net/idrar-yapamama>,

Nesefî Ebu'l-Berakât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedevî, 1.bs. (Beyrut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, 1419/1998.

Paçacı, İbrahim- Karagöz, İsmail, vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, 2006.

Psikiyatri “Fazla Yemek”, (Erişim 6 Temmuz 2021).

<https://www.e-psikiyatri.com/fazla-yemek-hafiza-kaybi-riskini-artiriyor>.

Saçlı, Merve, “İncir ve Zeytin: Tîn Sûresi Bağlamında Kur'ân'ın Teşrîfine Mazhâr Olmuş İki Nimet”, *Mecmua- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences] 10/12*, Güz 2020.

Sağlık Bakanlığı “Bulaşıcı Hastalıklar” Erişim 04. Temmuz 2021).

<https://sagligim.gov.tr/bulasici-hastaliklar/hiv-aids.html>. Erişim Tarihi, 04.10.2020

Sağlık Bakanlığı, *Anadolu Sağlık*, (Erişim 15 Ocak 2021).

<https://www.anadolusaglik.org/blog/gut-hastaligi-nedir-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir>.

Sağlık Bakanlığı, “Aşı Portalı” Erişim 25 Mayıs 2021.

<https://asi.saglik.gov.tr/liste/8,k%C4%B1zam%C4%B1khastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1-nedir-belirtileri-nelerdir.html>.

Sağlık Bakanlığı, Acıbadem Erişim 20 Haziran 2021.

<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/anksiyete/>.

<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/kisirlik/>.

Sağlık Bakanlığı, “E -Kütüphane”, Erişim 07 Temmuz 2021.

<https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/A%207>.

Sağlık Bakanlığı, “Medical Park”, Erişim 10 Nisan 2021.

<https://www.medicalpark.com.tr/plorezi/hg-2233>.

Sağlık Bakanlığı, “Medical Park”, Erişim 10 Haziran.2021.

<https://www.medicalpark.com.tr/tansiyon-nedir-cesitleri-ve-dikkat-edilmesigerekenler-nelerdir/hg-1761>.

Sağlık Bakanlığı, “Medical Park”, Erişim 10 Haziran 2021.

<https://www.medicalpark.com.tr/ayak-burkulmasi/hg-2003>

Sağlık Bakanlığı, “İstanbul Sağlık”, Erişim 12 Ocak 2021.

<http://istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/per/belge/katarakt.pdf>.

Sağlık Bakanlığı “NP İstanbul Beyin Hastanesi”, Erişim 12 Haziran 2021.

<https://npistanbul.com/kekemelik>.

Sağlık Bakanlığı, “NHP Natural Health Products”, Erişim 16 Haziran 2021.

<http://www.nhp.com.tr/sayfa.php?sayfaid=6>.

Sağlık Bakanlığı “Seyahatsagligi” Erişim 01 Ağustos 2021.

<https://www.seyahatsagligi.gov.tr/site/HastalikDetay/Veba>.

Sağlık Bakanlığı, “S.B.Ü. Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi”, Erişim 20 Mayıs 2021.

Sağlık Bakanlığı, Medical Academi, Erişim 15 Nisan 2021.

<https://www.medikalakademi.com.tr/siyatik-nedir-kimlerde-goreler-siyatiginnedenleri-ve-belirtileri-nelerdir>.

Sağlık Bakanlığı, “S.B.Ü. Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları ve Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi”, Erişim 20 Mayıs 2021.

<https://behcetuzch.saglik.gov.tr/TR,107609/ishal.html>.

Sülemi, Hakāiku't-Tefsîr, (Beyrut, Lübnan: Dar el Kitab el ilmiyye, 2001), 54.

Suyuti, Celaleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Muhalli, Celaleddin Abdurrahman b. Ebibekir, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Dar İbn Kesir, ts.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dürrü'l-mensur fi'tefsiri'l-me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, 1. bs. Merkezu Hicr li'İBuhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire, 1424/2003.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan, el-Mebsût, Nşr. Ebu'l-Vefa Efgânî Beyrut,1410/1990.

Şafîî, Muhammed b. İdris, Thk. Muhammed Seyyid el-Kilanî er-Risâle, İstanbul 1985.

Unat, Ekrem Kadri, Bulaşıcı Hastalıklarla Savaş ve İslâm, İstanbul,1975.

Uzun, Mustafa İsmet “mecaz” md. *DİA*, TDV yayınları, İstanbul, 2003.

Varlık, Nükhet, “Tâun”, *DİA*, TDV yayınları, İstanbul, 2011.

Yerinde, Âdem, İslam Ansiklopedisi “Şifa” md. *DİA*, TDV yayınları, İstanbul 2010.

Yeşilay, “Bağımlılık”, Erişim15 Haziran 2021.

<https://www.yesilay.org.tr/tr/bagimlilik/madde-bagimliliği>.

Erişim Tarihi, 01.12.2020.

Yıldız, Ramazan, *Büyük Şifalı Bitkiler Sular ve Kaplıcalar Ansiklopedisi*, Huzur Yayınları, İstanbul 1997.

Zemahşeri, Carullah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer, *El-Keşşâf an-Ğavamidu't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekavil fi Vucuhu't-Te'vil*, thk. Adil Ahmet Abdumevcud, Ali Muhammed Mi'vad, Abikan Yay, Riyad 1998.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-'arûs, min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (thk. Abdülâlm et-Tahâvî), Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut 1980.

Zekeriya Aktürk ve Mehmet Işık *Besin Değeri ve Sağlık Açısından Hurma*, Konuralp Tıp Dergisi, 2012.

Zeccac, Ebi İshak İbrahim b. es-Seri, *Meani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, thk. Abdulcelil Abduhu Şelebi, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1988.

Zuhayli Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Darul fikr, Suriye Dımaşk.

Zuhayli, Esad Muhammed Said, Ter. H. Aldemir-S. Kocabaş- S. Duman, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, Polen Yayınları, İstanbul, 2009.